

magazin istoric

ANUL VII Nr. 1 (70) IANUARIE 1973

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VII - Nr. 1 (70)

ianuarie 1973

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP

VIRGIL CÂNDEA
TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFANESCU

COPERTELE NOASTRE

①

②

③

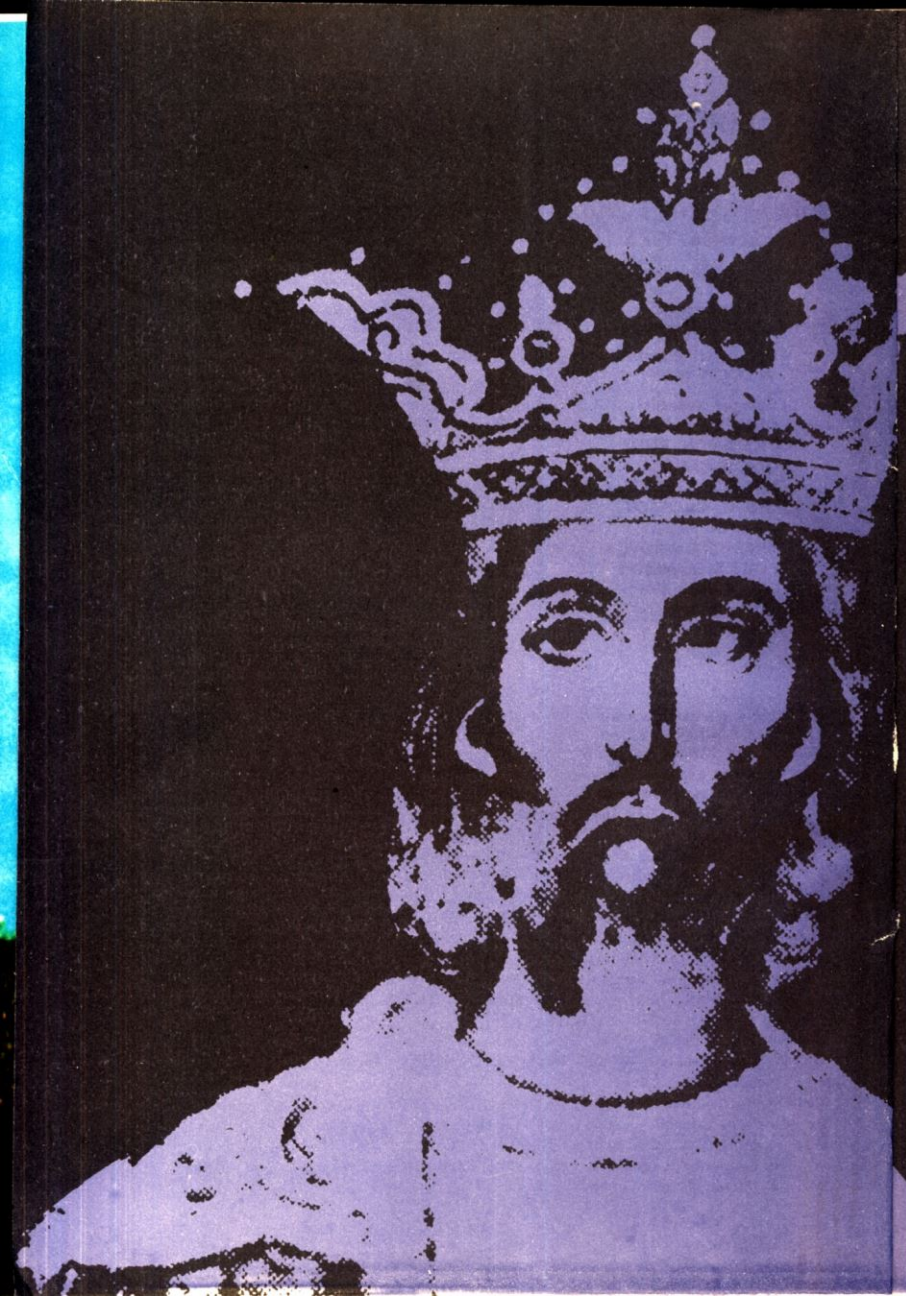
④

- ① După înfrângerea răscoalei, a urmat o judecată sumară și mulți țărani au fost dați pe mîna călăilor („Să nu mai fie șerbi în Anglia I“, p. 38)
- ② Obişnuita plimbare prin parcul de la Colombey a generalului de Gaulle (Cum a murit generalul de Gaulle, p. 12)
- ③ La Tismana, un tablou votiv pare a înfățișa pe Mircea cel Bătrîn și pe tatăl său, Radu I; după opinia altor cercetători, ar fi vorba de Mircea Ciobanul și unul din fiii săi („Principele cel mai puternic și cel mai viteaz“ — Mircea cel Bătrîn, p. 2)
- ④ Lumea romană în viziunea medievală a pictorului Antoine Caron (1521-1599) (Un împărat blajin și o epocă dramatică, p. 62)

S U M A R

„Principele cel mai puternic și cel mai viteaz“ — Mircea cel Bătrîn : BARBU T. CÂMPINA	2
„Ne-am unit fiindcă toți eram români...“ : M. FLORESCU, V. NICOLAE	9
Cum a murit generalul de Gaulle : JEAN MAURIAC	12
„Idee răpede despre resbelul de partizani“ : CONSTANTIN ANTIP	20
Liberalii și conservatorii în proces (I) : ION BULEI	25
Itinerar arheologic în România : GUY RACHET	31
„Să nu mai fie șerbi în Anglia I“ : RADU MANOLESCU	38
Întîlnirile mele cu dr. Petru Groza : JORDÁKY LAJOS	48
● O scrisoare inedită a istoricului Hugh Seton-Watson către dr. Petru Groza	52
Colocviu despre iliri : VLADIMIR DUMITRESCU	53
Trimisul Bourbonilor la Congresul de la Viena : WALTER GÖRLITZ	54
Trecutul nostru în conștiința lumii : VIRGIL CÂNDEA	58
Marele lor nume de Români : JULES MICHELET	60
Un împărat blajin și o epocă dramatică : D. TUDOR	62
Cine l-a finanțat pe Hitler : M. MIRCEA	67
Cîtorii brincovenesti : ION DRAGOMIRESCU	71
Ghana, Mali, Songhai — mari imperii ale Africii Negre : J. C. GRAFT-JOHNSON	74
Beduii de origine... valahă ? : U. VĂLUREANU	82
În reflectorul istoriei — clima : V. LIVEANU	85
1914 — România rămîne neutră : EMA NASTOVICI	89
● Zimbete din cronici . . . 93 ● Cărți sosite la redacție . . . 95	
● Poșta Magazin istoric . . . 97	

„Principele cel mai puternic și cel mai viteaz“: MIRCEA CEL BĂTRÎN

Unul dintre cei mai valoroși istorici ai generației formate imediat după 23 August 1944, Barbu T. Cămpina (1923-1959) și-a înscris numele în istoriografia românească nu printr-un mare număr de lucrări, ci prin calitățile deosebite ale gândirii sale marxiste și scrisului său inspirat. Cele câteva studii publicate în timpul vieții — între care două lucrări masive: Despre rolul genovezilor la gurile Dunării în sec. XIII-XIV (1953) și Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare (1956) — au adus puncte de vedere noi, aprofundate, în domeniile abordate, deși nu toate tezele susținute atunci mai pot fi valabile azi, în lumina noilor cercetări și interpretări. Pentru activitatea sa științifică, Academia i-a decernat premiul „Nicolae Bălcescu“.

Sub îngrijirea lui Damaschin Mioc și Eugen Stănescu, Editura Academiei pregătește apariția unui prim volum de Studii de istorie medie a României, conținând atât lucrări tipărite, cit și o parte din cele inedite. Dintre acestea din urmă face parte și Lupta Țării Românești împotriva expansiunii otomane (1335-1415), din care prezentăm cititorilor noștri, în avanpremieră, un fragment. Nu este vorba de o prezentare exhaustivă a personalității marelui voievod, ci de punctarea unor momente semnificative ale creșterii treptate a puterii și prestigiului lui Mircea în primii ani ai veacului XV, adică în perioada care a precedat intervenția sa în certurile dinastice din Imperiul otoman în anii 1409-1411, ani care marchează apogeul domniei sale.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

Preluind în miinile sale conducerea ofensivei împotriva Imperiului otoman, Mircea cel Bătrîn nu făcuse decît să tragă cele mai firești concluzii din ansamblul datelor cuprinse în situația internațională. Se vădise, anume, că în condițiile create de politica marilor puteri din sud-estul Europei, numai Țara Românească dorea efectiv să inițieze o acțiune energică și de perspective suficient de largi.

Or, datorită fărîmîțării otomane, o astfel de acțiune devenise în aceeași măsură posibilă și imperios necesară [...] Slăbirea puterii centrale a imperiului făcuse din căpeteniile vechilor emirate asiatice, aliații oricăror proiecte de luptă antiotomană. Dar același declin al puterii de stat aducea pe conducătorii provinciali ai Rumeliei la o complicată intensificare a incursiunilor lor de pradă; era singura compensație pe care ei o găsiseră față de încetinirea ritmului de războire a sultanului pe pămîntul european în anii de imediat după bătălia de la Nicopole [1396 — n.r.].

Cei mai zeloși aliați ai turcilor

Cum tot în acești ani se instalaseră la Dunăre adevărate baze de plecare pentru azapi și achingii,* Mircea cel Bătrîn era silit să reacționeze cu toată hotărîrea; altfel, era amenințat cu nimicirea a aproape întregului produs al muncii pe care o depunea poporul român pe ogoarele și în tirgurile sale. Un cronicar osman afirmă că „principele valahilor a suferit altea pagube de la oștenii achingii ai emirului Suleiman din Rumelia, încît toată țara lui a fost prefăcută în pustie”. El precizează, apoi, în chip limpede, că tocmai de la lupta împotriva acestor devastări a pornit Mircea cel Bătrîn în intervenția lui atît de cutezătoare înlăuntrul Imperiului turc; alte mărturii atribuie aceeași origine gestului politic al lui Mircea. Este necesar să analizăm mai de aproape împrejurările atît de stăruitor invocate de oamenii vremii, un grup de situații care a alcătuit în adevăr cadrul de pregătire al ofensivei românești.

Afirmarea cronicarului turc conține, desigur, o parțială exagerare. Dar este la fel de sigur că măcar unele regiuni de la nordul Dunării, dacă nu întreg teritoriul țării, au trebuit să fie efectiv pustiite de bandele jefuitoare achingii. În alte cazuri analoge, mărturii pe care nu le putem pune la îndoielă ne încredințează că „nimeni nu se simțea în siguranță în afara locurilor fortificate”. Expedițiile capătă o astfel de frecvență, încît apărarea în dosul unor întărituri devine o necesitate de fiecare clipă; nici măcar ogoarele nu mai puteau fi lucrate în anumite ținuturi din apro-

pierea granițelor, unde locuitorii „pier literalmente de foame”.

Este concludentă, de altfel, răspîndirea luată de către folosirea unor sclavi români la curtea sultanului începînd de pe la 1400; ei nu pot proveni decît din „cincimea”** rămasă de pe urma acelor expediții despre care știm că erau menite să ia în captivitate pe locuitorii pașnici de la nordul Dunării, atacați prin surprindere de azapi și achingii. Tot ca rezultat al unor astfel de incursiuni de înrobire, se extinde brusc în această vreme activitatea traficantilor de sclavi genovezi și venețieni. Cu colaborarea acestora, robii români apar acum pe toate piețele mediteraneene; în 1401 îi găsim pînă în regatul Aragonului.

Trebuie să adăugăm că bandele de pradă foloseau la marginile Țării Românești înlesniri excepționale create de confuzia situațiilor politice dobrogene. Fostele provincii ale lui Ivanco*** se găseau sub dominația politică a turcilor [...], deși ele nu erau în întregime guvernate de dregători otomani. De Țara Românească afirma acum numai așa-numita **Podunavia**, o fișie de pămînt pe malul drept al Dunării, cu cîteva cetăți de strajă. În restul teritoriului dobrogean (îndeosebi în nordul său) se menținea probabil autoritatea unor feudali localnici. Granița turcească depășea, însă, la nord Silistra și înainta astfel suficient de departe pentru a permite căpeteniilor de azapi și achingii să clădească un cap de pod de pe care ei puteau să cadă fără veste în mijlocul țării lui Mircea.

* A cincea parte a prizonierilor era destinată comandantului trupeii respective — n.r.

*** Despot al Dobrogei, la a cărui moarte Mircea a unit Dobrogea cu Țara Românească (1389) — n.r.

* Trupe prădalnice din armata provincială (vezi *Magazin istoric*, nr. 3/1972).

O nouă întorsătură a fost luată, de altfel, de la 1399, de aceste stări de lucruri, punând la dispoziția turcilor mijloace noi de crotopire. Este vorba de hotărîrea neașteptată prin care Sigismund renunță la stăpînirea Chilie și **instalează aci pe genezei**, în cadrul unor planuri cețoase de reorganizare a căilor comerciale din Marea Neagră și de colaborare pe această bază cu negustorii italieni. La gurile Dunării se găsea, așadar, din nou o colonie a acestora, stăpînind cetatea însăși și reluîndu-și activitatea atît de potrivnică intereselor românești; într-o poziție cheie pentru apărarea întregului bazin al Dunării, se aflau acum cei mai zeloși aliați ai turcilor din tot sud-estul Europei.

Nu poate fi îndoială că tocmai influența genezeilor de la Chilia explică întărirea, în această vreme, a legăturilor dintre turci și unele elemente locale; ea explică, însă, îndeosebi sprijinul multilateral găsit pe teritoriul Dobrogei de către bandele de azapi și achingii. Aci se găseau efectiv cele mai însemnate dintre bazele lor de plecare și tot aci se constituiseră adevărate adăposturi, în care jefuitorii se întorceau după expedițiile lor de la nordul Dunării; ni s-au păstrat mărturii care ni-i arată făcîndu-și aci socoteala prăzilor, distribuînd partea de robi ce revenea fiecăruia și numărînd faimoasa „cincime“ datorată căpeteniei lor. În toamna anului 1401, oastea celor „66 000 de turci“ care devastase Țara Românească este surprinsă de Mircea cel Bătrîn în mijlocul acestor îndeletniciri și anume pe malurile dobrogene ale Mării Negre. Este vădit, însă, că oastea otomană condusă aci de Evrenos-bei nu făcea decît să aplice în acest caz o rețetă pe care o vor fi folosit toate expedițiile analoge. Pe pămîntul Dobrogei, ele se găseau într-o poziție ideală pentru a-și pune la cale temeinic acțiunea de jaf, pentru a lovi fulgerător pe români dintr-un post înaintat, care mai avea și avantajul că se afla în mijlocul unor prieteni devotați ai turcilor. Nu numai că aceste bande se puteau sluji de serviciile feodalilor dobrogeni pentru protecția lor la Silistra sau pentru călăuzirea lor chiar mai departe, dincolo de Dunăre; dar aci, lîngă vestita colonie genezeză, **care organiza ea însăși un uriaș trafic de sclavi**, căpeteniile turcilor își desfășeau de fiecare dată „cincimea“ în condițiile cele mai lesnicioase și mai satisfăcătoare cu putință.

Prețurile plătite comandanților otomani de către traficanții de sclavi de la gurile Dunării pentru capturile lor, au alcătuit chiar unul dintre stimulentele de seamă ale activității lor prădalnice pe pămîntul Țării Românești; ele au hotărît, tocmai de aceea, și direcția pe care a luat-o acțiunea lui Mircea în anii următori.

Respectarea Țării Românești în Bizanț

Domnul român a înțeles din capul locului, de altfel, că efortul său de împotrivire la devastările otomane nu se putea mîrgini în nici un caz la măsurile interne pe care el le inițiază începînd de pe la 1400: întărirea sistemului de cetăți, crearea unor

Statuia lui Mircea cel Bătrîn, opera sculptorului Ion Jalea, a fost dezvelită recent la Tulcea

dregătorii militare de tipul băniei Severinului și întărirea oastei sale — toate acestea erau importante, desigur, dar creau mijloace înguste care se și یرهau pe măsură ce se născuseră. În Dobrogea se dezvoltă și mai departe pricina unei neconținute uzuri a forțelor pe care el își întemeia apărarea.

Chiar în noiembrie 1401, în timp ce se desfășura lupta împotriva invadatorilor conduși de Evrenos-bey, Mircea se văzu astfel, silit, prin firea împrejurărilor, să-i urmărească pe turci și în afara hotarelor țării sale. El le-a dat o lecție exemplară cu acest prilej, zdrobindu-i cu totul cind i-a ajuns în adăpostul lor dobrogean; numai a douăzecea parte din oastea lui Evrenos a scăpat în fugă de minia urmăritorilor. Dar acest succes, cu tot răsunetul pe care l-a avut pînă și în insulele Mediteranei, nu era soluția însăși, ci indica numai calea unei rezolvări mai eficace a problemei ridicate de azapi și achingii. El arăta, numai, că pentru a pune capăt incursiunilor, trebuia luptat împotriva centrului de neconținută asmutire a acestora și de sprijin material al bazelor lor de plecare, trebuia nimicit focarul întreținut de negustorii apuseni la grilele Dunării.

Totul îl îndrepta, în 1401, pe Mircea spre această soluție. Un rol deosebit de însemnat l-a jucat și faptul că Sigismund a încetat, în acest an, să mai poată acoperi pe genevezi cu protecția largă pe care le-o acordase pînă aci; lupte feudale extrem de violente dezlanțuite în Ungaria îl împiedică pe rege de la orice intervenție la grilele Dunării. De altă parte, încă din 1400 Mircea se pusese în legătură cu regele Poloniei, obținînd din partea acestuia, la sfîrșitul anului 1401, recunoașterea domnului pe care el îl instalase de curînd în scaunul Moldovei*. Se reconstituea, astfel, un echilibru politic care-i îngăduia lui Mircea o reală libertate de acțiune. Fără a pierde vremea, el pătrunde atunci în Dobrogea în fruntea unei puternice oștiri la care se alătură trupe recrutate și din Transilvania și de pe teritoriul lui Alexandru cel Bun.

În martie 1402, operațiile începuseră. Ele au dus, în lunile următoare, la izgonirea genevezilor din pozițiile ocupate de ei la Chilia. Această colonie a negustorilor apuseni a dispărut, atunci, pentru totdeauna de la hotarele țării noastre.

Respectul ce înconjură numele Țării Românești în Bizanț de pildă, imediat după această expediție, oglindește importanța victoriei prin care Mircea s-a impus, chiar în ajunul bătăliei de la Ankara **, ca unul dintre cei mai de seamă stăpînituri balcanici. Odată cu declinul puterii otomane, se va accentua și rolul care îi reve-

nea în lupta pentru izgonirea cötropitorilor din sud-estul Europei.

Rămăseseră, de altminteri, în apropierea nemijlocită a țării, destule primejdii cîmbărite fie printre stăpîniturile feudale lor dobrogeni, fie printre pozițiile propriu-zis otomane de la marginile acestora. Războiul a și continuat, de aceea, la sudul Dunării, un timp destul de îndelungat; în 1404, se înregistrează un nou val de ofensivă românească și noi victorii ale oștirii lui Mircea. O înverșunată rezistență pare să fi fost opusă îndeosebi de feudații localnici. Luptele duse între „blestematii de ghiauri“, ne explică un cronicar osman, au sfîrșit prin a dăruia cele mai puternice și mai bine clădite dintre cetățile provinciei.

Nu ne sînt cunoscute deajuns toate episoadele campaniei dobrogene (a cărei desfășurare va fi fost destul de confuză, de altfel, cum sînt în genere războaiele purtate în condițiile fărîmîntării feudale); ele ne interesează, însă, mai puțin aci, decît rezultatul de ansamblu cu care, în 1406, se încheiasă vîdit o primă etapă a ofensivei lui Mircea cel Bătrîn.

Mare voievod și singur stăpînitor

Expresia materială izbitoră a acestui rezultat constă în lărgirea hotarelor țării. Mircea a guvernat efectiv, atunci, un teritoriu mai întins decît cel pe care l-au stăpînit vreodată predecesorii sau urmașii lui în scaunul statului feudal Tara Românească. Începînd din 1406, Mircea se întindea în acele sale de cancelarie „mare voievod și singur stăpînitor, domn a toată Tara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și spre părțile tătarești și herțeg [duce — n.r.] al Amlasului și Făgărașului și domn al Banatului Severinului și de amîndouă părțile peste toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare și singur stăpînitor al cetății Dîrstor“.

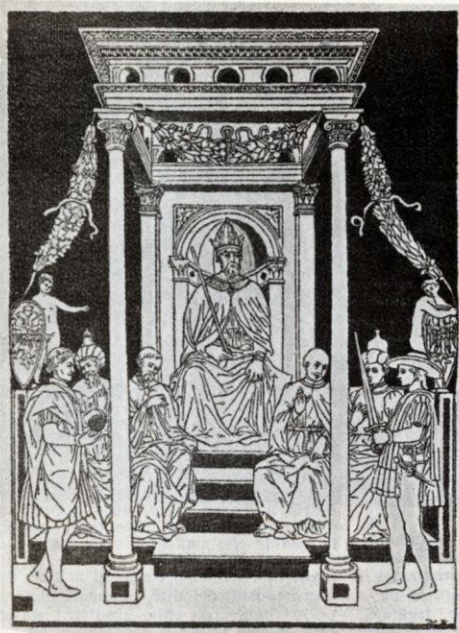
Fiecare dintre elementele acestui titlu de un fast aproape împărătesc corespunde unor date reale și cit se poate de concrete; nimic nu a fost introdus aci de o seamă goală, dornică numai de a amăgi prin flori zadarnice de stil. Astfel, în ce privește granița stăpîniturilor sale, Mircea indică în chip minuțios cele trei etape în care erau depășite marginile cunoscute de „Ungrovlahia“ moștenirii lui; el enumeră trei grupuri de teritorii, mai întîi ținuturile intrate înainte de 1394 în puterea lui, apoi cele dobîndite în 1402 (Chilia cu unele prelungiri teritoriale la nordul Dunării) și, în rînd, Dobrogea toată, la care se adăugase și Silistra, probabil în 1404-1406.

Este necesar să subliniem, însă, că Mircea a pus să se înscrie în acest titlu și celelalte înfăptuiri politice ale vremii lui. El evocă aci, în primul rînd toate reformele sale interne, rezumîndu-le în cuvîntul samo-

* Alexandru cel Bun, instalat de Mircea la 23 aprilie 1400 — n.r.

** La 20 iulie 1402, la Ankara, sultanul Balazid Fulgerul a fost înfrînt de Timur Lenk (vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1971) — n.r.

Sigismund de Luxemburg rege al Ungariei și Boemiei, împărat romano-german

dirjeț („singur stăpînitor” — n.r.) cu care începe și se încheie lista posesiunilor lui. Astfel, el a devenit un „singur stăpînitor”, un domn de a putere aproape autocratică, tocmai în procesul lărgirii treptate a hotarelor lui; pămîntul care intrase, pe rînd, sub conducerea lui, a dat autorității domnești și un conținut nou, lărgind și atribuțiile acesteia, nu numai suprafața pe care ele se exercitau. Știm că instituțiile noi s-au născut anume în regiunile periferice și pe măsură ce creștea întinderea lor. Titlul o spune iarăși foarte limpede. Menționînd și „Banatul Severinului”, el se referă în chip direct la acele așezăminte create îndeosebi pentru întărirea unui nou sistem militar, al călătuirii și conducerea de către domnie a unor formațiuni de țărani și boiernași, ridicați acum în „oastea cea mare”.

Rămîne să adăugăm că acest titlu de prestigiu este, totodată, o mărturie de înțelepciune și de cumpătare. Mențiunea

separată a unei stăpîniri ca aceea a Dîrstorului, de pildă, faptul că grămăticului nu i se îngăduie să-i contopească pomenirea în șirul celorlalte cuceriri dobrogene, se explică prin împrejurarea că cetatea de la Dunăre era și în practică o unitate politică deosebită. Mircea i-a acordat efectiv o largă autonomie și i-a respectat tradițiile administrative. În frunte cu **chefalia** („fruntașul”, „căpetenia” — n.r.) lor, orașenii de la Dîrstor au putut continua o dezvoltare proprie, în forme de cultură locale, ca pe vremea în care nu căzuseră încă sub jugul turcesc. În parte, această politică era impusă, desigur, lui Mircea și de practicile curente ale guvernării în vremea lui, atît de favorabile îndeobște particularismului regional. Dar este la fel de sigur că el nu a aplicat o asemenea metodă doar din indiferență sau din neputință (tipic feudală) de a uniformiza obiceiurile supușilor lui. Știm anume că, la sudul Dunării, Mircea a știut să se facă iubit de localnici. Recunoștința acestora se exprimă în cîntecetele unei tradiții populare vie pînă astăzi, și, de asemenea, într-o inscripție pusă de ei chiar în 1408, în limba atît de proprie a vieții

lor municipale; ei țineau să amintească urmașilor cele trăite de ei cînd „Io Mircea marele voievod și domn a toată Ungrovlahia a izbăvit [Siliștra de turci]”. Un astfel de monument nu se ridică decît în cinstea cui a alungat pe un cotropitor, fără a-și fi impus acolo el însuși, prin violență, o stăpînire cotropitoare. Este o mărturie prețioasă, pe lîngă altele, cu privire la **colaborarea** pe care domnul român a căutat-o, în genere, în mediul popoarelor din apropierea țării sale.

Trebuiau amintite toate aceste date, adeseori trecute cu vederea sau chiar răstălmăcite complet de istoriografie, pentru ca să fie deplin inteligibilă poziția politică a lui Mircea cel Bătrîn în ajunul marilor sale inițiative; este esențial să subliniem că el a devenit, după 1406, principalul **centru de atracție** al forțelor antiotomane de pe o uimitoare întindere geografică.

Dirzenia luptei sale constante împotriva bandelor de pradă făcuse, în această pri-

vință, începutul. Ea îi îngăduise să apară încă din 1401 în situația de conducător al unor oști recrutate atât din Țara Românească, cât și din Moldova și Transilvania. Era urmarea simpatiei cu care locuitorii tuturor provinciilor noastre urmăriseră primele succese ale lui Mircea și primele lui măsuri interne; dar era și manifestarea unei largi influențe politice a domnului, o **autoritate** a cărei putere de mobilizare depășea hotarele prea înguste ale unor state de fărâmițare feudală. După ce a jucat un rol decisiv în înscăunarea lui Alexandru cel Bun în Moldova, Mircea a putut suplini, tocmai de aceea, și în Transilvania, golul de autoritate creat de dispariția vremelnică a lui Sigismund.

Teamă și admirație

Prestigiul lui Mircea a crescut apoi pe măsura noilor sale victorii din Dobrogea, de un răsunet incomparabil mai amplu. Ecourile sale depășiseră Dunărea de mult, fiind cneazul Ștefan Lazarevici al sirbilor se hotărâse la o răsturnare completă a vechilor sale alianțe; acest constant prieten al turcilor și ajutător al încercărilor lor de a cuceri Țara Românească fusese adus în tabăra antiotomană la 1404 și își legase soarta de aceea a lui Sigismund. Drumul lui cel nou a fost hotărât, desigur, de factorii generali ai politicii balcanice: rămâne, însă, la fel de semnificativ că, imediat după consolidarea acestor legături, Ștefan Lazarevici se precipită să copleșască mănăstirile lui Mircea cu daruri și privilegii, asigurându-l totodată pe domn că-i va fi, pe viitor, un credincios prieten politic.

Aceasta se întâmpla în 1406; este momentul în care, de fapt, puterea de atracție politică a lui Mircea începe să se exercite chiar dincolo de marginile continentului european.

Croniclele turcilor ne încredințează anume că și în Anatolia se vorbea stăruitor de domnul român, în mijlocul unor negocieri febrile dintre dușmanii lui Suleiman [unul din fiii lui Baiazid I — n.r.]. În 1406, acesta pornise, în adevăr, să refacă o parte a moștenirii lui Baiazid și începuse chiar să obțină unele succese însemnate împotriva diversilor emiri ce își împărțiseră în Asia teritoriul vechiului imperiu. El izbutește să se impună chiar față de frații lui mai mari, moștenitorii îngustelor ținuturi care mai aținau aci de puterea otomană; restabilise, astfel, autoritatea lui pe ambele maluri ale Bosforului, căci stăpînea acum (pe lângă Rumelia europeană) regiunile din nord-vestul Anato-

liei, cu capitala la Brusa, leagănul străvechi al statului osman. În același timp, Suleiman amenință cu război pe cel mai primejdios dintre concurenții lui, pe Mehmed, fratele său cel mai mic, pitit deocamdată în stăpînirile cu totul excentrice ce-i căzuseră în parte la marginile răsăritene dinspre Amasia și Tocat. În 1406, Mehmed este silit să recunoască și el un fel de suzeranitate a emirului Rumeliei.

Atunci a apărut și numele lui Mircea cel Bătrîn pe buzele tuturor celor pe care-i apăsa, în Anatolia, primejdia turcilor europeni; i se solicita sprijinul împotriva lui Suleiman din partea tuturor acestora, și în primul rînd din partea lui Mehmed. Domnul român a avut, de altfel, prudența în 1406, să refuze asemenea legături politice. El va fi înțeles că era primejdios să încerce un joc politic în care el risca, **deocamdată** să devină o simplă unealtă în mîna unor dușmani fătărnici ai intereselor țării sale. Primind oferta lui Mehmed (care vorbea de înscăunarea, în locul lui Suleiman, a unui alt frate al lor), domnul nu l-ar fi lovit pe stăpînul crotopitor al Rumeliei decât în **beneficiul altui candidat la crotopire**.

Respingerea proiectului din 1406 nu a dăunat de fel prestigului lui Mircea cel Bătrîn în Turcia. Se produce, dimpotrivă, o lărgire uimitoare a influenței lui politice în mediile cele mai diverse ale Imperiului otoman. [...] Lui Mircea i se vor adresa, treptat, nu numai pretendenții la tron, dar și comandanții de oaste, căpetenii administrative locale sau chiar gînditorii politici care năzuiau să reformeze instituțiile turcești. Spre Țara Românească s-au îndreptat, cu timpul, toți cei care dușmăneau, într-un fel sau altul, „ordinea existentă” în societatea otomană.

Cînd Mircea cel Bătrîn a ajuns, astfel, un factor politic de polarizare a mai tuturor nemulțumirilor turcești, poziția lui dobîndise, în chip vădit, un conținut cu totul nou față de ce am văzut că se întîmplase în 1406. Departate de a fi jucăria înconștientă a unor interese în fond ostile, el **domină** întreaga agitație a solicitorilor lui și se poate sluji de ea în scopurile sale.

Este drept că poziția de arbitru ocupată de Mircea în mijlocul frămîntărilor otomane s-a conturat deplin de abia după o relativ îndelungată trecere a vremii. Dar, încă din 1409, ea se manifesta de ajuns de clar pentru a provoca în Turcia, în jurul numelui lui, un adevărat val de teamă și de nemărginită admirație. Avem numeroase dovezi despre faptul că, tocmai de aceea, cronică otomană își întrerupe povestirea la 1409, pentru a declara că Mircea „este, între creștini, principele cel mai puternic și cel mai viteaz”.

Unirea în tradițiile mișcării socialiste

„NE-AM UNIT FIINDCĂ TOTI ERAM ROMÂNI.”

M. FLORESCU, V. NICOLAE

Insemnătatea Unirii pentru destinele poporului român a fost puternic reliefată de mișcarea socialistă și muncitorească — prin presă, prin scrisul și cuvîntul unor militanți de frunte, ca C. Dobrogeanu-Gherea, C. Mille, I. Nădejde, M. Gh. Bujor, dr. C. Racovski etc. Analizînd actul istoric al Unirii Principatelor, socialiștii s-au oprit asupra aspectelor sale esențiale, relevînd faptul că ea a fost o necesitate istorică, un rezultat firesc al evoluției generale a societății românești.

„Interesele lor le comandă a se uni...”

Remarcînd multiplele semnificații ale Unirii, presa socialistă a subliniat cu pregnanță adevărul istoric că poporul român — în ciuda condițiilor vitrege de dezvoltare a celor trei țări române — a reușit să-și păstreze ființa sa și să-și manifeste viguros, de cîte ori situația a permis, voința nestrămutată de unire. Masele populare au văzut în unire — năzuință de veacuri a întregului popor — o premisă esențială atît pentru realizarea unor largi reforme economice și politice, cît și posibilitatea dobîndirii și păstrării independenței naționale.

„Curioasă soartă a mai avut-o și poporul românesc !” — exclamă un articol publicat în revista studenților socialiști **Dacia vii-**

toare, din 16 februarie 1883. „...El a știut să conserve prin vicisitudini limba și obiceiurile strămoșești, grație vitalității sale extraordinare...”

Care au fost cauzele actului măreț de la 1859 ? — continua articolul semnat cu pseudonimul semnificativ **Ion Dacul**. Comunitatea de origini, de limbă, de suferințe și, mai presus de toate, comunitatea de sentimente. Îndată ce românii au cunoscut că sînt frați, Milcovul a dispărut cu toată opozițiunea austro-turcă”.

Referindu-se la dispariția, prin unire, a graniței artificiale dintre Moldova și Țara Românească, articolul întrevădea și posibilitatea desăvîrșirii statului național : „Tot așa vor dispărea și Carpații, oricît s-ar opune mozaicul austro-unguresc”.

Analizînd condițiile concret-istorice, premergătoare marelui eveniment, revista preciza că unirea, ca act necesar, a devenit posibilă numai atunci cînd realitatea

istorică a permis-o: „Ne-am unit fiindcă toți eram români. La lumina binefăcătoare a civilizațiunii, muntenii și moldovenii au cunoscut că sint frați, că sint toți români și că interesul lor le comandă a se uni. Și astfel s-a făcut unirea României, mai înainte decît a Italiei și a Germaniei”.

Măreția acelor fapte

Socialiștii români au privit Unirea ca un rezultat al luptei maselor populare, care sperau că odată cu înfăptuirea ei se vor putea îndeplini și multe din revendicările lor de clasă. Ei au evidențiat însemnătatea ansamblului de măsuri înfăptuite în timpul domniei lui Cuza, relevînd mai ales înfrîurarea pe care legea rurală din 1864 a avut-o asupra dezvoltării ulterioare a vieții social-economice românești. Cuza, se arăta într-un articol publicat în *România muncitoare* din 21 octombrie 1910, „a făcut un act revoluționar expropriînd pe latifundiarul nostru și împămîntînd pe țărani”. Aceași publicație în numărul din 1 februarie 1909, referindu-se la caracterul democratic, progresist al reformelor înfăptuite de domnitorul Unirii, scria: „Cuza devenea popular prin actele sale, prin purtarea sa, prin popor, prin dezrobirea țărănimii. El putea să-și întărească astfel domnia și mai tirziu să facă ceea ce era neînlăturabil: exproprierea marilor proprietari”.

Intervenînd în disputa creată în jurul ridicării unei statuii a marelui domnitor, socialiștii români atribuiau gestului o putere de simbol: „Insemnătatea faptului constă în aceea că el scoate la iveală dreptul țărănimii la pămîntul acestei țări... O statuie a lui Cuza, și încă așezată în vîzul tuturor, înveșnicește dreptul țaranului asupra pămîntului pe care s-a născut. El o va arăta cu degetul marelui proprietar, ca o cheazăie istorică neclintită a revendicărilor sale”.

Alături de articolele referitoare la rolul lui Cuza în legiferarea ansamblului de reforme care au pus bazele statului modern român, presa socialistă a publicat numeroase alte materiale omagiînd personalitatea luminoasă a domnitorului patriot: „În persona lui Cuza — relevă *România muncitoare* din 21 octombrie 1910 — este întipărită Unirea Principatelor Române, un act foarte frumos, foarte patriotic. Toți românii recunosc într-un glas măreția acestui fapt, nu numai ca istoricește îndeplinit, dar și ca țință pentru viitor, căci mai sînt români și în afară de sfera celor uniți”. M. Gh. Bujor preciza cu prilejul semicentenarului Unirii că domnitorul „Cuza a devenit un simbol. El reprezintă acum pentru generațiile ce-l ur-

mează toate marile acte săvîrșite în timpul domniei lui și mai ales actul unirii fostelor principate. Evident că ar fi o greșeală... dacă am încheia de aici că unirea se datorește lui. Adînci cauze economice, politice și sociale ce s-au format încetul cu încetul au determinat-o. El poate fi numai acela care a ușurat realizarea ei.”

Cu multă simpatie a privit mișcarea socialistă activitatea altor oameni politici și personalități democratice, care au sprijinit programul politic al domnitorului. „În istoria dezvoltării României contemporane — scria *Lumea nouă*, cu prilejul morții lui Mihail Kogălniceanu, în 1898 — marele om de stat din Moldova a jucat un rol foarte însemnat și lui i se datoresc o mulțime de acte democratice. E de ajuns să pomenim de marea activitate pe care a depus-o la unirea țărilor surori și de curajul pe care l-a desfășurat cînd cu improprietărea țăranilor”.

„Muncitorii calăușiți de marele principiu — Unirea”

Insemnătatea actului istoric al Unirii Principatelor pentru dezvoltarea generală a țării a fost subliniată în repetate rînduri de către mișcarea noastră socialistă. În viziunea acesteia, Unirea era privită ca „un însemnat fapt social și politic”, care „a așezat temelia dezvoltării viitoare a României și a pregătît situațiunea prezentă, nemăsurat mai înaltă decît cea din trecut”.

(*România muncitoare*, din ianuarie 1909).

Continuatoare a celor mai înaintate tradiții de luptă ale poporului nostru, mișcarea socialistă lega cit se poate de firesc evenimentele însemnate din viața clasei muncitoare de cele ale istoriei patriei. Este semnificativă în această privință hotărîrea fruntașilor socialiști privind convocarea marii întruniri a muncitorimii din Capitală, în scopul întăririi organizatorice a mișcării socialiste, pentru ziua de 24 ianuarie 1905, odată cu sărbătorirea marelui act istoric din 1859.

Apelul la stringerea forțelor proletariatului, lansat la 24 ianuarie 1905, avea loc sub imbolul și exemplul marelui eveniment din 1859, cînd masele populare făcuseră un pas important în procesul făuririi statului modern românesc. „Ziua de 24 ianuarie — nota gazeta socialistă *Convorbiri sociale* — are o îndoită însemnătate pentru social-democrația din România. Ea simbolizează unirea de la 1859 a celor două principate într-un singur stat și unirea de la 1905 a muncitorilor în partid de clasă”.

În cuvîntul său la întrunirea muncitorimii bucureștene din 24 ianuarie 1905, tipograful Al. Georgescu spunea că o ase-

România Muncitoare

ABONAMENTUL

1 an la 1000 Lei 200 — 1 an la 1000 Lei 150 —
6 luni — 500 — 6 luni — 300 —
3 luni — 250 — 3 luni — 150 —

ORGANUL UNIREI SOCIALISTE ȘI AL SINDICATELOR-UNITE

APARE: JOIA ȘI DUMINECA

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA
BUCUREȘTI, CALEA VICTORIEI NR. 51.

Distribuție gratuită în rețea — în afara țării 50 bani.

CUZA ȘI CAROL

Este un document prețios. Domnului
Căzuțenescu pe toate cele acțiuni
republicanilor din România. (Textul este în
română.)

Acțiunile domnului Căzuțenescu și Carol, în
care rezultă un singur rezultat: și
se înțelegem că domnului Căzuțenescu a dat
un

reședință muncitorilor care au propus, și
au fost înțelegem că domnului Căzuțenescu
de acordare, în anul de revoluție.

menea zi „se cuvine să fie sărbătorită de noi ca o zi în care mișcarea socialistă din țara noastră a intrat într-o nouă eră de activitate și reînnoșare pentru binele și fericirea clasei muncitoare, care suferă din cauza mizeriei și dezorganizării.”

În ianuarie 1909, România muncitoare a inserat un ciclu de articole omagiale, în care, sub semnul actului înfăptuit cu o jumătate de secol în urmă, se arată necesitatea unirii tuturor muncitorilor români în lupta împotriva exploatarei: „Atunci [în 1859 — n.r.] ca și acum, singura armă de luptă în contra asupritorilor nu poate fi alta decât unirea... Și dacă atunci s-au putut infrina poftele jefuitoarelor prin unire, atunci cind cultura era mai inapoiată, cu atât mai mult astăzi, cind ne dăm bine seama de rolul nostru în societate, am putea obține o schimbare a lucrurilor dacă toți muncitorii acestei țări ar fi călăuziți de marele principiu — Unirea.”

„Crezul intim al neamului nostru: un singur stat“

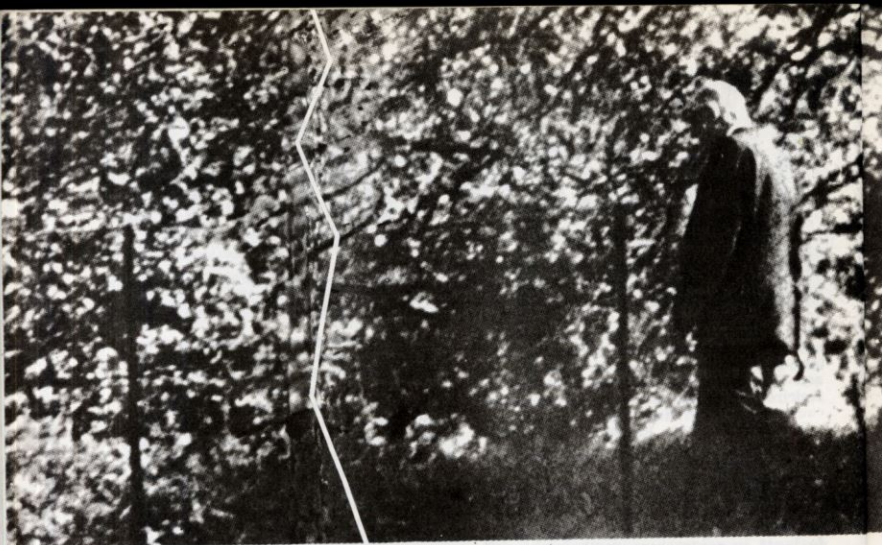
O altă idee, pe care socialiștii au subliniat-o în repetate rânduri, a fost aceea că Unirea Principatelor a constituit doar o etapă a procesului de făurire a statului național unitar român. Scopul final al luptei românilor, pe plan național, era realizarea unui stat care să cuprindă pe românii din toate provinciile istorice. Revădind fapte și date din lupta dusă de generații întregi pentru unirea deplină a tuturor românilor, militanții socialiști au evocat figura lui Mihai Viteazul, care — arăta deputatul socialist V.G. Morțun, în 1897, de la tribuna Parlamentului — a luptat și s-a jertfit „ca să poată înjgheba pentru o clipă acel mare ideal care și astăzi este crezul intim al neamului nostru: întrunirea tuturor românilor într-un singur stat, unirea Ardealului și a Moldovei cu Muntenia”.

„Nu vom avea o zi, un ceas de odihnă — subliniau cu hotărâre socialiștii în 1893, referindu-se la unirea tuturor românilor într-un singur stat — pe cât timp un frate

de-al nostru va geme în lanțurile sclaviei și vom lupta necurmat așteptând cu nerăbdare și credință în viitor fericita zi cind mină în mină vom putea striga liberi și împreună «Trăiască România». Telul suprem al luptei fiind unirea tuturor românilor într-un singur stat unitar și independent, socialiștii susțineau cu tărie: „Acest pământ, udut cu singele și sudoarea străbunilor noștri, înmulțit cu țărina lor de douăzeci de ori seculară e al nostru. Vom dar ca ceea ce este al românului, lui să-i aparțină, ca injusta, neomenoasă și nedemna de secolul în care trăim [stare] de dominațiune a unei națiuni asupra altelei să înceteze, ca românii să fie toți liberi și să formeze un stat, iar nu să geamă sub niște dominațiuni străine și vitrege”.

Studentii socialiști grupați în jurul revistei **Dacia viitoare** adresau, în coloanele publicației vibrante apeluri la continuarea luptei pentru desăvârșirea unificării statului național român. „Junime română — se scria în articolul, **România față cu principiul naționalităților** — străbunii noștri ne-au conservat limba și pământul strămoșesc; părinții noștri, generațiunea care se duce, au făcut Unirea, independența și mult lucrat-au pentru libertate. Acum e rindul nostru; nouă ne este dat a completa unitatea națională, a întări libertatea și a face ca egalitatea să nu fie un van nume. Neglijata-vei tu, junime română, datoria ta? Lăsa-vei această glorioasă sarcină descendenților tăi? În orice caz, acei ce fac acum apel la tine vor și a-și face datoria și, cu sau fără armată ei vor ataca cetatea răului fără a se uita înapoi să vadă dacă sint sau nu urmați. Ei nu vor privi decât înainte, căci înainte e viitorul, înainte progresul, înainte fericirea patriei române”.

Credincioși acestor țeluri, socialiștii au militat pentru desăvârșirea unificării statului național român, contribuind efectiv, în momentele cheie, la lupta de eliberare a românilor din Transilvania. Ei au constituit, după cum se știe, o prezență activă în istoricele zile care au culminat cu actul de la 1 decembrie 1918.

Atunci cînd, la 9 noiembrie 1970, înceta din viață la Colombey-les-Deux-Eglises, Charles de Gaulle, întreaga Franță devenea îndoliată. Mesaje din lumea întreagă se alăturau durerii poporului francez. La Colombey-les-Deux-Eglises, tovarășul Emil Bodnaraș, vicepreședinte al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, reprezentant personal la funeralii al președintelui Consiliului de Stat Nicolae Ceaușescu, a prezentat familiei generalului de Gaulle, în numele conducătorului statului nostru, al poporului român, cele mai sincere condoleanțe. În scrisoarea de condoleanțe adresată doamnei Yvonne de Gaulle se exprimau sentimentele de mîhnire ale poporului român față de pierderea unuia dintre cei mai devotați prieteni ai săi, marele patriot Charles de Gaulle.

În cei doi ani care s-au scurs de atunci, pelerinajul francezilor și francezelor la mormintul generalului de Gaulle a devenit un fapt cotidian. Spre sfîrșitul anului 1972, Agenția France Presse anunța că numărul persoanelor din Franța și din străinătate care vin să se incline la Colombey-les-Deux-Eglises a depășit pe cel al vizitatorilor săptămînali de sub cupola Domului Invalizilor unde se află rămășițele lui Napoleon.

Deși trăia ca un simplu cetățean retras din orice activitate publică din momentul renunțării — după referendumul din aprilie 1969 — la prerogativele de președinte al celei de-a 5-a Republici Franceze, generalul de Gaulle continua să fie personalitatea numărul unu a Franței contemporane. Viața și acțiunea sa rămîneau asociate în cel mai înalt grad istoriei patriei sale. Personalitate proeminentă, depășind prin clarviziunea, patriotismul și realismul său politic, rigorile clasei în sinul căreia s-a format și ale cărei interese le-a exprimat și apărut, generalul Charles de Gaulle a intrat în avanscena vieții politice odată cu memorabilul apel din 18 iunie 1940, prin care proclama Rezistența Franței, vremelnice ocupate, împotriva cotropitorilor hitleriști.

Memoriile sale de război, operă de care nu se poate dispensa nici un istoric-graf al celui de-al doilea război mondial, sînt cunoscute cititorilor revistei Magazin istoric *

Memoriile speranței este lucrarea prin care generalul de Gaulle urmărea să împărtășească experiența sa ca șef al statului francez în perioada 1958-1969. Aceste memorii au rămas neterminate. Firul vieții lui de Gaulle s-a rupt într-un moment cînd, lucrînd la aceste memorii, generalul se arăta din ce în ce mai preocupat de problemele istoriei. De altfel, toți cei care l-au cunoscut în intimitate

* Vezi Magazin istoric, nr. 4/1967, -1 și 4/1968.

CUM

A MURIT

GENERALUL

DE GAULLE

mărturisesc că studiul istoriei reprezenta pentru el o adevărată pasiune. Așa cum se înfățișează ele din relatările celor care l-au văzut în ultima perioadă a vieții, referirile generalului de Gaulle la istorie depășesc cu mult cadrul propriului său rol în viața Franței. O spune André Malraux în acea emoționantă confesiune *Les chènes qu'on abat*, („Stejarii ce sînt doborîți”) în care eseu filozofic, documentul memorialistic și reportajul artistic se aliază desăvîrșit, o spun numeroși comentatori ai vieții lui de Gaulle, o spune istoricul și scriitorul Jean Mauriac în volumul *Moartea generalului de Gaulle*, pe care *Magazin istoric* îl prezintă începînd din acest număr.

Fiu al scriitorului francez François Mauriac, Jean Mauriac a avut privilegiul de a acoperi, în calitate de corresponsent special al Agenției France Presse pe lîngă generalul de Gaulle, întreaga perioadă 1944-1970. El a cunoscut astfel din sursă directă numeroase din evenimentele în centrul cărora se găsea de Gaulle. Beneficiînd de aceeași solitudine din partea anturajului și a familiei de Gaulle, Jean Mauriac reconstituie cu fidelitate, discreție și emoție cele 19 luni care au despărțit părăsirea Palatului Elysée de către general de ultima sa clipă de viață, din 9 noiembrie 1970, în ceea ce au ele mai semnificativ. În volumul apărut în urmă cu cîteva luni în Franța*, Jean Mauriac scrie: „Desigur istoria a reprezentat în această epocă una dintre temele principale în conversațiile generalului. El evoca deseori, discutînd cu aghiotantul său, războiul din 1914-1918 — «acest imens efort de patru ani, urmat de douăzeci de ani de rapidă descompunere». El vorbea, de asemenea, despre rolul lui Weygand în 1940: «Weygand a comis două greșeli. Prima, de a crede că la Paris comuniștii vor lua puterea. Întotdeauna teama înspăimîntătoare de revoluție. A doua, aceea de a crede că englezii vor capitula. Replierea frontului în Africa de Nord ar fi scurtat războiul cu un an. Militarii au fost cei vinovați. Civiii i-ar fi urmat-“.

În această stare de spirit s-au desfășurat ultimele luni de viață ale generalului de Gaulle, care, cum spunea aghiotantul său „nutrea presentimentul morții apropiate“.

Iată acum în relatarea lui Jean Mauriac ultimele întreveneri și activități, pe care de Gaulle le-a avut înaintea sfîrșitului său.

Magazin istoric mulțumește revistei *Express* pentru fotografiile artistice, pe care le reproducem după excelentul album editat de *Les Éditions du groupe Express*.

Cristian POPIȘTEANU

* Jean Mauriac, *Mort du général de Gaulle* — Editions Bernard Grasset — Paris, 1972.

Titlul fragmentului reproduș în *Magazin istoric* aparține redacției

Ultimele întrevederi

JEAN MAURIAC

La 7 aprilie 1970, generalul de Gaulle a primit pe unul dintre vechii săi colaboratori, Pierre Lefranc. Au vorbit întâi despre treburi. La propunerea lui Lefranc (pe atunci președinte al Asociației naționale pentru susținerea acțiunii generalului de Gaulle), fostul șef al statului a hotărât, în ziua aceea, să ceară un inventar complet al documentelor **Franței libere***, depuse la Arhivele naționale, și al celor din timpul cît fusese președinte al Republicii, depuse atunci la secretariatul său din Bulevardul Breteuil. După întocmirea acestor două inventare, generalul intenționa să aleagă documentele care, neavînd, după părerea sa, un caracter secret, puteau fi puse de îndată la dispoziția cercetătorilor și a istoricilor (conform regulamentelor, documentele din Arhivele Franței nu pot fi consultate decît la treizeci de ani după depozitarea lor). Cele două inventare trebuiau să fie prezentate generalului în luna septembrie a aceluiași an. Din păcate, d-ra Jacqueline Mady, custode principal al secției contemporane la Arhivele naționale, care conducea lucrările secretariatului din Bulevardul Breteuil, și-a pierdut viața. În august, într-un accident de automobil. Lucrările au fost atunci întrerupte, apoi moartea generalului de Gaulle a compromis definitiv proiectul.

Conversația cu Lefranc a avut ca obiect și viitorul „Institut Charles de Gaulle”. Generalul își dăduse consimțămîntul pentru transformarea, în timpul vieții sale, a actualului „Centru de studii al activității generalului de Gaulle” într-un „Institut Charles de Gaulle”. Hotărîse ca această instituție să aibă un caracter cu totul privat (fără nici o participare din partea statului), își dăduse aprobarea pentru numele fondatorilor și comunicase intenția sa de a preda chiar el institutului cîteva dintre documentele care aveau să poată fi scoase din Arhivele naționale. În sfîrșit, Lefranc i-a amintit generalului despre proiectul publicării unei lucrări care să cuprindă extrase din operele sale. Aceste „pagini alese” urmau să fie prezentate pe probleme: instituțiile, rolul Franței în lume, cooperarea, participarea etc. Generalul își dăduse aprobarea pentru acest volum, terminat după moartea sa, dar care n-a fost publicat.

Odată puse la punct aceste probleme, fostul șef al statului a comentat în fața

lui Lefranc situația politică a momentului ajungînd apoi și la viitor. „Nu poți rămîne mereu pe culmi, a declarat el. O epocă de efort este urmată de o perioadă de relaxare. Mai tîrziu, cînd confuzia va domni din nou peste tot, oamenii își vor aminti de de Gaulle. Cei tineri îl vor descoperi. Pentru ei mă constring la această ultimă muncă. Numai ei, cu intransigența lor obișnuită, vor impune rigoarea fără de care nu există lucruri mărețe. Numai ei vor ști să recunoască ceea ce este esențial. Oamenii sînt mișcați de ideile simple și nobile. Se simt înălțați cînd îmbrățișează o cauză măreață.”

„Această ultimă muncă, scrierea unor **Memorii ale speranței**, n-o fac pentru contemporanii mei, spunea el adeseori, ci pentru generația unor Charles și Pierre — nepoții săi, pe atunci, unul în vîrstă de douăzeci și doi de ani, iar celălalt de șapte — căci acești copii trebuie să știe, fără intermediar, ce am făcut și de ce am făcut-o.” Tot cu gîndul la cei tineri avea să-i ceară lui François Goguel să prezinte culegerea de **Discursuri și mesaje** ale sale, în contextul rol istoric. Rolul dumitale, fi va spune în esență generalul, este de a da putință celor tineri, care n-au cunoscut aceste evenimente, să înțeleagă deplin sensul textelor mele.

Ideea creării unei „Fundatii Charles de Gaulle” îi fusese expusă și de un nepot al său, Bernard de Gaulle — fiu al fratelui său Jacques — care, însoțind-o pe mama sa, venise la Colombey la 19 septembrie 1970. Generalul ascultase atent expunerea nepotului. Părerea acestuia era că „fundatia trebuia să fie controlată de oameni de meserie și de familia generalului de Gaulle, să aibă drept misiune de a strînge laolaltă tot ce evidențiază gîndirea generalului și de a fi asociată cu alte fundații din țări de limbă franceză”. Fostul președinte al Republicii s-a arătat sceptic și, ca exemplu al dificultăților acestei sarcini, a amintit de corespondența sa: „Gîndește-te că, din 1940, am scris 35 000 de scrisori, multe dintre ele manuscrise și care aparțin destinatarilor. Cum să poată fi adunate?”

Bernard de Gaulle a fost unul dintre ultimii vizitatori care a petrecut aproape o zi întreagă între patru ochi cu generalul. În cursul dimineții în birou, apoi o plimbare pe jos în pădurea Dhuits, urmată de un tur cu automobilul de mai bine de două ore. Dar cînd să plece la plimbare,

* Una din primele organizații franceze de Rezistență antifascistă, întemeiată la Londra de de Gaulle.

a început o ploaie torențială. „Ia-ți pardesiul”, i-a spus generalul nepotului său. „Am venit fără pardesiul, nu-l am aici”, a răspuns el. „Bine, atunci nu mi-l iau nici eu, să mergem”. Generalul și Bernard de Gaulle au pornit prin ploaie. La un moment dat, fostul șef al statului l-a întrebat: „Nu ți-e neplăcut că te udă? Nu? Atunci să mergem mai departe”. „Apa îi șiroia pe față, va spune mai târziu nepotul său; gulerul cămășii, haina, pantalonii îi erau leoardă. Părea însă că-i face plăcere. După ce am umblat așa prin ploaie, mi-a spus: «Hai să ne uscăm în mașină» Și atunci, în loc să ne întoarcem la Colombey am luat-o în direcție opusă, făcând cu mașina o plimbare lungă.” În cursul după-amiezii, subiectele abordate au fost **Memoriile speranței** și referendumul: „În memoriile mele, a spus el, voi explica de ce trebuia făcută acea reformă a regiunilor și a Senatului. Era un lucru absolut necesar. C chestiune fundamentală. Țin ca francezii să înțeleagă importanța acțiunii pe care am condus-o. Ei trebuie să-mi cunoască bine ideile, să priceapă bine ce am vrut să fac.” Și repeta ceea ce spusese și altora: „Singura mea sarcină acum este de a pregăti viitorul prin aceste **Memorii ale speranței**, viitorul marilor lucruri pe care le vor trăi alte generații...”

*
* * *

La 8 septembrie 1970, Léon Noël — vechi tovarăș din **Franța liberă**, ambasador al Franței, a cărui ultimă funcție a fost aceea de președinte al Consiliului constituțional — a dejunat la Colombey. Iată cum i-a părut generalul în ziua aceea, exact două luni înainte de moartea sa. Mai întâi pe plan fizic: „L-am găsit, spune el într-o formă excelentă, plin de vioiciune, sprinten, grăbindu-se cu rapiditate. Memoria îi rămăsese prodigioasă. Pe scurt, mi-a părut în perfectă stare de sănătate.” Pe plan moral: „Am fost frapat de calmul lui, o seninătate nuanțată de tristețe. Nota dominantă era acceptarea faptelor, absența unei ranchiune adevărate, indulgența față de oameni. Considera că își terminase misiunea și, la urma urmei, în bune condiții. Era cu sufletul și conștiința împăcate”. Léon Noël adăugă: „Tot ce spunea generalul de Gaulle rămânea de o densitate extremă. Se interesa mereu de marile evenimente și se temea de viitor pentru omenire și pentru Franța. Nu nutrea nici o iluzie. «Bănuiam eu că lucrurile se vor petrece așa după plecarea mea», spunea generalul. În treacă, deplîngea «comportarea unor anumiți parlamentari, care se prevalează încă de mine, când de fapt au pierdut orice rațiune de a fi fost aleși ca gaulliști». Léon Noël confirmă, că generalul a dezvăluit, în cele din urmă, două dintre preocupările

sale esențiale: mai întâi retragerea totală. Acesta a fost motivul pentru care nu voia să vadă pe nici un membru al guvernului, fie el cel mai fidel tovarăș al său, de teama să nu se creadă sau să se spună că „de Gaulle intervine în politica actuală”. Ducea atît de departe această grijă, încît își ruga vizitatorii să tănuiască ceea ce le spusese. A doua grijă: că nu-și va putea termina memoriile. Atribuia acestei lucrări, căreia intenționa să-i consacre tot restul vieții, o importanță esențială: După părerea sa, ea avea să servească generațiilor viitoare. „Vezi dumneata, îi spunea generalul lui Jeanneney la ultima lor întrevvedere, opinia contemporanilor mei nu mă mai interesează prea mult. Ceea ce contează pentru mine este opinia istoriei. Ceea ce contează este ce se va gîndi peste două generații, este judecata care se va pronunța: am fost util țării mele sau nu?”

În cursul acestei vizite, generalul de Gaulle a vorbit despre François Mauriac. Cînd îl întîlnise pe François Goguel, îl întrebaseră: „Cum se simte Mauriac? Ce scrie acum? Nu știu de ce nu mai primesc revista **Le Figaro littéraire**...” După cîteva luni îl evocase pe marele scriitor față de Desgrées du Lou: „François Mauriac, spre deosebire de mulți dintre confracții săi, a aderat la Franța, a ales Franța.”

La 8 septembrie 1970, cînd generalul îl primea pe Léon Noël se împlinea exact o săptămînă de cînd murise François Mauriac. Chiar în ziua sfîrșitului său, la 1 septembrie seara, colonelul Desgrées du Lou adusese doamnei Mauriac o scrisoare a generalului.

„...Sufierea lui s-a oprit. Ne-a cuprins un mare frig. Fie că e vorba de Dumnezeu, sau de Om, sau de Franța, sau de opera lor comună care înseamnă gîndire, acțiune și artă, minunatul său talent știa, mulțumită scrisului, să atingă și să miște adîncul sufletelor, în așa fel încît nimeni nu va înceta vreodată să-l admire.

Cît despre mine, îi păstrez o recunoștință extremă pentru că m-a fermecat de atîtea ori, pentru că rămîne una din cele mai frumoase podoabe din cununa țării noastre, pentru că m-a onorat și ajutat, în efortul meu național, cu adieziunea lui ardentă, cu prietenia lui generoasă, cu fidelitatea lui neclintită. Acest concurs mi-a fost neprețuit...”

De ce nu i-a spus generalul de Gaulle aceste cuvinte cît mai era încă în viață!

Ceremonia funeraliilor lui François Mauriac a avut loc la Nôtre-Dame, la 5 septembrie, în prezența d-lui Georges Pompidou. Generalul a cerut aghiotantului său, colonelul Desgrées du Lou, să fie de față. Pentru prima oară, după plecarea lui de la putere, ruga pe unul dintre membrii anturajului său să asiste la o ceremonie oficială. Dar Desgrées du Lou nu tre-

buia să fie acolo în numele lui de Gaulle, căci în momentul plecării sale, generalul instituisese regula de a nu fi niciodată reprezentat la nici un fel de ceremonie. Spuse-se aghiotantului său: „Te vei duce la funeraliile lui François Mauriac. Nu mă vei reprezenta, dar vreau să se știe că te-am trimis.” Colonelul Desgrées du Loû, în uniformă — însoțit de Pierre-Louis Blanc — a luat loc înapoia membrilor guvernului, printre personalitățile oficiale. Generalul de Gaulle avea să adopte aceeași atitudine, peste câteva zile, la funeraliile lui Edmond Michelet*.

În cursul vizitei lui Léon Noël la Colombey, amintirea lui François Mauriac a fost evocată în timpul mesei. Fostul șef al statului a vorbit despre oamenii care îl ajutasă, căutând rațiunea atitudinii lor: „Generalul, spune Léon Noël, a fost foarte impresionat de moartea lui Mauriac. Avea pentru el o mare afecțiune și admirație. Părea surprins că Mauriac l-a susținut cu atita fidelitate până la capăt. Îi păstra un adânc sentiment de recunoștință”.

„Două motive l-au împins pe Mauriac spre mine, l-au apropiat de acțiunea noastră, a declarat generalul. Un patriotism fierbinte, față de care n-a făcut niciodată concesii și care poate surprinde la un om plin de contradicții, de subtilitate, de finețe, de o sensibilitate acută, solicitat de viață sub toate formele ei și care fre-măta la cel mai mic apel, care percepea toate dramele omului. El a înțeles de la început tot ce aduceam eu Franței și sprijinul său nu mi-a lipsit niciodată. Căci ceea ce mi-a părut extraordinar în ajutorul pe care ni l-a dat, a fost consecvența lui, care a avut pentru mine o pondere considerabilă. Dar el avea și simțul măreției și acesta este al doilea motiv al adeziunii sale. În alegerea pe care a făcut-o intrând în rândurile mele, unde a luptat până la capăt, simțul său pentru frumos a jucat un rol important. Înțelesese toată frumusețea care se degaja din acțiunea noastră, ca și faptul că, în politică, întocmai ca și în artă, calitatea se percepe de la prima privire. Intuiția sa îl făcuse să întrevadă că ceea ce făceam noi se situa la un nivel puțin obișnuit. Artistul din el

* Edmond Michelet (1899-1970) — om politic francez, participant de frunte la mișcarea de Rezistență.

găsea, prin siguranța judecății sale, același drum pe care îl indica și patriotismul său.”

În cursul aceluiași dejun, generalul de Gaulle a vorbit și de Wladimir d'Ormesson**: „Ceea ce l-a adus spre mine a fost simțul istoriei, impresia că, mulțumită mie, vedea continuându-se o înfăptuire ce-și avea începutul la originile Franței. Pentru el, eram continuatorul unei mari tradiții.”

*
* *

În câteva luni, generalul de Gaulle avea să piardă patru dintre tovarășii săi, dintre cei mai apropiați și mai credincioși. François Mauriac fusese cu puțin precedat de Catroux*** și Capitant****. Edmond Michelet avea să-l urmeze după zece zile.

„În seara de 4 septembrie 1970, când în fața institutului***** scâldat în lumini, Michelet rostea elogiul funerar pentru François Mauriac, Franța a înțeles că asculta un muribund”. Aceste cuvinte le-a scris unul dintre fiii lui Michelet, adăugând: „Numai crinena voință de a nu-și pierde puterile, de a nu se da în spectacol i-a îngăduit, cramponat de tribună, să-și rostească până la capăt triplul său salut de despărțire. Adio lui François Mauriac. Adio tuturor prietenilor săi. Adio lumii întregi.”

În cursul vieții sale, generalul de Gaulle văzuse murind pe fiica sa Anne, pe cei trei frați ai săi, dintre care doi erau mai tineri decât el, pe câțiva dintre cunnații, cumnatele și nepoții săi. Unul cte unul, toți camarazii din tinerețe și din primul război mondial, ca și atția dintre tovarășii din Franța liberă și din Rezistență dispăruseră. Viața lui era acum aceea a tuturor bătrînilor: mai plină de morți decât de vii.

Simțind că se apropie moartea, generalul de Gaulle hotărîse ca, imediat după retragerea de la putere, să adune și să publice în grabă, cu ajutorul lui Blanc, textele tuturor discursurilor, mesa-

** W. O. Lefèvre, conte d'Ormesson — diplomat și scriitor francez.

*** Georges Catroux (1877-1970) — general francez, ofițer al Legiunii de onoare.

**** René Capitant — jurist de prestigiu, fost ministru de Justiție în timpul președinției generalului de Gaulle.

***** Institut de France — organism comun din cele cinci academii franceze.

jelor, comunicatorilor și conferințelor sale de presă, de la apelul din 18 iunie 1940, până la ultimul text din 28 aprilie 1969, prin care anunța că înceta să exercite funcțiile sale de președinte al Republicii. În cinci luni (primul volum apăruse la 17 aprilie 1970, ultimul la 18 septembrie) triase, recitise, corectase opt sute de texte. În același timp își scria **Memoriile speranței**, ultima lui misiune, cu teama ca moartea să nu-i întrerupă lucrarea. Generalul nu căuta să-și ascundă graba. Lucra cu înverșunare. „În patru ani aș putea să termin, dacă-mi dă Dumnezeu zile”, spusese el lui Maurice Couve de Murville. Patru ani pentru a scrie trei volume, adică de două ori mai puțin timp decât îi trebuise pentru a scrie **Memoriile de război!** Lui Bernard de Gaulle îi spusese, cu câteva săptămâni înainte de a-și da sfârșitul: „Ce mult aș dori să termin aceste memorii înainte de a muri. Mă grăbesc, mă grăbesc... Sper să scriu volumul al doilea în mai puțin de un an. Asta e misiunea mea până nu mor.” Lui Jeanneney: „Ceea ce mă interesează acum este să pot să-mi termin memoriile. Nu știu dacă voi reuși”. Față de aghiotanțul său adăugase: „La optzeci și patru de ani îmi voi fi încheiat opera și viața. La optzeci și patru de ani...” Și, avînd desigur, presimțirea unui sfârșit apropiat, ținuse, chiar înaintea morții, să pună la punct cu copiii săi unele probleme precise legate de moștenire și de viitorul familiei sale.

Să fi avut generalul vreo bănuială pe care a tănuț-o, pentru a nu-și îngrijora familia? André Malraux așa credea. După părerea lui, de Gaulle știa că avea să piară brusc. Într-o zi, la Elysée, îi spusese (Malraux era, în guvernul său, ministru al Culturii): „Am să mor asasinat sau doborât subit.” De asasinat scăpase ca prin minune. Nu mai avea decât să aștepte să fie secerat, așa cum fuseseră doi dintre frații săi, Xavier și Pierre, morți ca și generalul, dintr-o ruptură a aortei abdominale, datorată unui anevrism.

* * *

După spusele apropiaților generalului de Gaulle, nimic nu lăsa să se prevadă moartea brutală, din 9 noiembrie. Generalul urma să împlinescă, la 22 noiembrie,

optzeci de ani. Se simțea bine. Avea o mulțime de proiecte: **Memoriile speranței**, o eventuală publicare a corespondenței și a întrevederilor sale cu șefii de state, o călătorie în China, în iunie 1971, extinderea grădinii sale de la Colombey, noi planuri de copaci, apropiata vacanță de Crăciun, cea de Paști, chiar, despre care și vorbise cu copiii săi. Cu două zile înaintea morții, sîmbătă 7 noiembrie, străbătuse în mașină o sută cincizeci de kilometri în mai bine de două ore, fără a depăși însă hotarele departamentului. Umblase și pe jos vreo douăzeci de minute pe un drumeag cu bastonul în mînă — alături de d-na de Gaulle, urmat, ca întotdeauna, de inspectorii însărcinați cu paza lui. În ajunul morții asistase la slujba religioasă în Colombey, unde oficiase preotul micii parohii, abatele Claude Jaugey. La un moment dat, acesta îl zărise de lîngă altar pe generalul de Gaulle în picioare, în banca sa, îmbrăcat cu un pardesiu negru. Mai tîrziu va spune: „Îmi păru-se foarte palid...” Presimțire? În orice caz a fost singurul care remarcase această paloare și se arătase îngrijorat.

* * *

Ultima reuniune de familie a avut loc la Colombey de ziua Tuturor Sfinților, cu o săptămînă înaintea morții generalului. Philippe de Gaulle rămăsese la Brest, unde comanda forța aeronavală a regiunii a 2-a militare, iar la Boissière* se afla numai fiica generalului, ginerele său, generalul de Boissieu, fiica lor Anne — de unsprezece ani — și Jean — de șapte-sprezece ani — unul dintre copiii lui Philippe.

În după amiaza de 2 noiembrie, generalul și d-na de Gaulle, însoțiți de familia Boissieu, s-au dus să se reculeagă la mormîntul fiicei lor mai mici, Anne, așa cum făceau în fiecare an în preajma acelei zile. A fost ultima vizită a generalului la cimitir. În fața mormîntului fiicei sale, a spus din nou ce spusese întotdeauna: „Aici vreau să fiu îngropat.” De data aceasta a adăugat, cu o nuanță de ironie în glas: „Poarta cimitirului este prea strîmtă. Întrucît vor veni, poate, cîțiva

* Denumirea locuinței familiei generalului de Gaulle la Colombey-les-Deux-Eglises.

vizitatori cînd oi fi eu aici, va trebui spart zidul și făcută încă o poartă." Lucru care s-a realizat după opt zile, chiar a doua zi după moartea sa. Generalul a făcut apoi cîțiva pași printre morminte, citind nume și date gravate pe marmură și piatră. „La Colombey, oamenii ajung la adînci bătrînețe, a murmurat el. Optzeci de ani, sînt greu de purtat". De acești optzeci de ani, pe care n-avea să-i mai poarte — aniversarea lui era la 22 noiembrie — îi era teamă. Generalul de Gaulle socotea că după această vîrstă ar intra într-o categorie aparte, aceea a „părinților nobili", spusese el. „Mă vor trata ca pe Pétain, adăugase. Mereu numai: da, da, domnule general... N-am să-i iert niciodată lui Pétain că a acceptat o funcție importantă la vîrsta pe care o avea."

După vizita la cimitir, generalul de Gaulle a făcut o plimbare cu generalul Boissieu prin pădurea Dhuits, la marginea Colombeyului. Vremea era foarte frumoasă. În timpul unor asemenea lungi plimbări, pe drumuri de pădure, îi plăcea cel mai mult să vorbească. Generalul părea atunci să mediteze cu voce tare, și era de ajuns ca interlocutorul său să-i întreprină această meditație, dîndu-i la rîstimpuri o replică discretă. Nu trebuia să-i solicite confidența. Trebuia să fii pregătit s-o primești.

În cursul acelei plimbări, a amintit de felul cum au întîmpinat ziariștii primul volum din *Memoriile speranței*, care apăruse la 7 octombrie: „Fondul problemei, importanța lucrurilor nu-i interesează. Ei caută anecdota care le îngăduie să toarne în grabă un articol. Le place ceea ce n-are importanță." Primirea aceasta îl mîhnăa adînc, îl rînise chiar pînă într-atît, încît întrebasese într-o zi: „Oare mai merită osteneala să continui?" Și cum generalul Boissieu a vorbit de tirajul acestui prim volum, de extraordinarul succes de librărie, generalul, neîncrezător, l-a întrebat: „Oare tirajul ăsta să fie adevărat? Cifrele n-or fi exagerate? Nu cumva le lansează ca să mă încite să continui? Ai dovezi? Cunoști pe cineva care să fi intrat într-o librărie, cărui să i se fi spus: „Am vîndut toate exemplarele pe care le-am primit?"

Generalul de Gaulle a insistat asupra presei, după părerea lui „foarte inegală". I-a reproșat din nou „lipsa de seriozitate": „Ceea ce gîndește de Gaulle despre fondul problemei nu este studiat!" De asemenea și opinia ei preconcepută: „Se scrie în funcție de părerile personale și nu în funcție de analiza subiectului. De aceea ziariștii nu se pot exprima asupra lui de Gaulle cu obiectivitate." Apoi a adăugat: „Poate o vor face după moartea mea, pentru că atunci va fi mai puțin grav să mărturisească că aveam dreptate!" (La ultima lui întîlnire cu Pierre-Louis Blanc, în 26 octombrie, declarase: „Așa e presa franceză;

nu poate lăuda decît pe aceia pe care îi disprețuiește, pentru că în felul acesta are un avantaj asupra lor. La mine, desigur, un asemenea joc nu era posibil..." Cu altă ocazie, vorbind de ziariștii care „predică neadevărul pentru a încerca să cunoască adevărul, adăugase: de aceea eu nu cad niciodată în capcanele lor și nu dau niciodată dezmințiri!")

Pe urmă generalul a vorbit despre presa străină. Întîi despre cea vest germană: „A fost odioasă în privința mea. N-a priceput

În pp. 12-13: la Colombey, în ultimele zile înainte de ultima zi

După referendumul din 27 aprilie 1969, generalul de Gaulle părăsește Palatul Elysée

ca anumite lucruri îi puteau fi spuse lui de Gaulle de către francezi sau de către englezi, dar nu de către germani. Eu am făcut să fie reconsiderați. Și acum ar vrea să-mi dea lecții... Cum să le pot accepta? S-a referit în treacă la presa americană și la cea engleză. Despre aceasta din urmă a spus: „Nu e lipsită de calitate. Dar Marea Britanie, avind întotdeauna dreptate — precum bine știi — presa ei nu este întotdeauna obiectivă“. A adăugat, totuși: „Ziaristii englezi sînt probabil cei mai buni din lume; analiza engleză a problemelor este, fără îndoială, cea mai valabilă.“

Generalul s-a uitat la ceas. Trecuse mai bine de o oră de cînd umbla, sprinten, bine dispus. S-a întors către Boissieu: „Ești obosit? „Nu“. „Nu e tirziu; atunci, hai să continuăm.“ Fostul șef al statului a vorbit apoi despre problemele apărării naționale. De cînd nu mai era la putere, lua în privința afacerilor publice o atitudine de detașare. Continuase totuși să urmărească foarte de aproape problemele apărării, cărora le acorda întotdeauna o importanță cu totul deosebită. Nu se arătase niciodată indiferent față de documentele și comentariile pe care i le trimitea Michel Debré cu privire la a treia lege-program, pe care ministrul o pregătise de cum venise la Apărarea națională.

Cum generalul de Boissieu avea să fie numit curînd șef de stat-major al armatei de uscat (Michel Debré îi scrisese generalului ca să-l întrebe dacă vedea vreun inconvenient în această numire și Boissieu însuși îi mărturisise socrului scrupulele sale. Dar cum ar fi putut acesta să nu-i dea încuviințarea ginerelui său?), i-a spus tot atunci: „Trebuie să te pregătești pentru această sarcină.“ Și i-a expus ceea ce trebuia să fie, în ochii lui, organizarea apărării patriei. A încheiat: „Dacă realizezi asta în cei patru ani cît vei deține funcția, ești sigur că nu greșești.“

După o oră și trei sferturi de plimbare, venise timpul să se întoarcă la Boissierie, unde d-na de Gaulle, vrînd să profite de prezența copiilor ei, hotărîse să-i serbeze cu două zile înainte ziua onomastică. Totul s-a desfășurat conform ritualului: generalul a rămas singur în bibliotecă pe cînd ceilalți se adunau în sufragerie. D-na de Gaulle cumpărase flori. Au străbătut în șir anticamera și salonul și au intrat în bibliotecă. Luau parte la sărbătoare, ca în fiecare an, cele două femei de servici, Honorine și Charlotte, precum și șoferul. Singur în mijlocul camerei, plimbîndu-se prin fața șemineului, generalul aștepta, prefăcîndu-se surprins, apoi primea zîmbind florile și urările.

Ziua lui de naștere — „acea teribilă aniversare“, spusese într-o zi către nepoata sa, Geneviève de Gaulle — nu era, în schimb, niciodată sărbătorită. Generalului

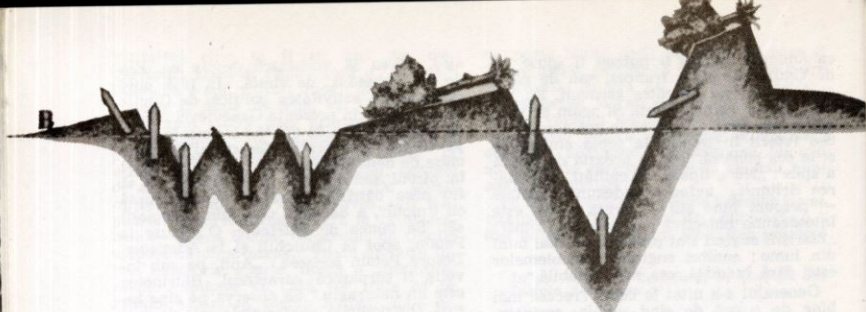
nu-i plăcea să vorbească despre ea. Era de mult obsedat de vîrstă. În 1958, cînd reîntrase în activitatea politică, de Gaulle declarase tot în prezența Genevièvei: „Sînt cu zece ani prea în vîrstă.“ Iar mai înainte, pe vremea „traversării desertului“ * exclamase de nenumărate ori, lovînd cu pumnul în biroul său: „Va fi prea tirziu! O să fiu prea bătrîn!“ „Era în veșnică luptă cu timpul“, a declarat unul din apropiații săi. Se temea de bătrînețe. O văzuse la Pétain, apoi la Churchill și la Adenauer. Despre Pétain scrisese: „Anii, pe sub invellși, îi surpasera caracterul. Bătrînețea este un naufragiu.“ Se observa pe sine însuși. Discursurile, conferințele sale de presă pe care le rostea pe dinafară, erau pentru el un test. Își pîndea primul semn de slăbiciune.

Masa de seară se lua devreme la Boissierie — la ora șapte și zece — din cauza telegenului pe care generalul îi urmărea regulat dar mai cu seamă pentru a îngădui personalului să isprăvească repede treaba. După terminarea cinei și ascultarea știrilor, fostul șef al statului mai avea la dispoziție multe ceasuri. De la acea seară familială — ultima înaintea morții lui la care participaseră doi dintre copii și doi dintre nepoții săi — d-na de Gaulle s-a retras, ca de obicei, curînd după ora zece. Alain de Boissieu și soția lui au rămas cu generalul, privind împreună cu el ultimul telegen. Pe urmă, generalul de Gaulle le-a spus: „E timpul să mergeți la culcare.“ În fiecare seară, înainte de a urca în camera lui, întotdeauna după miezul nopții, îi plăcea să rămînă singur în biblioteca de la Boissierie, devenită deodată, tăcută, cu un foc de lemne arzînd în șemineu. Cînd pleca de acolo, Elisabeth de Boissieu avea grijă, așa cum îi recomandase mama ei, să lase întredeschise ușile de la bibliotecă și salon, pentru ca d-na de Gaulle să-l poată auzi, din camera ei de la etaj, pe general. Ea nu închidea ușa camerei sale decît după ce urca și el sus.

Elisabeth și Alain de Boissieu l-au văzut ultima oară pe general în ziua următoare, 3 noiembrie. Aveau un invitat în ziua aceea la Boissierie, pe generalul Renouard, bătrîn camarad de arme al fostului șef al Franței libere, cu cinci ani mai în vîrstă decît acesta, unul dintre primii plecați la Londra, care îi scrisese: „Generale, înainte de a muri, aș vrea să te mai văd...“ În timpul dejunului, au evocat amîndoi zilele verii din 1940 în capitala britanică. „Franța liberă v-a marcat pe toți adînc, a spus ge-

(Continuare în p. 24)

* Desertul Ciadului (Africa Ecuatorială) a fost traversat de trupele comandate de colonelul Leclerc (ulterior mareșal), pentru a face joncțiunea cu forțele britanice din nordul Africii.

„IDEE RĂPEDE DESPRE RESBELUL DE PARTIZANI“

General-maior CONSTANTIN ANTIP

În anul 1853, apărea la Bruxelles, în tipografia lui J. H. Dehou, o carte în limba română, *Idee rapide despre resbelul de partizani*, iscălită de un român, Gheorghe Adrian, cu mențiunea „traduse din limba franceză cu oarecare modificățiuni“. Lucrarea a fost și este cunoscută istoricilor noștri. Ceea ce nu s-a cunoscut însă erau sursele după care a fost elaborată — cel puțin din câte știm noi. Consultând, în fondurile Bibliotecii Centrale a Ministerului Forțelor Armate, mai multe lucrări din prima jumătate a veacului trecut care s-au ocupat de insurecțiile populare, am avut plăcuta surpriză să descopăr că lucrarea lui Gh. Adrian are la bază capitolul V — Despre războiul de partizani — din cartea Despre micul război în spiritul strategiei moderne a lui Karl von Decker, prin fillera traducerii franceze din 1845.

Chemarea epocii: Dreptate, Frație, Unitate

Idee rapide despre resbelul de partizani nu a fost doar o expresie a dorinței personale a autorului de a transpune în românește o carte din străinătate. Traducerea a fost efectuată sub imperiul unei adevărate comenzi sociale. Lucrul este cu claritate subliniat de Adrian în *Precuvintare către românii patrioți*, în care arată: „Credința că națiunea noastră nu-și va putea dobândi niciodată libertatea sa decât prin puterea armelor trebuie a se înrădăcina și a se întări în inima fiecărui român care dorește scăparea patriei sale. Pentru aceea dar, tot românul a cărui inimă este hrănită de asemenea simțimente, și mai cu seamă cei care au îmbrățișat cariera mi-

litară, trebuie a-și impune o datorie sfântă de a se deprinde și de a se învăța, atât corporal cât și intelectual, în măiestria armelor, spre a se pregăti pentru o epocă de luptă; pentru o epocă d-acelea când națiunea noastră, sculată pentru a-și dobândi mintuirea, va avea trebuință de conducători buni, care s-o cîrmuiască pe cîmpul bătăliei.“

Concepția expusă aici era produsul climatului ideologic, politic și social al vremii. Deși revoluția de la 1848 fusese înfrîntă, idealurile ei trăiau în conștiința națiunii, iar forțele ei înaintate nu conțineau a acționa în vederea unei revoluții viitoare, care, cum scria în septembrie 1850 Nicolae Bălcescu, nu se mai putea „mărgini a voi ca românii să fie liberi, egali, proprietari de pămînt și de capital și frați asociați la fața unui progres comun. Ea (revoluția viitoare — n.a.) nu se va mărgini a cere libertatea din afară, libertatea de sub domnirea străină, ci va cere unitatea și libertatea națională. De-

NOTA — O tratare mai amplă a temei va fi cuprinsă în volumul de studii *România și tradițiile luptei armate a întregului popor*, ce va apărea la Editura Militară.

viza ei va fi: **Dreptate, Frăție, Unitate**. Ea va fi o revoluție națională". Tocmai aceasta era dominantă epocii nu doar în Principatele Române, ci și în întreaga Europă: afirmarea dreptului națiunilor la viață de sine stătătoare în entități politice suverane, ca expresie directă a necesității obiective și consensului subiectiv al popoarelor. Dar cum simpla afirmare a acestui adevăr nu era suficientă prin ea însăși, se ridica cu acuitate cerința stabilirii căilor înfăptuirii revoluțiilor de eliberare și unitate națională. În acest sens, ideea cea mai avansată era aceea a unei ridicări generale a poporului, a războiului popular. Ea era nu numai sesizată, ci și analizată, teoretizată, concretizată de cei mai luminați exponenți ai forțelor progresiste, avînd să capete chiar atunci, la tinerii Marx și Engels, o formulare de valoare clasică: „Un popor care vrea să-și cucerească independența — scriau ei în 1849 — nu trebuie să se rezume la mijloacele obșnuite de ducere a războiului. Războala de masă, război revoluționar, guerilla pretutindeni — iată singurul mod în care un popor mic poate să o scoată la capăt cu un popor mare și o armată mai slabă este în stare să fină piept unei armate mai puternice și mai bine organizate.” În ceea ce-i privește pe românii, fruntașii revoluționari declarau răspicat în revista **România Jună**, în 1851, că „principiul insurecției [...] este cel dintîi drept al unei nații împilate”.

Și această idee nu putea să nu fie scumpă lui Gh. Adrian, care luptase în revoluția de la 1848 din Transilvania. Adept al războiului general al poporului, el își exprima convingerea, căreia îi este subordonată și lucrarea sa, că pentru împlinirea aspirațiilor naționale vitale trebuie folosite toate mijloacele de luptă, căci atunci „cînd națiunea română, în număr mai mult de zece milioane, va fi în picioare, avînd credința de solidaritate și unitate națională de care este înfălătată astăzi prin toate provinciile, ce român bine cugetător și cu inimă patriotă se mai poate îndoi [...] că patria sa, cu atîtea brațe nervoase și cu atîtea mijloace pentru a le arma, nu va fi în stare de a se arunca pe cîmpul bătăliei pentru a alunga ordele barbare și pentru a-și dobîndi libertatea și unitatea?”

Un contestatar al gândirii militare ruginite

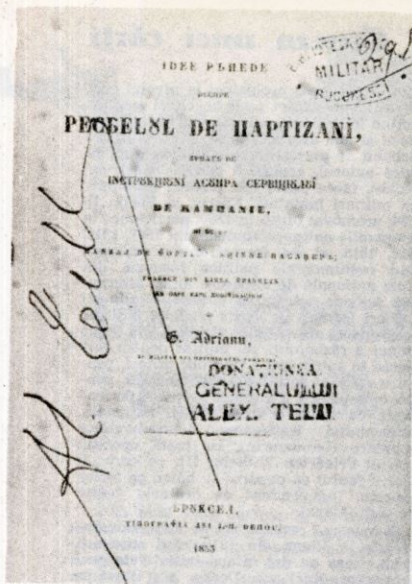
Se poate pune întrebarea de ce a apelat Gh. Adrian la Decker? Cred că cel puțin din două motive. În primul rînd deoarece capitolul despre războiul de partizani din cartea lui Decker reprezintă o foarte

bună expunere a problemei la nivelul epocii, atît sub aspect teoretic cît și practic, scoțînd în evidență valențele de ordin funcțional și mai ales moral pe care le implică războiul de partizani. În al doilea rînd, fiindcă autorul, generalul prusian Karl von Decker, făcea parte din pleiada gînditorilor militari înaintați. Născut la Berlin în 1784, promovat ofițer în 1800, participant la campaniile antinapoleoniene din 1807, 1813, 1814, 1815, el s-a format într-o perioadă cînd evenimentele politice făcuseră din lupta națională de eliberare unica alternativă față de cîtopirea străină. Gînditorii militari formați la școala partidei militare progresiste au risipit viziunea de pînă atunci a războiului, au militat pentru formarea în spirit nou a tinerilor ofițeri, pentru o reformă militară fundamentală, pentru o îmbinare a acțiunii armatei permanente cu aceea a unei miliții naționale, determinînd legiferarea detașamentelor populare (Landsturm), cu toată opoziția regelui Friedrich Wilhelm III, pe care „il ulcera faptul că poporul se bătea pe picior propriu, independent de ordinele venite de sus” (Marx).

Și în etapa restaurației de după Congresul de la Viena din 1815, cînd regele și junkerimea au dat uitării inițiativele progresiștilor, Karl von Decker s-a situat în rîndurile puținilor ofițeri germani care au acționat cu curaj pe planul gîndirii militare împotriva reînvierii tradiționalului spirit cazon prusac. El a înființat și a colaborat la mai multe publicații periodice militare, a scris numeroase lucrări militare, dintre care cităm: **Considerațiuni asupra conducerii războiului în spirit contemporan** (1817), **Schiță cu privire la istoria gurilor de foc** (1819), **Despre micul război în spiritul strategiei moderne** (1822), **Campania din Italia din 1796-1797** (1825) și altele.

După publicarea, între 1832-1834, a primei ediții (postume) a operei lui Clausewitz* — **Despre război**, von Decker i-a făcut o apreciere elogioasă în periodicul **Militär-Litteratur-Zeitung**, socotind că aceste scrieri — care prin originalitatea lor, prin felul în care tratează arta războiului, se abat „pe deplin” de la toate modalitățile de abordare a problemei cunoscute pînă la el — trebuie „să devină un izvor de bogate învățăminte” și „totodată să provoace în mod necesar și irevocabil acea revoluție în teoria războiului

* Karl von Clausewitz (1780-1831), general prusian și teoretician militar, autorul unor valoroase lucrări de istorie și teorie în acest domeniu, printre care **Despre război**, apreciată favorabil de Marx, Engels și Lenin.

Coperta lucrării *Idee rapide despre rebelele de partizani*

preconizată de autorul lor...". Era, în aceste elogii, o netă luare de atitudine împotriva gândirii militare oficiale ruginite, care, prin cursurile pedante predate de generalul von Willisen la cea mai înaltă instituție de studii militare a Prusiei, Școala generală de război din Berlin (cursuri reunite în 1840 în volumul *Teoria marelui război*), reactualiza perimatele sisteme ale secolului XVIII!

Cele citeva date expuse succint mai sus relevă, credem, valoarea autorului german, notorietatea lucrării *Despre micul război în spiritul strategiei moderne* (pe lângă patru ediții în limba germană, cartea cunoscută și două ediții în limba franceză), la care s-a oprit Gheorghe Adrian.

Din cartea lui Decker, însă, autorul român a reținut numai capitolul referitor la războiul de partizani, război care, în concepția vremii, era sinonim cu insurecția populară, tocmai pentru că acesta reprezenta elementul de noutate, revoluționar, ridicat pe prim plan de anul 1793 în Franța, utilizat pe scară largă de poporul spaniol între 1808-1813 împotriva dominației napoleoniene, încercat de mișcarea na-

țională de rezistență din Germania între 1813-1815, readus la ordinea zilei de anul revoluționar 1848.

„...să se afle peste tot și nicăieri!”

Desigur, ar cere un spațiu prea larg efectuarea unei minuțioase comparații între textul românesc realizat de Gh. Adrian și cel al lui Decker. Referitor la textul românesc, nu întimplător am spus *realizat*, deoarece nu ne aflăm în fața unei traduceri corecte a unui text străin, ci în fața unei reconsiderări, adaptări, prelucrări, cu numeroase elemente deosebite, originale în raport cu materialul de bază*. Astfel, deși textul românesc preia toate ideile esențiale ale autorului german privind războiul de partizani, se operează corective în ordinea de tratare a problemelor chiar și în pasajele traduse integral și se lasă complet la o parte unele paragrafe. Pe de altă parte, sînt introduse întregi pasaje absolute noi, fie pentru a se explica și valorifica mai bine ideile existente în textul original, fie pentru a se încorpora păreri ale altor gânditori militari, dar mai ales pentru a se infățișa opinii izvorite din experiența proprie a autorului traducerii, pentru a se face aplicări concrete la condițiile țărilor române.

Dintre ideile esențiale reproduse în textul românesc, menționăm: războiul de partizani este uneori mai greu decît războiul propriu-zis; dacă și războiul propriu-zis dus de armatele regulate exclude „mecanicismul”, cu atît mai mult nu poate fi vorba de aplicarea unor procedee mecanice în războiul de partizani; luptele de partizani trebuie să fie legate de acțiunea armatei proprii, să contribuie la înfrîngerea inamicului, dar prin modalități specifice, ceea ce presupune un mare grad de libertate, de independență, inițiativă, inventivitate, ca și necesitatea de a realiza permanent ceva neobișnuit. Arătîndu-se că valoarea trupelor de partizani nu constă în cantitate, ci în calitate, se subliniază necesitatea de a se acorda cea mai mare atenție recrutării oamenilor (în care să se poată avea o încredere totală), organizării detașamentelor, disciplinei ferme. Totodată se reliefează cerința ca partizanii să înțrețină o legătură strînsă cu populația din zona unde acționează, legătură fără de care lupta lor nu poate avea eficacitate; partizanii trebuie să fie bineveniți în orice loc, să fie socotiți ca eliberatori, ceea ce presupune un profil moral integru, o comportare exemplară. Decker observă că partizanii trebuie „să se afle peste tot și nicăieri” (idee preluată integral de la

* Cantitativ aproape jumătate din textul lucrării *Idee rapide despre rebelele de partizani* reprezintă elaboratul original al lui Gh. Adrian.

Clausewitz — **Despre război**, capitolul **In-surecția populară**), de aceea nici detașamentele acestora nu trebuie să fie prea numeroase, pentru a fi capabile de o mare mobilitate, a se putea deplasa rapid dintr-un loc în altul, să aibă contacte prin diferite mijloace cu armata proprie, dar să nu fie total dependente de aceasta, să țină legături permanente cu întreaga zonă, să-și procure informațiile necesare, să fie cunoscătoare perfecte ale terenului, drumurilor, potecilor.

Dintre corectivele și omiterile amintite, voi remarca drept cel mai caracteristic faptul că Gh. Adrian nu reproduce pagini întregi cu referiri la exemple din istoria germană, deoarece Decker le expune ca pe lucruri familiare cititorului, ceea ce nu era cazul și pentru lectorul român.

Ostași și voluntari îndrăzneți și curajoși...

Un element substanțial al textului românesc îl constituie numeroasele pasaje adăugate de Gh. Adrian. În locul exemplilor din istoria războaielor din Occident, el introduce pilde din istoria românească. Astfel, chiar la început arată că exemplul mai cunoscut în țările române despre detașamente care „în diferite epoci au combătut mai mult sub acest sistem”, al războiului de partizani, îl constituie pandurii. Referire foarte concludentă, dacă ne gândim că voluntarii români care au luptat în războaiele ruso-austro-turce din a doua jumătate a sec. XVIII și primele decenii ale sec. XIX erau purtătorii tradiției populare a armatelor pământene, acțiunile lor fiind în fond, cum remarcă și alți istorici, una din cele mai interesante forme ale ducerii războiului popular de eliberare în condițiile când țara era de fapt ocupată. Pe de altă parte, oriunde crede potrivit, autorul face o aplicație proprie concretă a celor expuse la particularitățile țării noastre.

De pildă, când Decker vorbește despre inspirație, inventivitate, curaj, temeritate în războiul de partizani, Gh. Adrian intervine: „Românii, prin tradițiile lor militare, care sînt legate de o mulțime de lupte îndrăznețe și aventuroase, prin spiritul lor belicos (nu în sens de **agresiv**, ci de **virtuți militare** — n.a.) care, în unele provincii mai cu seamă, încă mai păstrează acea întipărire cavalească a veacurilor de mijloc, și mai virtos prin pozițiunile lor topografice, sînt una din națiunile cele mai îndemnatice pentru războiul de partizani. Pozițiunile geografice cele mai favorabile pentru acest reșel sînt chiar acelea care se află mai în toate provinciile române: adică locuri muntoase și întrerupte cu

păduri, dealuri, văi și riuri de tot felul. Aceste pozițiuni grele și de multe ori peste puțină de a fi străbătute de o armată vrăjmașă numeroasă și care nu le cunoaște bine, pot fi străbătute ca d'un fulger de trupa cea mică de partizani care, pe lângă agerimea sa, mai are și avantajul de a le cunoaște bine pînă la cea mai mică cărare”.

Acolo unde Decker, vorbind despre îndeplinirea unor misiuni privind legătura între partizani și armata regulată proprie, apreciază că „o asemenea misiune este mai ușor de îndeplinit într-o regiune prietenă decît într-o regiune ostilă, mai ales dacă locuitorii sînt gata să susțină cauza apărată de armată și să o secondeze printr-o cooperare activă”, Gh. Adrian găsește nimerit să adauge: „Aceste din urmă avantajuri, ostirile române le vor avea totdeauna mai mult decît orice alte armate, pentru că se vor bate în pămîntul lor contra unui vrăjmaș străin; prin urmare ori de unde vor călca aceste ostiri liberatoare, națiunea întreagă va fi în piciorare pentru a le ajuta din toate puterile ei”.

Ample sînt intervențiile autorului român privind organizarea detașamentelor de partizani, valoarea compunerii lor și mai ales competența comandantului atît în ceea ce privește comanda, disciplina și ordinea, cît și conducerea efectivă a luptei. Pentru aceste trupe de partizani, ia în considerare formarea lor fie din ostași luați din armata regulată, fie din cetățeni voluntari, îndrăzneți, curajoși, pe cît se poate dintre cei de prinși cu armele — vinători, dorobanți sau militari rezerviști. Detașamentele le vede compuse ori din călăreți, ori din pedestrași, deoarece dacă ar fi mixte unii ar împiedica mobilitatea celorlalți: la cîmpie, infanteria ar stînjeni rapiditatea cavaleriei, iar la munte și în păduri, cavaleria ar stînjeni mișcarea infanteriei. Această trupă trebuie să se caracterizeze prin disciplină militară și să fie pusă sub conducerea unui comandant „care, pe lângă încrederea ce trebuie a insufla oamenilor săi, trebuie a fi încă un om neobosit ca și trupa lui, activ, îndrăzneț și cu mare pătrundere și talent în reșelul de partizani”. Întrucît Adrian, vorbind de formarea unor trupe de partizani, se gîndea la Țara Românească, era de părere că acestea nu puteau exista fără autorizația Ministerului de Război sau a comandantului armatei, căci acțiunile detașamentelor „oricît de neatîrnate ar fi în amănuntul lor nu pot însă ieși de tot afară din sfera planului general al comandantului armatei regulate, de la care ele și primesc ordine”.

În afară de adăsurile pe parcursul textului tradus din Decker, Gh. Adrian a adăugat patru mici capitole noi, care cuprind o serie de indicații practice des-

pre rolul comandantului și comportarea trupei de partizani în timpul marșului, al staționărilor, folosirea călăuzelor și strângerea de informații, despre procedeele pentru atacarea convoaielor de căruțe cu armament, muniții, echipament și hrană ale inamicului. Sînt oglindite o serie de părerii personale ale autorului, elemente din propria experiență de luptător într-o armată constituită pe criterii revoluționare, ca și de ofițer al unei armate regulate (pe lângă faptul că făcuse parte din oastea lui Avram Iancu, după 1848, trecînd munții, Adrian fusese un timp ofițer în armata Țării Românești).

* * *

Preocupările susținute ale lui Gheorghe Adrian privind necesitatea pregătirii militare a națiunii și-au găsit și concretizări practice în noul cadru social-politic de după Unirea din 1859. Cercetătorii istorici au restituit conștiinței publice contribuția substanțială a lui Gh. Adrian la introducerea masivă a elementului popular în structura militară a statului național român. Astfel, prima lege pentru organizarea armatei din 1864, întocmită de Comisia apărării, al cărei secretar era tocmai Gheorghe Adrian (pe atunci colonel; mai târziu va purta și gradul de general), pune accentul pe „instrucțiunea militară a

maselor”, organismul militar cuprinzînd armata permanentă cu rezervele ei, miliția activă (dorobanți, grăniceri), garda orășenească, miliția neactivă, gloatele. Justețea acestei orientări, esențialmente democratică și patriotică, avea să fie dovedită de evenimentele ulterioare, de lupta pentru cucerirea neatîrnării în 1877, care a întrunit adevărată activă a întregii națiuni.

Și Gheorghe Adrian, născut în 1820, în zorii unei epoci de renaștere națională, și care și-a legat numele de toate marile momente ce au jalonat istoria făuririi României moderne, putea, în 1889, să închidă ochii cu mulțumirea datoriei împlinite și mîngîiat de speranța că ora supremă a desăvîrșirii idealurilor de libertate și unitate ale românilor de pe ambele versante ale Carpaților nu era departe.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Gh. Adrian, *Idee rapide despre resbelul de partizani, urmată de instrucțiuni asupra serviciului de campanie și de un manual de fortificație pasageră* (ediția 1853); Ch. de Decker, *De la petite guerre selon l'esprit de la stratégie moderne* (ediția franceză din 1845); Nicolae Bălcescu, *Mersul revoluției în istoria românilor*; Carl von Clausewitz, *Despre război* (ediția română); Otto Korfes, *Opera lui Clausewitz „Despre război” și efectele ei ulterioare*.

CUM A MURIT GENERALUL DE GAULLE

(Urmare din p. 19)

neralul de Gaulle. Ea este acum pentru voi un fel de familie. Aveți amintiri comune și recunoașteți că sînt printre cele mai bune. Aveam cu toții un ideal, o mare misiune de îndeplinit, cu puține mijloace. Fiecare trebuia să se depășească pe sine însuși pentru a-și putea susține rolul. De altfel prin aceasta sînt interesante marile acțiuni.”

După plecarea generalului și a d-nei Renouard, generalul de Gaulle a făcut o ultimă plimbare prin grădina cu copiii săi și i-a însoțit pînă la mașină. „La stați, nu l-aș spus la revedere Anne!” Anne de Boissieu a coborât din mașină, unde se și așezase. Ea a fost cea care l-a îmbrățișat pe general pentru ultima oară.

Philippe de Gaulle era la Brest și ocupațiile îl împiedicaseră să vină la Colombey pentru acea sîrbătoare care avea să fie ultima. Soția lui plînuise să petreacă la Boissier a acele zile, dar a fost nevoită să renunțe pentru că, puțin înainte, își rupsesse piciorul și umbla cu greu sprijinindu-se în două bastoane.

Philippe l-a văzut ultima oară pe tatăl său, la Colombey, în zilele de 26 și 27 septembrie. Un sfîrșit de săptămîină obișnuit,

petrecut cu plimbări în grădină, în pădurea învecinată, cu lungi conversații în bibliotecă, lecturi, joaca copiilor — care la Boissier n-aveau de respectat decît o singură regulă: să vină acasă cu cinci minute înaintea orei de masă și să nu intre în biroul generalului decît cînd erau poftiți.

Acea ultimă plimbare a generalului de Gaulle cu fiul său a avut și ea loc în pădurea Dhuits. Generalul și Philippe de Gaulle au adunat ciuperci, pe care le-au adus la Boissier. Ca de obicei, fostul președinte al Republicii a vorbit mult; o lungă conversație consacrată în esență volumului al doilea din *Memoriile speranței*, mai cu seamă capitolului al doilea, pe care avea să-l termine a doua zi — îl și citise fiulul său înainte de a fi cu totul terminat — și al celui de al treilea, pe care se pregătea să-l înceapă.

Duminică după masă — deci la 27 septembrie — la plecare, generalul își însoțise fiul pînă la mașina acestuia. „De fiecare dată se despărțea de noi ca și cum n-avea să ne mai vadă”, a spus într-o zi Philippe de Gaulle. În ziua aceea, generalul părăse și mai trist, și mai melancolic ca de obicei.

Traducere de Oana BUSUIOCANU

(Urmare în numărul viitor)

LIBERALII ȘI CONSERVATORII

ÎN PROCES (I)

ION BULEI

În 1890, Mihail Kogălniceanu își amintea cum în seara zilei de 22 iulie 1876, fusese martorul unei scene penibile, care se petrecuse chiar la el acasă: „A fost o scenă mare, unde cit pe-acți noi, miniștrii, eram să dăm o reprezentațiune de păruială...”

Ce se întimplase, de fapt ?

Viața politică a României moderne a fost dominată, în ceea ce privește exercitarea concretă a puterii, de două partide de guvernământ : Partidul Național-Liberal și Partidul Conservator — două formațiuni politice care, pînă spre sfîrșitul secolului trecut, se aflau în perioada de închegare organizatorică și definire doctrinară și, în același timp, adversare în lupta pentru putere.

În condițiile în care regimul monarhiei constituționale nu era pe deplin consolidat, disputa dintre liberali și conservatori îmbrăca adesea forme ascuțite, chiar dacă ea se desfășura de pe pozițiile aceluiași clase dominante — burghezo-moșierimea. Abia în ultimul deceniu al secolului XIX, rotativa guvernamentală a intrat cu adevărat în funcțiune. Prin intervenție regală, un partid succeda celuilalt, dar aceasta nu însemna și o încetare a fricțiunilor dintre ele. Numai formele, metodele vor fi mai atenuate decît în perioada anterioară, cînd fiecare dintre partide se

străduia să rămână cit mai mult la putere, spre a se bucura de binefacerile ei. Aceasta însemna, implicit, desfășurarea unei campanii susținute de discreditare a adversarului, împiedicarea acestuia de a ajunge la putere. Metodele erau diverse, multe folosite chiar cu succes, căci sistemul electoral de atunci nu era de natură să transforme masa de alegători într-un arbitru al schimbărilor de guvern. Dimpotrivă, grația regală și o administrație amovibilă transformau dorința în fapt. De nenumărate ori aceste metode aveau și un scop politic bine definit, acela de a abate atenția maselor de la lupta pentru rezolvarea unor probleme de importanță majoră.

Una din metodele uzitate pe rând de cele două partide, în lupta pentru supremație în viața politică a țării, a fost încercarea de a chema pe adversari — acuzați de abuzuri în timpul guvernării — în fața justiției. Așa au și luat, de altfel, naștere două procese, e adevărat, nicidecum judecate, dar care, în epocă, s-au bucurat, și unul și celălalt, de atenția oamenilor politici, a presei și opiniei publice; au format zile întregi obiectul unor iu-tunoase și pătimașe dezbateri parlamentare, au trezit noi pasiuni și uri politice, au satisfăcut apetitul de senzație și scandal.

Liberalii atacă

La 10 mai 1876, după cinci ani de opoziție, liberalii coaliți revin la conducerea treburilor țării, plini de minie împotriva aceluia care ani de-a rândul i-au ținut departe de efectele binefăcătoare ale puterii. Vor să-i pedepsească pe adversarii lor și să-i împiedice să se mai apropie, cel puțin pentru un timp, de putere. Sînt hotărîți să pună sub acuzare pe toți membrii fostului guvern.

La 30 iunie 1876, Pantazi Ghica, în numele a 29 deputați, citește în Cameră o propunere prin care cere constituirea unor comisii pe lîngă fiecare ministru și prin județe pentru a constata abuzurile, ilegalitățile, malversațiunile și delapidările comise sub ministerele conservatoare de sub conducerea lui Lascăr Catargiu. Informațiile adunate urmează să completeze actul de acuzare a foștilor miniștri. Votată în unanimitate, propunerea e trimisă de urgență în secțiile Camerei. La 7 iulie, colonelul V. Gherghel, purtător de cuvînt al delegațiilor de secții, cere deputaților numirea unor comisii de anchetă parlamentară pentru fiecare ministru, pentru a controla, la fața locului, ilegalitățile foștilor miniștri. Camera alege comisii din cîte patru deputați pentru ministerele de Interne, Finanțe și Război și din cîte trei pentru ministerele de Externe, Justiție, Lucrări Publice, Culte și Instrucțiunii Publice.

Trei zile mai tîrziu, la 10 iulie, fără a aștepta concluziile comisiilor numite, N. Fleva se urcă la tribună și citește o propunere semnată de 75 deputați, prin care sînt puși sub acuză foștii miniștri L. Catargiu, Petru Mavrogheni, generalul Ion Em. Florescu, Titu Maiorescu, George Costaforu, Alex. Lahovari, George Gr. Cantacuzino, Vasile Boerescu și Nicolae Crețulescu, învinuiți de violarea Constituției și a libertăților publice, risipă de bani publici, abuz de putere etc.

„N-am condamnat numai noi pe acei miniștri — spune Pantazi Ghica, susținînd propunerea — dar opiniunea publică în

general, țara întreagă le-a aruncat blamul și noi sîntem expresiunea aceluia blam pe care țara l-a aruncat în fața aceluia minister de rele și de crime”.

Același ton acuzator îl au și intervențiile deputaților N. Ionescu, P. Vizanti, N. Burileanu, V. Gherghel. La vot, propunerii lui Fleva nu i se opune decît un singur deputat (guvernul se abține). Cîteva zile mai tîrziu, în prezența a 99 deputați și a unui numeros public, președintele Camerei, C.A. Rosetti, anunță la ordinea zilei raportul prealabil pentru darea în judecată. Îl anunță ca pe un fapt „dintre cele mai grave și mai dureroase” și cere celor prezenți să-l asculte „cu toată gravitatea situației și cu inima pătrunsă de durere”. Roagă apoi publicul din tribune „să asculte fără a da nici un semn de aprobare sau dezaprobare, fiindcă națiunea întreagă ascultă și trebuie să asculte în toată gravitatea și să cugete”.

Anastase Stolojan, principalul raportor, se urcă la tribună. Citește cu voce pătrunzătoare și plină de convingere un raport bine scris, temeinic încheiat.

Acuzația capitală ce se aduce foștilor miniștri conservatori: violarea Constituției; de aici decurg călcările de lege, împiedicarea exercitării dreptului electoral, distrugerea principiului separării puterilor în stat etc. Se aduc dovezi de amestec brutal în alegeri; după pîrerea raportorului, guvernul lui L. Catargi folosisse întreaga administrație în scop de presiune asupra cetățenilor; același guvern intervenise apoi în chestiunile puterii judecătorești, spre a urmări pe unii prefeți. Totul fusese folosit pentru „ținerea puterii contra voinței naționale”. „Interesul conservării [guvernului — n.r.] era singura preocupare. Țara, interesele ei, averea ei nu erau nimic decît mijloace de a-și menține existența prin o vastă sistemă de înșelare — de silnicire”. Or, ținerea puterii cu orice preț, cerea bani. Și atunci concesi în afară, deficite financiare, false excedente, păgubirea fîscului. Raportul trece apoi la prezentarea acuza-

tiilor aduse fiecărui ministru în parte și încheie cerind Camerei numirea unei comisii formate din șapte membri, cu misiunea de a face orice urmărire și, ca instanță de instrucție, să ia toate măsurile.

„Nu fiil politicos cu tilharii“

Îndată se urcă la tribună primul ministru Manolache Costache Epureanu. Poziția lui față de chestiunea dării în judecată nu putea fi decât „foarte delicată“, căci și el fusese mai bine de trei luni în ministerul Catargiu. Nevrînd să existe bănuiala vreunui favor, declară că „pentru actele unde se va găsi iscălitura mea, eu înaintea legilor țării mă fac responsabil“, căci nu dorește să fie la adăpostul poziției sale. Este adevărat, pe de altă parte, spune președintele consiliului în apărarea sa, că a părăsit ministerul conservator „pentru diferențe de vederi în chestiuni economice“, văzînd panta periculoasă pe care porniseră finanțele țării. Camera îi aprobă explicația cu aplauze.

Pantazi Ghica consideră raportul o adevărată operă literară, dar îl găsește lacunar :

— Pentru ce se exclude D. Tell ?

Voci : — Are amici.

P. Ghica : — De ce nu e Th. Rosetti, căci e amestecat în chestiunea Crawley * ? De ce nu e Carp, care ca ministru a continuat opera lui T. Maiorescu ? De ce nu sînt dați în judecată toți prefecții și agenții amintiți în raport ?

Nemulțumit de lipsa lui Th. Rosetti dintre miniștrii inculpați este și D. Giani. Mai prudent, Leonida Sterea găsește că în redactarea raportului „s-a pus prea mult foc“, or se știe că „ura și răzbunarea, această sămînță care ucide pe om în viața publică și privată“ n-au ce căuta în cugetul omului public. Țara nu are nevoie de „victime politice“. N. Crețulescu și Gh. Gr. Cantacuzino, „oameni onorabili“, nu pot fi dați în judecată și trimiși la pușcărie.

Și Gh. Mîrzescu îl consideră pe Gh. Gr. Cantacuzino pe nedrept acuzat, iar la 20 iulie 1876 afirmă că L. Catargiu n-a furat banii publici, poate folosise acei bani în mod ilegal, ceea ce e cu totul altceva.

În încheiere spune :

— Să nu facem o afirmare pe care să n-o putem susține înaintea Curții de Casație.

— Nu fiil politicos cu tilharii, îl invită atunci I. Lătescu, lăsînd să se vadă cît se poate de limpede, simțămîntele de „mînie și indignare“ de care sînt animați deputații Camerei liberale.

* Cu ajutorul unor parlamentari conservatori, interesați prin promisiunea unor mari sume de bani, capitalistul englez G.B. Crawley a primit concesiunea construirii unor căi ferate, la un pret mult mai mare decît cel solicitat de către o societate de construcții românească — n.r.

O aprinsă discuție stîrnește chestiunea atribuțiilor ce urmează să le aibă viitoarea comisie de informații. Putea fi ea judecător de instrucție ?

— Dar, d-lor — exclamă N. Ionescu, — mă înfioez ca noi, corp politic, să ne transformăm într-un corp de instrucțiune inchizitorială.

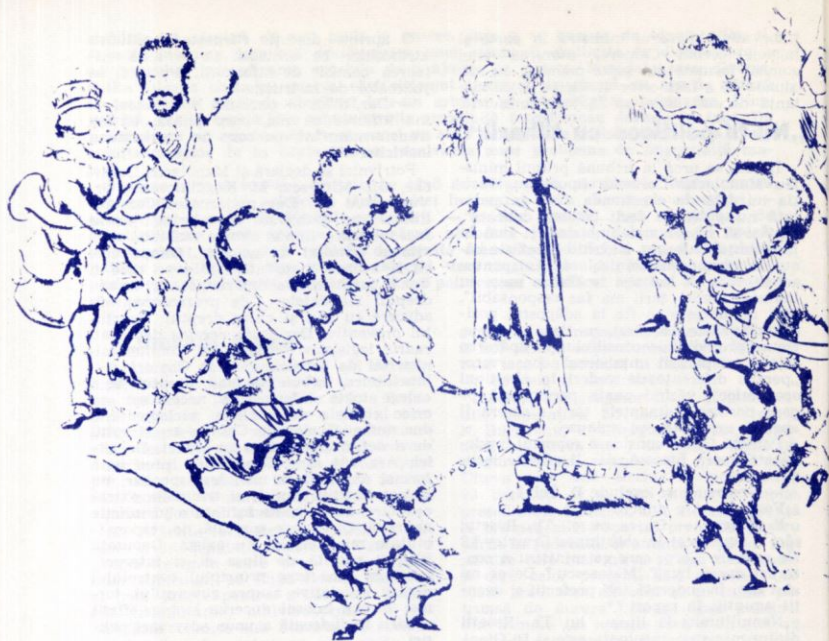
Potrivnici se declară și Manolache Costache, Gh. Mîrzescu, M. Kogălniceanu, Gr. Vulturescu etc. Dar majoritatea Camerei liberale nu e dispusă să restrîngă la început între limite anume stabilite activitatea comisiei de acuzare. Dimpotrivă, ea îi acordă toate atribuțiile pe care o bună conducere a instrucției le cerea : dreptul mandatelor de prezentare, de aducere cu sîla și chiar dreptul arestului preventiv. Dar toate acestea depășeau cadrul legislativ existent. Un Comitet ministerial de acuzare ales de Cameră are, bineînțeles, trebuie să aibă, dreptul de a culege toate informațiile necesare, ca orice comisie de anchetă parlamentară, dar numai Curtea de Casație are dreptul de a defini și delimita un delict. De altfel, Art. 104 din Constituție precizează formal că, în lipsa unei legi speciale, nu se pot institui comisii și tribunale extraordinare, nu se poate înființa o jurisdicție anumită. Or, o lege specială, de responsabilitate ministerială, nu există. Deputații liberali profită de lipsa ei și interpretează în sens larg principiul controlului puterii legislative asupra guvernului, tocmai spre a înlesni ducerea la bun sfîrșit a dării în judecată a unor adversari politici.

În zadar primul ministru Manolache Costache, în ședința Camerei din 22 iulie 1876, afirmă cu hotărîre că acuzatorii nu pot fi și instructori, că nimeni nu poate fi privat de libertate fără un ordin jurdecătoresc emis de o autoritate constituită. D. Giani, exprimînd poziția majorității deputaților, răspunde :

— Cu procedura d-voastră voiți să faceți ca tot ceea ce noi ne muncim aici de cinci zile să devină numai o pură fanfaronadă parlamentară.

Și, la 22 iulie 1876, cu 75 voturi pentru și cinci contra, Camera aprobă concluziile raportului prezentat de Stoiljan și, implicit, largile atribuții ale viitoarei comisii.

Se trece în urmă la votarea dării în judecată pentru fiecare inculpat în parte. Toți întrunesc marea majoritate a voturilor. Mai mult, pe lângă foștii miniștri acuzati de raportul lui A. Stoiljan, se propun amendamente de acuzare și pentru P.P. Carp, Th. Rosetti, care de altfel și ceruse aceasta printr-o petiție adresată biroului Camerei, și chiar lui Cr. Tell. Primele două se aprobă, dar acuzarea lui Tell cade. Vorba lui Maiorescu : „prea era de la 48 !“. Astfel aproape toți miniștrii din timpul anilor de guvernare conser-

vatoare se trezesc trași la răspundere de succesorii lor la putere, o adevărată acțiune judiciară și de discreditare politică pornind împotriva lor. Rezoluțiile Camerei sînt aduse la cunoștința guvernului și Senatului. Ba, mai mult, C.A. Rosetti propune deputaților — și primește unanimitate — să se ceară de la guvern afișarea acestor rezoluții în toate centrele urbane și rurale ale țării.

Dar actul dării în judecată și mai ales atribuțiile cu care urma să fie investită comisia de anchetă nu rămîn fără efect în rîndurile grupărilor liberale coalizate la guvern. M. Pherekyde și M. Kogălniceanu își dau demisia (ultimul și din cauza memoriului către Înalta Poartă și puterile garante *). Mai mult, Manolache Costache, a cărui opoziție împotriva transformării Camerei în judecător de instrucție nu fusese luată în considerație de către deputați, se retrage și el din minister; oricum nu mai putea rămîne după darea

* Este vorba de memoriul guvernului român (Cele șapte revendicări), din 16/28 iunie 1876, în care se cerea, printre altele, recunoașterea „individualității statului român” și a numelui de România, ceea ce ar fi dus implicit la recunoașterea independenței României — n.r.

Efortul guvernării conservatoare de a pune „ordine” în țară (Ghimpele, 5 ianuarie 1875)

în judecată a foștilor săi colegi. Spune că se simte printre liberali ca „un copil orfan” („Lucru firesc pentru cine își părăsește părintii fără a fi fost adoptat în regulă de alții” — notează Maiorescu).

Ministrii la interogatoriu

Și în timp ce guvernul coaliției de la Mazar-Pașa se află în criză, în Cameră, la 23 iulie se alege Comisia de informații, alcătuită potrivit **Constituției**, din șapte deputați. Întrunesc voturile necesare: A. Stolojan, N. Ionescu, E. Stătescu, D. Brătianu (președinte), N. Voinov (vicepreședinte), N. Flea și D. Giani. Dar, cum la 24 iulie se constituie noul guvern liberal, în frunte cu I. C. Brătianu, iar N. Ionescu și E. Stătescu sînt numiți miniștri, ei nu mai pot face parte din comisie și sînt înlocuiți, la 25 iulie, cu Emil Costinescu și G. Missail (însărcinat și cu funcția de secretar).

Comisia începe „faimoasa instrucție” care durează mai bine de șase luni. În

lipsa unei legi și a unei proceduri speciale pentru responsabilitatea ministerială, membrii comisiei caută inspirația și o găsesc într-o lege belgiană votată în 1870. „Am făcut-o întocmai după cum s-a cerut a se face în Belgia”, — spunea Missail, justificând acțiunea prin marea asemănare dintre constituțiile celor două țări.

Mai întâi membrii comisiei se documentează. Obțin de la diferite autorități din țară peste 500 dosare, cuprinzând informații. Sînt abordate toate ministerele, prefecturile, tribunalele, parchetele, consiliile județene și comunale, adică tot ceea ce se putea numi autoritate constituită. La cererea comisiei sînt descifrate și copiate 140 dosare conținînd corespondența secretă a fostului guvern; pe adresa comisiei sînt trimise peste 600 comunicări de la autoritățile publice și persoane private. Se fac anchete locale la Alexandria, Giurgiu, pe linia ferată Ploiești-Predeal. Din însărcinarea comisiei au loc percheziții la prefectii de care s-au servit miniștrii conservatori. Perchezițiile se fac de către judecătorul de instrucție și de către procurorul tribunalului local, însoțiți de obicei de un deputat liberal. Adesea, cum s-a întîmplat, de pildă, la Vaslui, cu prilejul percheziției la fostul prefect D. Donici, sînt sechestrate și scrisori private, care nu au de-a face cu politica, dar unele vor fi cuprinse în raport, înviorîndu-i lectura.

Fără îndoială o asemenea lucrare menită să-i zdrobească pe adversari, nu se poate face fără bunăvoință, ba chiar cu sprijinul miniștrilor din cabinetul liberal, remaniat la 24 iulie 1876. E lesne de închipuit de altfel că E. Stătescu, ministru de Justiție, sau G. Vernescu, ministru de Interne, amîndoi foarte porniți împotriva conservatorilor, au acordat comisiei ajutorul lor, spre „bunul mers” al lucrărilor. Cum comisia este investită și cu rolul judecătorilor de instrucție, împotriva foștilor miniștri sînt emise mandate de înfățișare spre a fi interogați asupra faptelor ce le sînt imputate. Doar lui P. Carp, contra căruia nu se găsisse vreun cap de acuzare, lui G. Costafiori, care tocmai încetase din viață și lui N. Crețulescu, considerat de asemenea neculpabil, nu le sînt trimise mandate. Firește, nici unul dintre cei opt miniștri chemați pentru ziua de 16 decembrie 1876 în incinta Camerei, nu se înfățișează. Cu toții trimit câte-o adresă prin care declară că nu recunosc membrilor comisiei drepturile și atribuțiile unor judecători de instrucție și că, prin urmare, nu sînt dispuși să răspundă la nici un interogatoriu; pentru ei doar Curtea de Casație este organul de judecată constituit, în fața căruia vor răspunde și se vor apăra. Comisia hotărăște atunci să elibereze împotriva lor mandate de aducere.

L. Catargiu îl amenința pe Carol

Titu Maiorescu povestește cum la 21 decembrie 1876, în zorii zilei, se prezintă la el comisarul culorii de Roșu, C. Vasilescu, însoțit de locotenentul de jandarmi Fănuță, care îi înmînează mandatul și îl invită în termeni politicoși să-i dea urmare de bună voie, altfel fiind obligat să-l ia cu forța. Maiorescu se supune mandatului, dar pe dovada de primire are grijă să scrie că n-o face decît cedînd puterii unei autorități constituite, adică Prefecturii Poliției Capitalei (pe atunci prefect al poliției era Pake Protopopescu, amic politic al lui G. Vernescu). La 26 decembrie el apare înaintea lui N. Flea, D. Giani, E. Costinescu și G. Missail și declară că nu răspunde la nici una din întrebările lor, nerecunoscîndu-le dreptul de a interoga. La fel reacționează și ceilalți miniștri. Din această cauză, comisia nu eliberează decît cinci mandate de aducere, considerînd inutil a mai elibera și altele.

Este clar că reacția asemănătoare a foștilor miniștri conservatori era urmarea unei premeditări. La 21 septembrie și din nou la 7 decembrie 1876, miniștrii acuzați se întruniseră acasă la Catargiu și, respectiv, la I. Florescu și se consfățuiseră asupra poziției pe care trebuia s-o aibă în împrejurările create. Își iau și ei măsuri de siguranță. Printre altele, L. Catargiu îi făcuse cunoscut lui Carol I că de va lăsa să se întrezească Curtea de Casație cu o nouă secție „în scopul reușitei acuzării contra noastră”, atunci el „va pași pe față în contra lui și va deveni antidinastic”.

Zilnic presa conservatoare îi atacă pe liberali pentru „terorarea” dezlănțuită în țară. Pornirea antiliberală a ziarelor conservatoare este întreținută și de faptul că, pe lângă foștii miniștri sînt dați în judecată și funcționari administrativi de diferite ranguri, și încă după procedura obișnuită, adică în fața tribunalelor și a curților de judecată. Toți vor fi însă achistați.

I. Brătianu: „...retrageți acuzățiunea”

La începutul anului 1877 Comisia de informații duce la bun sfîrșit munca ei de peste șase luni. Un voluminos raport de 946 pagini, publicat în trei exemplare, este depus la biroul Camerei pentru a fi cercetat de deputați. Raportul este împărțit în zece capitole, nouă, dintre ele cuprinzînd descoperirile făcute de comisie în privința fiecăruia din miniștrii acuzați, iar ultimul condamnînd regimul pre-

sei sub fostul guvern conservator. T. Maiorescu, de pildă, este acuzat că a plătit nouă revizori școlari cu un salariu dublu. Printre ei se afla și Eminescu (revizor pe atunci în județele Iași și Vaslui). Apoi i se aduce acuzația că în 1873 i-a trimis lui Slavici, pe atunci la Viena, suma de 40 galbeni, iar lui Eminescu, student la Berlin, 100 galbeni, „cu condițiunea ca în urmă să se înapoieze ministrului acești unu sută galbeni”.

În concluzia raportului sînt menținuți sub acuzație numai cinci dintre miniștri: L. Catargiu, Al. Lahovari, I. Em. Florescu, T. Maiorescu și P. Mavrogheni. Sînt scoși din culpă P. Carp și N. Crețulescu. Pentru Gh. Gr. Cantacuzino, Th. Rosetti și V. Boerescu comisia nu se pronunță, lăsînd la aprecierea Camerei menținerea lor sub acuzație.

La 19 martie 1877, în sesiune prelungită *, G. Missail prezintă rezumatul raportului. În aceeași zi încep dezbaterile. În discuția prealabilă Manolache Costache, Eugen Stătescu, Gheorghe Vernescu și Nicolae Flea se înfruntă în privința rolului Camerei și al comisiei față de chestiunea dării în judecată. Învinge opinia lui Stătescu și Flea, potrivit căreia concluziile raportului comisiei trebuie puse la vot, Camera neabdînd drepturile sale în mîinile comisiei. La vot P. Carp, N. Crețulescu, Gh. Gr. Cantacuzino și Th. Rosetti sînt scoși de sub acuzație. V. Boerescu rămîne însă. La 20 martie N. Flea ține un discurs, destul de lung, în concluzia căruia propune o moțiune de arestare a celor cinci miniștri, vinovați, printre altele, și pentru că agită opinia publică împotriva guvernului liberal. D. Giani se împotrivesc timid, dar I. C. Brătianu îl atacă pe Flea cu violență :

— Adoptarea acelei moțiuni nu ar proba alt [ceva] decît că Partidul Național, nesimțîndu-se în stare de a primi lupta pe tărîmul pe care adversarii săi o pun e silit să alege la acele mijloace extreme de persecuțiuni și răzbunare.

El anunță că dacă se votează o astfel de moțiune, își va da demisia, căci „niciodată nu vom putea primi situațiunea ce ni s-ar crea...” Apoi arată că arestarea ar fi o derogare de la principiile liberale și ar părea o „precauțiune ce voim să luăm pentru ca să putem asigura șederea noastră la guvern”. Brătianu nu recunoaște adunării decît dreptul de a acuza, nu și pe acela de a pedepsi. Pusă la vot, moțiunea lui Flea e respinsă cu 54 voturi contra 14.

* Încă de la 15 martie 1877 C. A. Rosetti atrăsese atenția deputaților că raportul va fi discutat pînă la închiderea lucrărilor. „Națiunea a cerut darea în judecată, aceasta s-a făcut și acum nu vă rămîne decît să terminați lucrul trimittînd cestiunea înaintea Curții de Casațiune”.

Fiind lămurit faptul că numai Curtea de Casație poate hotărî asupra celor cinci miniștri inculpați, chestiunea ce mai rămîne de rezolvat este trimiterea lor înaintea acestui for și numirea unei comisii pentru „susținerea acuzației”. Formal, această comisie era ca și constituită, ea fiind însăși Comisia de informații. Dar... membrii ei încep să demisioneze unul după altul.

Camera alege și realege pe E. Stătescu, G. Vernescu (acum amîndoi simpli deputați) N. Flea, G. Missail și G. Danielopolu. Dar cu toții, în afară de N. Flea, declară că nu primesc și atunci își dă demisia și D. Giani. Doar A. Stolojan rămîne netulburat membru al unei comisii a cărei activitate nu mai putea să se desfășoare.

În aceste condiții, cei cinci miniștri, după o instrucție de șase luni și mai bine, mai rămîn alte 10 luni în situație, cel puțin paradoxală, a unor oameni definitiv acuzați, dar indefinit ne judecați.

Văzînd șovăiala adversarilor, conservatorii prind și mai mult curaj. La 21 mai 1877 ei adresează o petiție lui Carol I, cerîndu-i să intervină pentru a fi trimiși la Curtea de Casație, în fața căreia să se apere de nedreptele învinuirii ce li se aduc. În felul acesta vor să dea impresia că nu acuzații, ci acuzatorii „dosc de la judecată”. Între timp, începe războiul cu Turcia și chestiunea devine, cum spunea Brătianu, „de a doua ordine”. Guvernul profită de prilejul oferit de alegerile parțiale din ianuarie 1878, cînd la Colegiile I Iași și Romanai sînt aleși deputați doi dintre foștii miniștri acuzați: T. Maiorescu și, respectiv, I. Em. Florescu. În ședința de la 26 ianuarie 1878, I. C. Brătianu, a cărui autoritate este în continuă creștere, cere Camerei să sfîrșească cu „această nenorocită cestiune”. Oricare ar fi „griefurile noastre în contra administrațiunii trecute, să le uităm cu toții, și eu, în numele intereselor țării, vă propun să vă retrageți acuzațiunea în contra foștilor miniștri”.

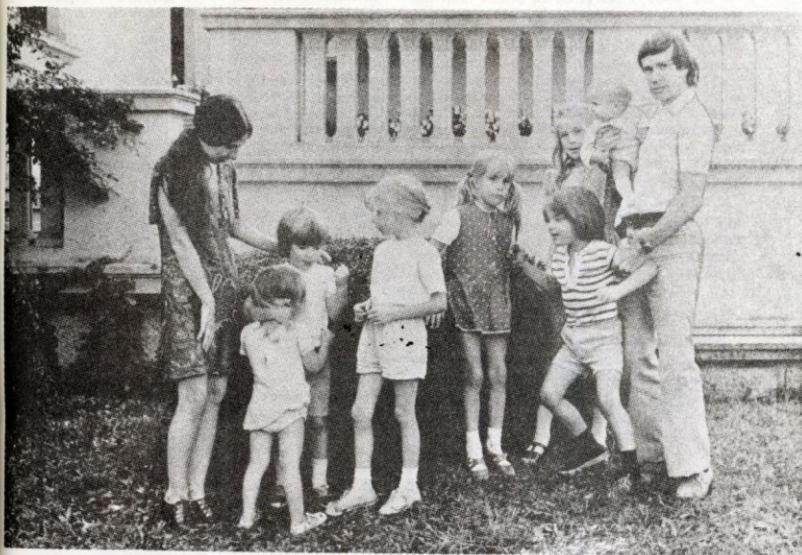
Pantazi Ghica se împotrivesc: „Nu se poate, este o chestiune care trebuie să se discute”. Răspunde Brătianu: „Eu zic să retrageți această acuzațiune și să o faceți nu cu discuțiune, să o faceți într-un mod spontan eu”.

Urmează votul și, din 64 deputați, 55 sînt pentru retragerea acuzării, 6 împotriva și 3 se abțin.

Pentru a mai șterge din impresia lăsată de o schimbare de atitudine atît de evidentă, Camera grăbește votarea legii responsabilității ministeriale, fără de care, cum spunea deputatul rosettist M. Burileanu „ne-am înfățișa țării într-un mod foarte necoresc”. Legea a fost votată la 17 februarie 1878.

Va fi ea mai tîrziu o armă împotriva celor ce au creat-o? Acuzații de la 1876 vor uita că pot fi și ei acuzatori?

Itinerar arheologic în România

GUY RACHET

Istoricul și publicistul francez Guy Rachtet ne-a vizitat de curind țara împreună cu soția și cei șapte copii ai săi, răspunzând invitației făcute de Institutul de Studii Istorice și Social-Politice din București (și a Magazinului istoric).

Autor a numeroase lucrări — amintim printre altele Arheologia Greciei preistorice (1969) și Universul arheologiei (2 vol., 1970), Guy Rachtet este o figură prestigioasă a istoriografiei franceze contemporane.

— Știm că timpul de care ați dispus a fost scurt și nu ați vizitat decît locurile istorice cele mai importante din țară. Acum, după veritabilul tur al României pe care l-ați făcut, și cînd sînteți pe punctul să vă reîntoarceți în patrie, ce semnificație a avut pentru dvs. un itinerar arheologic în România ?

— Impresia dominantă a călătoriei mele este aceea a unei imenșe bogății arheologice, mar-tora vechimii trecutului poporului român. Un astfel de voiaj, care s-ar arăta plin de interes

și pentru un simplu turist, (căci am călătorit de la București la Mangalia, Iași, Cluj, Reșița, Craiova) a apărut pentru un arheolog plin de învățăminte.

Prima remarcă pe care am făcut-o în urma vizitei, privește politețea și amabilitatea istoricilor români care știu să îmbine simplitatea cu erudiția cea mai vastă.

Porțile muzeelor ne-au fost larg deschise, putînd astfel să luăm cunoștință de colecțiile lor care sînt exemplar păstrate și prezentate.

— Observ că v-au atras atenția în special muzeele. Cum vi s-au părut ?

— Da. M-au atras și mi-au plăcut mult muzeele românești. Cum să vă spun? Concluzia mea este că muzeografiilor i se dă la dvs. o atenție deosebită. Metodele folosite sînt foarte moderne. Mă refer la sistemele de hărți geografice luminoase, la fotografiile săpăturilor arheologice, așezate deasupra vitrinelor sau la rezumatele istorice privind epoca și culturile ei, rezumate extrem de didactice, și potrivite mai ales pentru necunoscători. Un lucru deosebit l-am considerat a fi metoda reconstrucției, foarte mult folosită în muzeele din România. Este vorba de reconstituirea fie a așezărilor, podurilor (spre exemplu podul lui Apollodor din Damasc, aflat în Muzeul din Drobeta-Turnu Severin), mormintelor și apoi a o serie întreagă de machete privind planul construcțiilor sau al săpăturilor.

— Vizita din muzee a fost, desigur, continuată de călătoriile făcute spre a cunoaște vestigiile istorice aflate în aer liber, ansamblurile arhitectonice sau săpăturile arheologice. Ce impresii v-au făcut?

— Și în legătură cu săpăturile arheologice am remarcat metodele moderne folosite de români. Chiar pe șantierele închise se văd șanțuri perfect trasate, cu o stratigrafie clară. Mi-a plăcut cum s-a rezolvat de către muzeografi problema complicată a conservării zidurilor ruinate. Ați folosit o metodă dificilă, dar poate cea mai bună — fie injectarea de ciment în crăpăturile pietrelor pentru a le fixa, fie ridicarea de acoperișuri care să protejeze întreg ansamblul arhitectonic.

— Aveți acum, la sfîrșitul călătoriei, un bagaj plin de amintiri, ați văzut atîtea lucruri, muzee și oameni. Care sînt cele mai apropiate proiecte legate de vizita dvs. în România?

— În cursul călătoriei am adunat un număr considerabil de materiale pentru publicarea unei lucrări privind arheologia în România. Am deja

în minte cîteva idei, cîteva elemente — jaloane — care mi se par atît caracteristice cît și fundamentale pentru viitoarea lucrare.

— Menționați-le!

— Prima dintre ele o constituie faptul că neoliticul românesc este unul dintre cele mai remarcabile din cîte există. Artă olăritului, ca și arta propriu-zisă, au atins în cadrul lui, un înalt nivel de perfecțiune.

Pe de altă parte, varietatea culturilor neolitice este cu totul excepțională; printre acestea, cultura Cucuteni ocupă un loc deosebit. Eu m-am convins că ea își are originea în România și, deși a suferit anumite influențe, ne prezintă o ceramică pictată de o vitalitate și originalitate admirabile. Cred că din Moldova, cultura Cucuteni s-a răspîndit în numeroase regiuni și vom încerca să demonstrăm în lucrarea noastră pe care o vom edita, similitudinile ei cu alte culturi neolitice.

Alt aspect al preistoriei și istoriei românești constă într-o remarcabilă continuitate. După sfîrșitul neoliticului și al epocii bronzului, ne găsim în fața unei continuități de locuire dovedită arheologic și pentru epoca post-romană și pentru epoca prefeudală.

Și această continuitate — este un lucru cert pentru mine — s-a realizat în ciuda incursiunilor, ca acelea ale celților sau ale sciților, sau în ciuda influențelor altor culturi. În sfîrșit, o ultimă idee directoare este că studiul ceramicii medievale românești, relevă, de asemenea, continuitatea, dar sub aspectul formelor ceramice.

— Ceea ce înseamnă că...

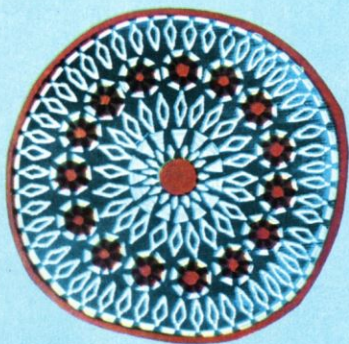
— Ceea ce dovedește cît de adînci sînt în acest pămînt rădăcinile poporului român cu un trecut atît de bogat și cu perspective de viitor atît de bogate.

Interviu consemnat de
Adina BERCIU

PLANȘELE NOASTRE

- ① Pe parcursul multor milenii, în Africa s-a dezvoltat o artă originală, mărturie a înfloritoarei civilizații pe care a cunoscut-o continentul Negru (Ghana, Mali, Songhai — mari imperii ale Africii Negre, p. 74)
- ② Aspecte din societatea românească contemporană cu Michelet, în viziunea pictorului
- ③ Carol Popp de Szathmary (1812-1888) (Marele lor nume de Români, p. 60)
- ④ 1855: Un episod al luptei duse de sudanezi împotriva colonialiștilor britanici (Ghana, Mali, Songhai — mari imperii ale Africii Negre, p. 74)

1 000 opere plastice în căutarea unui muzeu

În strada Vasile Alecsandri din Capitală se află o clădire de stil vechi în care funcționează Muzeul Storck.

Muzeul ocupă partea dinspre stradă a imobilului; în aceeași curte se mai află încă o clădire cu etaj în care s-a amenajat un atelier pentru sculptorii burseri. Într-una din aceste camere sînt depozitate valori de neprețuit, cu totul necunoscute. De douăzeci de ani se păstrează aici, pe rafturi rudimentare, o parte importantă din moștenirea artistică lăsată de pictorul Carol Popp de Szathmary. Este vorba de circa 1 000 acuarele, desene și schițe care zac împachetate în hirtie de ambalaj, amestecate cu dosare și albume conținînd, probabil, date prețioase, necunoscute pînă acum de cercetători. La un loc, toate formează o colecție despre care nu știe nimeni — în afară de custodele moștenirii, Gabriela Storck. Valoarea artistică a colecției poate fi ușor imaginată dacă menționăm că în sălile de expoziție și depozitele Muzeului de Artă al R.S.R. se păstrează numai aproximativ 650 creații ale lui C.P. Szathmary.

Am rugat-o pe Gabriela Storck să ne explice cum a ajuns colecția pictorului în această cameră.

— Piesele au fost aduse de mine aici încă din 1953, după moartea matusii mele Ortansa Szathmary, nora pictorului. Ca executoare a testamentului acestuia, am încercat să predau statului colecția dar, de douăzeci de ani, nu reușesc; nimeni nu vrea s-o primească.

Este de remarcat că între picturile și desenele colecției, în afară de cele care reprezintă peisaje și costume românești din secolul trecut — documente de mare valoare istorică și etnografică, — se află nu mai puțin de 200 acuarele cu teme orientale pe care pictorul le-a creat cu ocazia călătoriilor în Asia. Cunoșcînd că, pînă în prezent, chiar detaliile acestor voiaje au rămas nelămurite pentru cercetătorii vieții și opereii lui C.P. Szathmary aceste acuarele au o imensă valoare documentară. După cum arăta criticul de artă G. Oprescu, pictorul a creat un număr de circa 1 000 tablouri și desene cu ocazia călătoriilor sale în Orient, dintre care foarte puține au ajuns în posesia muzeelor de stat. N-ar fi exclus ca piesele depozitate în imobilul de pe strada Vasile Alecsandri să ne descopere multe detalii noi din viața și munca creatoare a pictorului.

În strada Enei există un imobil care a aparținut familiei Szathmary și care, recent, a fost pus la dispoziția Fondului Plastic din R.S.R.

Adresîndu-ne tovarășului Văzdăușeanu, directorul acestei instituții, d-sa ne-a spus:

— Încăperile de la parter și etajul întii ale acestui imobil ne-au fost reparate pentru deschiderea unei galerii de artă plastică unde vor fi expuse creații ale artiștilor contemporani. Am început deja lucrările de renovare și transformare și sperăm că în primul trimestru al anului 1973 vom putea deschide galeria.

— Cunoașteți probabil istoricul acestei clădiri. Nu credeți că ar fi normal să se înființeze aici — măcar într-o parte a încăperilor — un muzeu Szathmary?

— Nu cade în sarcina noastră să înființăm un astfel de muzeu. Noi vom proceda în spiritul hotărîrii obținute din partea Consiliului Popular al Municipiului București.

În anii socialismului, prin grija statului și a partidului au fost organizate o serie de muzee, alcătuite din piesele rămase de la pictorii români din secolul trecut. Considerăm că, din materialul bogat lăsat azi în paragină, s-ar putea înființa un Muzeu Szathmary, în amintirea artistului pionier care a eternizat epoca marilor transformări românești ale secolului XIX.

Ce părere au forurile în drept?

Árvey ÁRPÁD

La mai puțin de un sfert de secol de la izbucnirea Jacqueriei din Franța (1358), o puternică răscoală țărănească a zguduit o altă țară din Europa Apuseană, Anglia, în care rînduielile feudale erau la fel de apăsătoare. Mișcarea a rămas cunoscută în istorie sub numele de răscoala țăranilor englezi din 1381, condusă de Wat Tyler.

„Să nu mai fie șerbi în Anglia!”

RADU MANOLESCU

În a doua jumătate a secolului XIV, evoluția societății engleze a fost puternic înăbușită de urmările teribilei epidemii de ciumă care a bîntuit Europa de Apus în anii 1348-1349. Apărută în sudul Angliei în vara anului 1348, „moartea neagră” s-a răspindit repede în restul țării, secerînd nemilos locuitorii orașelor și satelor.

Populația Angliei a scăzut de la circa 3,5 milioane la aproape 2,5 milioane locuitori. Mîna de lucru s-a rărit considerabil, ceea ce a dus la o tendință de creștere a salariilor.

Pentru a-și asigura în continuare venituri ridicate, feudații au recurs la mijloace variate de accentuare a exploatații, în funcție de condițiile locale: dădeau în arendă loturi din rezerva seniorială; atribuiau țăranilor supraviețuitori de pe domenii, sau altora, veniți din afară, loturi de pămînt ale țăranilor decedați, dar, mai ales, se străduiau să impună țăranilor îndeplinirea riguroasă a prestațiilor în muncă. Menținerea și înăsprirea șerbiei erau menite — prin legarea țăranului de pămînt și impunerea la o clacă neîngrădită — să asigure seniorilor forța de muncă necesară. Apărînd interesele acestora, o ordonanță a regelui Eduard III, din iunie 1349, și „Statutul celor care lucrează” (*The Statute of Labourers*), emis de Parlament în 1351, reînnoit și completat în 1361, stabileau că „lucrătorii agricoli, atît bărbați cît și femei, să fie siliți să muncească pentru salariile și plățile care erau obișnuite” în cursul anilor 1346-1347; ei erau obligați să muncească în satul în care locuiau, deplasarea făcîndu-se numai cu învoirea lordului de care depindeau sau a autorităților locale; cei care încălcau prevederile statutului erau amenințați, în funcție de „vina” lor, cu amenzi, punerea în lanțuri sau internîrea pe diverse termene.

Aceste prevederi favorizau, în primul rînd, pe marii proprietari funciari, care aveau prioritate în folosirea muncii lucrătorilor agricoli de pe domeniile lor. Concurența pe care ei o făceau feudaților mărunti și țăranilor instăriți, în lupta pentru asigurarea brațelor de muncă, i-a determinat pe aceștia să ceară anularea acelor prevederi din statut care stabileau folosirea prioritară de către lorzii locali a forței de muncă de pe domeniile lor și îngreunau libera deplasare a lucrătorilor agricoli.

Pe urmele lui Robin Hood

Exploatații feudale a maselor rurale i s-au adăugat, în anii premergători răscoalei, înăsprirea presiunii fiscale, reaua cîrmuire, corupția și abuzurile administrației.

Reluarea războiului cu Franța*. În vara anului 1369, a impus Angliei noi cheltuieli militare, pentru a căror acoperire s-a instituit impozitul pe cap de locuitor (capitația), plătit de fiecare supus în vîrstă de peste 14 ani, la care s-au adăugat alte subsidii, votate de Parlament în 1378 și în 1380. Dar, după cum remarcă *Cronica anonimă* a vremii, „aceste subsidii nu au fost de nici un folos pentru regat, ci au fost cheltuite rău și cu înșelăciune, spre marea sărăcire a poporului...”

S-a format astfel în rîndul maselor populare din Anglia, o opoziție tot mai puternică față de rînduiriile societății feudale. Ea a luat forme de manifestare va-

riate și tot mai violente, care au precedat și, totodată, au pregătit marea răscoală antifeudală din 1381. Astfel, într-o petiție adresată Parlamentului în 1376, feudații englezi se plîngeau că atunci cînd își arată nemulțumirea față de munca depusă de lucrătorii agricoli sau cînd vor să-i plătească după tarifele prevăzute de statut, aceștia părăsesc lucrul și se duc să se angajeze în altă parte. „Cei mai mulți dintre zișii lucrători — se consemnează cu îngrîjorare în petiție — devin de obicei haiduci, sporindu-și în fiecare zi și pretutindeni prădăciunile și fărâdelegile...”

Pozițiile adoptate față de această situație oglindesc nuanțat interesele diverselor categorii sociale care luptau împotriva opresiunii feudale: unele din aceste poziții s-au conturat sub forma creațiilor literare laice, altele au îmbrăcat o haină religioasă.

Dintre creațiile care exprimau protestul social, unele ca *Petre plugarul*, oglindeau nemulțumirea țăranilor liberi instăriți față de privilegiile și abuzurile feudaților, dar, totodată, și față de revendicările lucrătorilor agricoli angajați de acești țărani.

* Războiul de 100 de ani — n.r.

Altele, ca **Isprăvile lui Robin Hood**, cu un suflu generos care le-a perpetuat peste veacuri, înfățișau viața haiducilor, care prădau pe marii nobili, pe înalții prelați și pe slujbașii regali, dar crăuau cavalerii săraci și împărțeau cele prădate oamenilor nevoiași.

O critică severă a acumulării avuțiilor, ca și a abuzurilor bisericii a făcut, în deceniile 7 și 8 ale sec. XIV, John Wycliffe, care susținea, printre altele, că autoritatea laică este îndreptățită să confişte proprietățile bisericii dacă aceasta nu-și îndeplinește obligațiile asumate față de credincioși. Ideile lui Wycliffe, expuse temeinic și convingător, au găsit condiții prielnice de răspundere datorită creșterii opoziției față de feudalism în straturi sociale tot mai largi, ca și datorită activității unor predicatori populari, cunoscuți sub numele de lollarzi. În aceste condiții, critica făcută de Wycliffe bisericii a fost extinsă de predicatorii populari, în chip logic, asupra societății feudale în ansamblul ei.

O culegere de texte polemice ale vremii asupra răscoalei, **Cărțile dezbinărilor**, notează, de pildă, că adepții lui Wycliffe „se-mănau dezbinare și chemau oamenii la răscoală” și că la procesul său de condamnare, un predicator popular ar fi declarat că o „frăție tainică” a acelorași adepți alvea ca scop să predice în tot cuprinsul Angliei ideile wycliffite și să ridice poporul la răscoală. O expresie tipică a acestei opoziții populare față de feudalism o constituie dictonul care a căpătat o largă răspundere în preajma izbucnirii răscoalei țărănești din 1381: „Cînd Adam sâpa și Eva țesea / Cine era pe atunci nobil?”

Dintre predicatorii populari influențați de ideile lui Wycliffe, un rol deosebit de însemnat a jucat în pregătirea și desfășurarea răscoalei preotul John Ball. El a dat ideilor lui Wycliffe o vigoare nouă, ceea ce l-a făcut pe Henric Knighton să noteze, cu nemulțumire, în cronică sa că John Ball „a tulburat pe mulți cu propriile sale învățături”.

Cronicarul francez Froissart nota că John Ball spunea oamenilor adunați la predică că „treburile nu pot să meargă bine în Anglia și nici nu vor merge pînă cînd bunurile nu vor fi toate în comun și pînă cînd nu vor mai fi nici șerbi, nici nobili”. Pentru John Ball, șerbia constituia o abatere de la „egalitatea primitivă biblică” a oamenilor presupuși a avea ca părinți comuni pe Adam și Eva. Aceeași idee de egalității primitive era consemnată și de cronicarul Thomas Walsingham, care menționa că în predică ținută la Blackheath, lîngă Londra, la 12 iunie 1381, John Ball spunea că „la început toți oamenii au fost zămislîți egali prin natura lor, iar șerbia a fost introdusă prin nedreapta și crunta apăsare a oamenilor împotriva voinței lui Dumnezeu...”

„S-au strîns laolaltă și au început să strige pentru libertate”

Marea răscoală a început în sud-estul Angliei, unde se manifestau cele mai acute contradicții din lumea rurală engleză. Ea a izbucnit sub forma unei mișcări îndreptate împotriva capitației și a modului abuziv în care era perceput acest impozit. Către sfîrșitul lunii mai, cîtiva strîngători de impozite au fost atacați la Brentwood, de locuitorii din satele învecinate Fobbing, Corringham și Stanford-le-Hope, din comitatul Essex. Un detașament de represiune, condus de judecătorul Robert Bealknap, a fost, de asemenea, înfrînt și risipit în apropiere de Brentwood, la 2 iunie.

În primele zile ale lunii iunie, răsculații din comitatele Essex și Kent și-au intensificat acțiunile, trecînd la atacarea domeniilor unor mînăstiri și ale unor slujbași regali însărcinați cu stabilirea și cu perceperea impozitelor. Răsculații din Kent au ocupat la 6 iunie Rochester, iar la 7 iunie Maidstone, eliberînd, cu acest prilej, pe cei închiși pentru neplata impozitelor sau pentru nesupunere față de prevederile Statutului celor care lucrează. Din închi-soarea din Maidstone a fost eliberat și John Ball, care, binecunoscut prin neobosită sa activitate, a devenit unul dintre cei mai influenți conducători ai răscoalei.

La 10 iunie, răsculații, tot mai puternici, au pătruns în Canterbury și au cerut consiliului municipal să le jure credință. A doua zi, sprijiniți de orașeni din Canterbury, au pornit spre Londra.

Încă din primele zile ale lunii iunie, în fruntea răsculaților din Kent s-a aflat Wat Tyler, care a devenit, în scurtă vreme, conducătorul răscoalei. Meșter acoperitor de case, Wat Tyler era originar din Maidstone, comitatul Kent și participase la campaniile din Franța, cu care prilej dobîndise cunoștințe militare. Avea o minte pătrunzătoare și calități de conducător militar și politic, pe care le-a pus în slujba telurilor răscoalei.

Obiectivele răsculaților, care apar bine cristalizate în programul de la Mile End și de la Smithfield, din 14 și 15 iunie, au început să se contureze, în liniile lor mari, din prima decadă a lunii iunie. Principalul obiectiv era desființarea șerbiei, ceea ce corespundea intereselor țărănilor șerbi, participanți în mare număr la răscoală.

Referindu-se la telurile răsculaților, cronicarul Thomas Walsingham nota că „s-au strîns laolaltă și au început să strige pentru libertate, plînuind să devină egali ai lorzilor lor și să nu mai fie legați prin șerbie de nici un stăpîn”. Froissart mențio-

nează și el că răsculații au hotărât să meargă la Londra și să vorbească cu regele „pentru ca fiecare să fie liber, căci ei voiau să nu mai fie nici un serb în Anglia”.

Cronica anonimă consemna cu spaimă, ca un alt țel de luptă al răzvrătiților, că „scopul lor era de a ucide pe toți lorzii și doamnele de renume, ca și pe toți arhiepiscopii, episcopi, abatii, călugări și canonicii, preoții-parohi și vicarii...”

În privința impozitelor, răsculații au hotărât să nu mai accepte nici un impozit, în afară de darea de a cincisprezecea parte, consimțită și plătită și de înaintașii lor.

Socotindu-i vinovați de reaua cîrmuire, de asprimea legilor și de creșterea impozitelor, răsculații s-au ridicat, de asemenea, împotriva slujbașilor regali și îndeosebi a sfetnicilor regelui. Walsingham relatează că, pe cînd se pregăteau să intre în Canterbury, răsculații declarau că „nu vor accepta nici un rege cu numele de Ioan” — aluzie limpede la John of Gaunt, unchiul regelui — iar după intrarea în localitatea amintită, ei au proclamat scoaterea din funcția de arhiepiscop și condamnarea la moarte a lui Simon Sudbury, aflat pe atunci la Londra.

În schimb, față de regalitate ca instituție și față de regele Richard II ca persoană, răsculații s-au arătat de un loialism paralizant. Tributarî concepției generalizate a epocii, ei considerau regalitatea

drept izvorul și simbolul justiției, singura instituție căreia i se pot adresa pentru a le face dreptate. Totodată, adoleșcența regelui îl disculpa în ochii lor de răspunderea relei cîrmuiri a țării de care erau socotiți vinovați sfetnicii și curtea, așezați ca o barieră între poporul care suferă și regele care nu ar lua măsuri pentru curmarea suferințelor supușilor săi pentru că nu le-ar cunoaște. Credința că regelui i-ar sta în vrere și în putință să le rezolve favorabil revendicările i-a împins pe răsculați la marșul spre Londra și la tratativele duse direct cu regele. Loialitatea față de rege se oglindește, printre altele, și în parola de recunoaștere între ei a răsculaților care se pregăteau să pătrundă în Londra: „Cu cine ții? Cu regele Richard și cu poporul adevărat!”

Față de biserică răsculații aveau în vedere, sub influența lui John Ball, măsuri radicale. Considerînd-o ca părtaşă la împilarea poporului și sprijinoare a rînduilor feudale, răzvrătiții prevedeau, potrivit **Cronicii anonime**, depozedarea bisericii de averi și simplificarea organizării ei, astfel încît în Anglia să nu mai existe episcopi, ci numai un arhiepiscop, mănăstirile să nu aibă mai mult de doi călugări sau canonici, „iar posesiunile lor să fie împărțite laicilor”.

„Moartea neagră” a secerat multe vieți...

Dărimau inchisorile și ardeau palatele...

Conduși de Wat Tyler și de John Ball, precum și de alte căpetenii, printre care Jack Straw, răsculații din comitatele Essex și Kent, în număr de câteva zeci de mii, au ajuns în seara zilei de 12 iunie în Imprejurimile Londrei. Aici, la Blackheath, John Ball a rostit una din înflăcăratele sale predici-program, în care, luând ca îndreptar popularul dicton menționat mai înainte, a cerut desființarea șerbiei și egalitatea tuturor oamenilor.

Stringerea răsculaților în jurul Londrei a stîrnit o vie agitație în rîndul păturilor sărace și mijlocii ale populației orașului, care, potrivit relatărilor lui Froissart, „pizmuiau pe cei bogați și pe nobili și începeau să spună că regatul Angliei era tare rău cîrmuit”.

În dimineața zilei de 13 iunie, curtea a hotărît să ia contact cu răsculații, încercînd să-i liniștească. Regele, însoțit de sfetnicii săi, s-a imbarcat pe o navă și s-a îndreptat pe Tamisa spre Rotherhithe, în apropiere de Londra, pentru a începe tratative. Dar, prezența alături de rege a sfetnicilor săi a făcut ca nava regală să fie primită cu ostilitate de răsculați. Sfetnicii l-au sfătuit atunci pe monarh să nu mai încerce tratative și să se reîntoarcă la Londra, astfel încît nava regală a făcut cale întoarsă. Desfășurarea precipitată a evenimentelor a impus însă Curții Regale să-și revadă grabnic atitudinea.

Perspectiva alianței țărănilor răsculați cu sărăcimea din Londra a determinat consiliul municipal să întărească paza la porți, pentru a opri intrarea răsculaților, „dar — menționează Walsingham — populația de rînd a orașului și îndeosebi sărăcimea sprijinea pe țărani și a împiedicat

pe primar să închidă porțile, folosindu-se de forță și amenințîndu-l cu moartea...”. Zădărnicierea măsurilor de pază a dat răsculaților putința să pătrundă în oraș în ziua de 13 iunie, către prînz. Stăpînirea Londrei de către țărani răzvrătiți în alianță cu sărăcimea orașului, timp de trei zile (13-15 iunie), a constituit momentul culminant al răscoalei.

Stăpîni la Londra și în Imprejurimi, răsculații au început să-și pună în aplicare obiectivele. Manifestîndu-și înverșunarea față de sfetnicii regelui și de averile lor, ei au trecut la incendierea palatelor, a caselor înalților slujbași regali și ale unor orașeni bogați, care le erau ostili. Cînd un răsculat a încercat să-și însușească un obiect de argint în timpul incendiului unui palat, el a fost azvîrlit de către ceilalți în foc, împreună cu obiectul luat, răzvrătiții considerîndu-se „iubitori ai adevărului și ai dreptății și nu fefutori și hoți”.

Răsculații ardeau, de asemenea, inventarele și registrele în care erau înscrise proprietățile funciare, sarcinile feudale ale țăranilor dependenți, impunerile sau datoritiile. Dărimau inchisorile, eliberînd pe cei închiși.

Pătrunderea răzvrătiților în Londra a silit Curtea Regală să încerce noi tratative cu ei. Printr-o scrisoare ce le-a fost trimisă în seara zilei de 13 iunie, regele i-a invitat să-și formuleze revendicările în scris, urmînd ca el, împreună cu consiliul său, să găsească cele mai potrivite soluții. Această vizibilă încercare de tergiversare a stîrnit, însă, furia răsculaților, care au început să se pregătească să ia cu asalt Turnul Londrei, în care se retrăsese regele și curtea.

Primejdia asedierii Turnului a creat o adevărată panică la curte. Noaptea tîrziu — notează **Cronica anonimă** — regele „a trimis după lorzi, pentru a le cere sfatul, dar ei nu știau cum să-l sfătuiască și erau cu totul copleșiți”. În consiliu, s-au propus

...îngreunînd sarcinile muncitorilor agricoli...

și s-au dezbătut soluții variate. Unii lorzi, în frunte cu primarul Londrei, au propus ca răsculații să fie atacați prin surprindere în timpul nopții, cu forțele militare disponibile. William Montagu, earl * de Salisbury, dîndu-și seama de riscurile unor astfel de acțiuni și de urmările pe care le-ar putea avea, în caz de eșec, pentru regalitate și clasa dominantă, a spus regelui: „Dacă puteți să-i liniștiți cu blîndețe, ar fi cel mai bine și mai de folos; să le făgăduiți orice doresc, căci dacă începem o treabă pe care nu o putem duce la capăt nu o mai putem relua după aceea, iar noi și moștenitorii noștri și întreaga Anglie vom fi nimiciți“.

Soluția tratativelor a întrunit azeziunea regelui și a membrilor consiliului. Sub îndrumarea sfetnicilor săi, monarhul, deși foarte tînăr, și-a îndeplinit cu iscusință misiunea — de a tergiversa, a făgădui și a nu respecta — înșelînd pe răsculați și contribuind astfel la înfrîngerea și la reprimarea răscoalei. După consiliu, răzvrătiții au fost vestiți că tratativele vor începe a doua zi de dimineață, pe cîmpia de la Mile End, la nord-est de Londra.

Blindețe fațarnică și înșelăciune

La aceste tratative, răsculații au cerut, după cum notează **Cronica anonimă**, ca „de acum înainte nici un om să nu mai fie șerb și nici să mai presteze vreun fel de slujbă vreunui lord, ci să dea 4 pence pentru un acru de pămînt“. Așadar, se cerea desființarea șerbiei și înlocuirea tuturor obligațiilor feudale ale țaranilor care dețineau pămînt de la proprietarii feudali cu o rentă fixă în bani. Răsculații mai cereau ca „nimeni să nu slujească vreunui alt om, decît de buna sa voie și pe baza unei învoielii“, cerere care, după

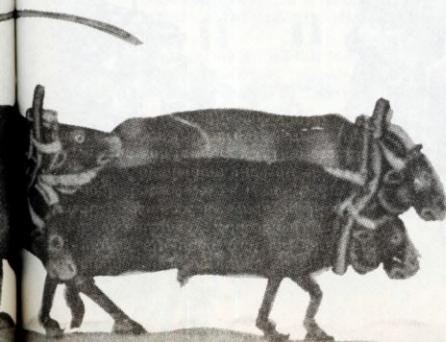
elt se pare, avea în vedere desființarea **Statutului celor ce lucrează**. Se cerea, de asemenea, pedepsirea celor vinovați de reaua cîrmuire a țării.

Regele, la rîndul său, le-a garantat răsculaților libertatea personală și le-a îngăduit să urmărească pe trădători în întreg cuprinsul țării, cerîndu-le, totodată, să se reîntoarcă la casele lor.

Acceptarea și garantarea de către rege a revendicărilor răsculaților — îndeosebi desființarea șerbiei — au constituit o manevră abilă. Satisfăcuți de perspectiva realizării țelului de căpetenie și încredători în făgăduielile solemne ale regelui, mulți răzvrătiți spuneau, potrivit relatării lui Froissart: „Bine s-a hotărît și nu dorim nimic mai mult!“ O parte dintre ei, îndeosebi cei din Essex, după ce au lăsat delegații pentru a primi actele regale de eliberare din șergie, au început să se întoarcă acasă. Cei din Kent, sărăcimea din Londra și alții, nesatisfăcuți însă de cele obținute și neîncredători în făgăduielile regale, nu au plecat, afirmînd că „aceste libertăți, pe care regele ni le-a acordat, ne sînt de prea puțin folos“.

După încheierea tratativelor de la Mile End, o parte din răsculați, conduși de Wat Tyler, s-au îndreptat spre Turnul Londrei, pentru ca, pe baza dreptului dat de rege de a pedepsi pe trădători, să judece și să execute pe sfetnicii vinovați. Convingîndu-

...și mărînd numărul corvezilor

* Titlatură nobiliară corespunzătoare rangului de conte — n.r.

du-i pe ostași de pază că sînt executorii unui atare mandat regal, răsculații au pătruns în Turnul Londrei, unde au judecat și au executat prin decapitare pe arhiepiscopul de Canterbury, pe trezorier și pe alți cîțiva slujbași regali.

Atitudinea amenințătoare a răsculaților rămași în împrejurimile Londrei a silit pe rege să ducă noi tratative, care s-au desfășurat a doua zi, 15 iunie, pe cîmpia de la West Smithfield, în marginea de nord-vest a orașului. În timp ce forțele răsculaților se împuținaseră, curtea își pregătea detașamente de cavaleri și mercenari — sub conducerea lui Robert Knolles, un luptător încercat — și de orășeni bogați — sub conducerea primarului Londrei, William Walworth.

Confruntarea a avut loc către amiază. În partea de est a cîmpiei se aflau regele, cu curtea și cu un detașament de cavaleri și orășeni înarmați, iar în partea de vest — răsculații, în frunte cu Wat Tyler. Acesta, încrezător, urmat numai de cîțiva însoțitori, a venit în partea în care se aflau regele și curtea, făcînd greșeala de a se despărți de masa răsculaților și ușurînd astfel planul Curții Regale de a-l asasina.

Wat Tyler a înfățișat regelui revendicările complete ale răsculaților „amenințînd — notează **Cronica anonimă** — că lorzii regatului se vor căi amarnic dacă aceste puncte nu vor fi îndeplinite potrivit cu dorința poporului”. Răzvrății cereau o reformă radicală a legislației și a organizării judiciare, și anume anularea tuturor legilor, cu excepția statutului de la Winchester, emis de regele Eduard I (1272-1307), care prevedea atribuiții judiciare destul de largi pentru populația rurală liberă din fiecare comitat, încetarea scoaterii în afara legii a celor care încălcau legislația în ființă, păstrarea autorității judiciare supreme a regelui și desființarea celei a lorzilor, astfel încît atribuțiile judiciare locale „să fie împărțite între toți oamenii”. Anularea tuturor legilor implica, în chip firesc, și suspendarea Statutului celor care lucrează, iar desființarea atribuțiilor judiciare ale lorzilor ar fi însemnat o puternică lovitură dată autorității lor locale.

Răsculații cereau, de asemenea, secularizarea bunurilor funciare ale bisericii,

Tăranii englezi s-au răsculat și, cu armata lor...

...au ocupat celebrul Turn, omorînd pe arhiepiscopul de Canterbury, pe care-l socoteau unul din principalii vinovați pentru starea lor

care urma să-și păstreze numai atât cît era necesar pentru întreținerea clerului. Totodată, se prevedea o simplificare a organizării bisericii, cerîndu-se să fie condusă de un singur episcop. În sfîrșit, răsculații reînnoiau revendicarea lor fundamentală : „de aici înainte să nu mai fie șerbi în Anglia și nici șerbie și servitute, ci toți oamenii să fie liberi și de o singură condiție”. Froissart mai menționează și revendicarea folosirii fără opreliști, de către toți oamenii, a apelor și a pădurilor, inclusiv a dreptului de pescuit și de vînat. În ansamblu, revendicările răsculaților prevedeau, deci, o considerabilă reducere a proprietății, privilegiilor și autorității judiciare a clasei dominante.

Ca și în ajun, regele a făgăduit îndeplinirea tuturor revendicărilor răsculaților, reînnoind totodată cererea ca toți să se întoarcă neîntîrziat la casele lor.

În același timp, curtea a trecut la realizarea planului de a-l ucide pe Wat Tyler, pentru a putea înăbuși răscoala mai ușor. Amănuntele diferă de la cronică la cronică, dar esențialul se desprinde limpede — împotriva lui Wat Tyler s-a comis o

provocare pentru a fi create condițiile uciderii lui. **Cronica anonimă** relatează că un scutier al regelui l-a insultat pe Wat Tyler, spunîndu-i că este „cel mai mare hoț și tlhar din întregul Kent”. Jignit, Wat Tyler a tras pumnalul pentru a-l lovi. Primarul Londrei, William Walworth, a pretextat că Wat Tyler s-a făcut vinovat de violență în fața regelui și a înaintat spre el pentru a-l aresta. Deoarece acesta a opus rezistență, Walworth l-a lovit cu spada rănindu-l, iar un alt scutier l-a străpuns cu sabia, omorîndu-l.

**„Butucul era tare,
iar securea ascuțită!”**

Răsculații, care se găseau la o oarecare distanță de locul asasinatului, nu și-au putut da seama la început de ceea ce se petrecea ; cînd l-au văzut pe Wat Tyler prăbușindu-se, era prea tîrziu. Profitînd de dezorientarea lor, regele, însoțit de cîțiva membri ai suitei sale, a venit în fața răsculaților și, potrivit relatării lui Froissart, le-a spus : „de acum nu veți mai avea alt

conducător decât pe mine, eu sînt regele vostru!". Tulburați de întorsătura neașteptată a evenimentelor și impresionați de intervenția suveranului, răsculații nu au cîțezat să atace pe rege, care s-a grăbit apoi să plece. În același timp, au început să sosească noi detașamente de cavaleri, ostași și orașeni. Impuținați și lipsiți de conducător, răsculații și-au dat seama că nu au sorți de izbîndă într-o înfruntare militară cu detașamentele regale adunate la Smithfield și, spre seară, au început să se împrăștie, cei mai mulți îndreptîndu-se spre casele lor.

Regele și curtea izbutiseră să depășească momentul critic al crizei prin care treceau, gravitate oglindită în cuvintele adresate, potrivit relatării lui Froissart, de Richard II mamei sale: „Mi-am redobîndit moștenirea și regatul Angliei, pe care le pierdusem“.

Desfășurarea răscoalei în comitatele Essex și Kent și în Londra a constituit un îndemn și o pildă și pentru restul țării, focare de răscoală, de intensitate și durată variată, aprinzîndu-se și în alte comitate, îndeosebi în Hertford, Cambridge, Suffolk,

Norfolk, York. Și în aceste comitate au fost atacate domeniile eclesiastice și laice, au fost executați nobili, clerici, stringători de impozite și alți slujbași regali, au fost arse registre funciare și fiscale. Răscoala a cuprins și unele orașe, unde orașenii, în alianță cu țărării, s-au ridicat împotriva feudalilor. Astfel, în orașul Saint Albans, dependent de abazia cu același nume, din comitatul Hertford, populația, condusă de William Grindcobbe, a pătruns în abatie și a silit pe abate să recunoască libertatea orașenilor și să le acorde a doua zi o chartă de libertate municipală.

În orașul Bury Saint Edmunds, dependent de abazia cu același nume din comitatul Suffolk, opoziția orașenilor și a țărănilor de pe domeniile mănăstirii s-a desfășurat sub conducerea unei „societăți secrete“, care avea multe ramificații. La 15 iunie, populația orașului, sub conducerea preotului John Wrawe, a pătruns în abatie, a judecat și a decapitat pe abate și a impus mănăstirii să recunoască drepturi largi orașenilor și să le acorde o chartă de libertate municipală. La Norwich, răsculații din comitatul Norfolk au intrat în oraș la 17 iunie, cu ajutorul populației

Pînă la urmă, însă, prin vicieșug, Wat Tyler, conducătorul țărănilor răsculați, a fost ucis chiar în prezența oamenilor săi

Sigiliul regelui Richard II

orașului, ostilă episcopului local Henric Despenser.

Mijlocul lunii iunie 1381 a constituit astfel punctul culminant al răscoalei nu numai în sud-estul Angliei și la Londra, ci și în restul țării.

După împrăștierea răsculaților de pe cîmpia de la Smithfield, regele și Curtea Regală și-au pus neîntîrziat în aplicare planul, pregătit încă din timpul tratativelor, de a înăbuși complet răscoala, a reprima pe răsculați și a reveni asupra făgăduielilor făcute.

Încă în seara zilei de 15 iunie, monarhul a dat poruncă consiliului municipal al Londrei și comandanților armatei să atace și să scoată din oraș pe răsculați și să execute pe căpetenii și pe cei care ar opune rezistență. O poruncă similară a fost trimisă și sheriffilor regali din comitate, la 18 iunie. Totodată, regele a dispus convocarea grănică, la Blackheath, lângă Londra, a contingentelor feudalilor din comitate, în vederea înăbușirii complete a răscoalei.

La 22 iunie, oastea regală, în frunte cu Richard II, a părăsit Londra și a început să „pacifice” comitatul Essex. La Waltham a ieșit în întâmpinarea regelui un grup de țărani, cerînd să li se înmîneze actele de eliberare din șerbie, potrivit făgăduielilor de la Mile End, dar li s-a răspuns: „ați fost și sînteți șerbi și veți rămîne în șerbie, nu însă în cea veche, ci într-una nemăsurat mai grea...” Iar cînd, în fața unui astfel de răspuns, țărani din Essex au ridicat din nou armele, ei au fost atacați și zdrobiți de armata regală la Billericay, la 28 iunie, pe cîmpul de

luptă rămînînd 500 răsculați. La 2 iulie, călcîndu-și fățiș făgăduielile făcute răsculaților cu prilejul tratativelor, Richard II a revocat solemn toate actele de eliberare din șerbie.

„Pacificarea” s-a desfășurat în chip asemănător și în alte comitate. În comitatul Norfolk, episcopul Henric Despenser, punîndu-se în fruntea cavaleriei episcopale, a înfrînt și a reprimat pe răsculați.

Înfrîngerii i-a urmat represiunea organizată, „Comisiile regale de judecată” funcționau din plin, judecînd sumar pe cei cunoscuți sau prițiți că participaseră la răscoală și dîndu-i pe mina călăilor. **Cronica anonimă** notează că „mulți erau prinși și spînzurați la Londra și pretutindeni, nemărate spînzurători fiind ridicate în jurul orașului Londra și în alte orașe și ținuturi...” Froissart consideră că au fost executați mai mult de 1500 oameni. John Ball a fost și el executat la 15 iulie 1381, la Saint Albans, iar John Wrawe în iunie, anul următor. Grozăvia represiviilor a făcut ca în popor să circule sumbrul cîntec „Butucul era tare, iar securea ascuțită / În al patrulea an al domniei regelui Richard I”

Numai „foamea de mîna de lucru” a proprietarilor feudali a pus capăt represiunii, oprită „legal” prin amnistia dată în noiembrie-decembrie 1381.

Deși marea răscoală a țăranilor englezi din 1381 a fost înăbușită, o parte din obiectivele ei au fost totuși realizate. Impozitul pe cap de locuitor nu a mai fost perceput. Iar șerbia, aflată într-un iremediabil declin economic, trezea prea multă împotrivire pentru a mai putea fi menținută, astfel că eliberările din servitute prin răscumpărare s-au înmulțit treptat, ducînd la dispariția ei totală, pînă spre finele secolului următor.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

- R. B. Dobson, *The Peasants' Revolt of 1381*, Londra, 1970; *Chroniques de Froissart*, ed. G. Raynaud, tom. X, Paris, 1897; R. H. Hilton, *Freedom and Villeinage in England*, in *Past and Present*, 17 (1960); M. Berza, *L'évolution des formes de la rente féodale en Angleterre du XIe au XVe siècle*, în *Recherches internationales à la lumière du marxisme*, nr. 37, mai-iunie 1963; M. E. Aston, *Lollardy and Sedition 1381-1431*, in *Past and Present*, 17 (1960); M. Berza, *Răscoalele din evul mediu*, în *Studii*, 1958, nr. 4; R. H. Hilton, *Peasant Movements in England Before 1381*, în *Essays in Economic History*, edited by E. M. Carus-Wilson, vol. II, 1962; R. H. Hilton, H. Fagan, *The English Rising of 1381*, Londra, 1950; Ch. Oman, *The Great Revolt of 1381*, Oxford, 1906.

Întîlnirile mele cu dr. PETRU GROZA

Prof. univ. dr JORDÁKY LAJOS

L-am cunoscut personal pe Petru Groza în aprilie 1941, la șase luni după Dictatul de la Viena. Am urmărit însă cu atenție viața activitatea sa politică încă din anii mei mai tineri, începînd cu un deceniu și jumătate înainte primei noastre întîlniri...

Dictatul de la Viena a creat o situație politică nouă la Cluj și în nordul Transilvaniei în general. Consecințele dictatului nu erau favorabile stîngii, nici în România nici în Ungaria. Partidele fasciste, sprijinite deschis de hitleriști, își intensificau activitatea, iar în partidele burgheze pătrundea tot mai pronunțat ideologia fascistă. Lărgirea democrației, ridicarea poporului și înfăptuirea frăției româno-maghiare primiseră o grea lovitură. În condițiile grele de ilegalitate, s-au îmbunătățit însă relațiile dintre comuniști și social-democrați. S-a realizat un Front Unic și, începînd din primele luni ale anului 1941, comuniștii au activat în Partidul Social-Democrat și în Sindicatele Libere. Întreaga muncă se desfășura sub o teroare în permanentă intensificare.

În aceste împrejurări, a avut loc prima mea întîlnire cu dr. Petru Groza care, la începutul anului 1941, a sosit pentru cîteva zile la Cluj*, spre a-și vizita rudele și prietenii. În una din primele zile ale acestei luni a venit la mine Orcs Iuliu, care lucra ca director al Uzinelor de apă, și pe care după Dictatul de la Viena, au-

* În acel moment, Clujul se afla, cum se știe, în teritoriul Transilvaniei cedat vremelnic sub imperiul Dictatului de la Viena.

toritățile militare îl îndepărtaseră din funcție pentru că era român. Mi-a comunicat că Petru Groza se află la Cluj și ar dori, printre alții, să se întîlnească și cu mine. Ne-am întîlnit a doua zi dimineața la orele 11, la statuia lui Matei Corvin, de unde ne-am dus — fiecare separat — într-o cameră din hotelul New York. Convorbirea a durat aproape două ore. Tonul a devenit, în numai cîteva minute, prietenesc, am înlăturat răceala regulilor protocolare, am uitat că ne vedem pentru prima oară și a dispărut parcă și diferența de vîrstă dintre noi — el depășise 50 ani, iar eu încă nu implinisem 30.

Convorbirea noastră a îmbrățișat trei teme; în primul rînd a vorbit despre sine însuși cu cunoscuta sa vioiciune. M-a informat apoi despre situația politică internă din România și despre activitatea stîngii. În sfîrșit, l-am informat și eu asupra situației din Ungaria și nordul Transilvaniei și acțiunii forțelor de stînga. În concluzie, am subliniat telurile noastre comune.

Petru Groza mi-a spus că desfășurarea războiului imperialist i-a întărit convingerile sale socialiste: „Nu vă mirați — mi-a spus — că eu vorbesc în felul acesta.

Profesorul universitar, doctor în sociologie și istorie universală, Jordáky Lajos s-a născut la Cluj la 6 septembrie 1913, într-o veche familie de militanți socialiști. Încă din anii liceului a luat cunoștință de literatura marxistă și a participat activ la acțiunile tineretului socialist din Cluj. În ianuarie 1932 a devenit membru al Partidului Social-Democrat, activînd în aripa de stînga a acestuia. În 1935 a luat parte la unificarea organizațiilor tineretului comunist și social-democrat din Cluj. În septembrie 1936 a fost delegat al Uniunii Tineretului Comunist și Uniunii Tineretului Socialist din România la Congresul mondial al tineretului pentru pace de la Geneva.

Ca militant al mișcării muncitorești a desfășurat o intensă activitate publicistică de pe poziții marxiste, colaborînd la reviste legale și semilegale ale P.C.R. și P.S.D. și la diferite ziare sindicale. A participat la organizarea unor seminarii marxiste luînd parte activă la dezbaterile unor teme de materialism istoric, de istorie a gîndirii sociale și economice și de socialism științific.

Militant consecvent al frăției de luptă a românilor, maghiarilor, germanilor și altor naționalități din țara noastră, s-a bucurat de prietenia și stima unor personalități proeminente ale vieții noastre politice și culturale, printre care și doctorul Petru Groza. Condamnat și internat în lagăre pentru activitate revoluționară și pentru atitudine sa fermă în apărarea drepturilor naționale ale românilor din nordul Transilvaniei.

În 1939 a publicat două cărți: una despre revoluția franceză din 1789, alta despre istoria Republicii spaniole. Teza sa de doctorat susținută și publicată în 1944 are ca temă: **Socialismul științific din Franța; Guesde, Lafargue — Jaurès.**

După 1944 a elaborat și publicat numeroase studii de istorie și sociologie scrise de pe poziții marxiste. În prezent lucrează ca cercetător științific principal la Institutul de istorie din Cluj al Academiei de Științe Sociale și Politice.

Gh. I. BODEA

Pentru omenire nu există nici o ieșire în afara socialismului. Fascismul și hitlerismul înseamnă barbarie. Socialismul nu trebuie neapărat să parcurgă întregul drum de suferințe pe care l-a parcurs în Uniunea Sovietică, deși între social-democrație și comunism, eu l-aș alege pe acesta din urmă. Sunt adept al materialismului istoric, mi-am însușit gândirea dialectică, mă consider socialist adevărat, urmăresc cu simpatie dezvoltarea Uniunii Sovietice". La întrebarea mea despre felul în care s-a apropiat de socialism a răspuns următoarele: „Am citit literatură socialistă încă de pe vremea studenției. Mă simțeam aproape de tezele materialismului istoric. În practică, nu mă gândeam să mă alătur mișcării socialiste. Și mai puțin mă preocupam acest lucru după unirea Transilvaniei cu România. Ne găseam într-o nouă situație politică, ni se deschideau noi posibilități, noi căi. În definitiv, eram totuși un burghez. M-am avîntat în viața politică și de afaceri. De altfel, cele două mergeau împreună. Am devenit ministru, m-am însoțit cu Goga și Goldiș și cu Averescu, pe care de altfel nu-l iubeam. Deziluzia a venit însă repede, valul de murdărie al vieții politice m-a dezagustat. Aceasta s-a întîmplat încă mult înaintea anilor '30. Am pus mîna pe vechile mele cărți de materialism istoric și am făcut rost și de altele noi. Am început să studiez Uniunea Sovietică. Planurile cincinale se aflau încă la începuturile lor. La Deva am stabilit contacte cu cîțiva comuniști. Căutam întîlnirile cu ei, deși — subliniez — nu eram mai mult decît un burghez care căuta o cale, care cugetă și se simte în fundătură.

La finele anului 1931, am făcut cunoștință la Cluj cu un tovarăș din conducerea Partidului Comunist. Cred că convorbirile sistematice cu acesta mi-au îndrumat definitiv gândirea spre socialism și comunism. În linii mari, am ajuns la concluzia că, dintre toate orientările socialiste calea comuniștilor este cea mai bună."

L-am întrebat pe Petru Groza care este acel conducător comunist de la Cluj despre care vorbea. A rîs și mi-a răspuns: „Se pare că eu cunosc mai bine regulile conspirației decît dv., dragă tovarășe Jordăky. Nu pot să vă spun. Cel mult atît, că aș ține mult să mă mai întîlnesc cu el și sper că voi reuși. Căci sînt foarte curios să-i aflu părerea". Groza considera pe drept cuvînt că nu trebuie să vorbească pe nume despre ilegaliști și eu i-am respectat dorința.

În prima parte a convorbirii noastre vorbea Groza și eu nu făceam decît să-l întrerup din cînd în cînd cu cîte o întrebare. După aceea, am trecut la discutarea situației politice din România. Garda de fier — spunea el — și-a făcut men-

drele și s-a potolit, garnitura lui Antonescu este însă cel puțin tot atît de periculoasă, pentru că pune țara integral la dispoziția hitleristilor. În această situație, forțele burghezo-democratice dau dovadă de pasivitate totală. Conducătorii Partidului Național Țărănesc sînt de părere că fascismul se va compromite singur, iar de acțiuni de masă împotriva acestuia — susțin ei — trebuie să ne ferim, pentru că ele ar da apă la moară comuniștilor. După cîte a observat, diviziile și unitățile de tancuri germane se pregătesc să atace Uniunea Sovietică. După părerea lui Groza — numai politica comuniștilor este consecvent antifascistă. Ei nu sînt încă, deocamdată, suficient de puternici ca să poată realiza, independent, mari acțiuni de masă. Viitorul este însă al lor și „eu voi acționa, în ce mă privește, și pe viitor pe linia colaborării cu comuniștii..."

După dezbaterile pe larg a situației politice din România, l-am informat amănunțit asupra problemelor de politică internă din Ungaria și asupra mișcării forțelor progresiste din nordul Transilvaniei... Am descris îndeeobi demonstrațiile de la 15 martie* de la Budapesta și Cluj, care au devenit manifestări de mare amploare ale luptei antihitleriste... l-am povestit că acțiunile au fost organizate pe o bază largă de Front Unic, că au participat peste 10 000 oameni, care au demonstrat ore în șir pentru pace și independență națională. Autoritățile au fost cuprinse de panică văzînd desfășurarea acestor acțiuni de masă. l-am mai spus că pe mine personal și vreo 20 tovarăși din jurul meu ne-au dat afară tocmai la 15 martie, din dispoziția Comandamentului militar, de la Uzinele comunale de apă...

Convorbirea a fost un schimb de opinii între doi oameni. N-am discutat în numele unei mișcări și n-am încheiat acorduri. Am ajuns totuși la concluzii comune în privința dezvoltării necesare a legăturilor dintre poporul român și cel maghiar. Deși social-democrat de stînga, eu eram pe atunci foarte aproape de comunism, eram revoluționar. Cu o săptămîină înaintea convorbirii purtate cu Petru Groza, la 26 martie 1941, am scris în jurnalul meu următoarele rînduri, trecînd în revistă, cu prilejul aniversării căsătoriei, situația familiei mele și a prietenilor mei: „Tatăl este mîndru că fiul său urmează calea revoluționară pe care a parcurs-o și el. Octombrie vechi și martie vechi** renasc, iar în locul părinților trebuie ca fiii să înfăptuiască noul Octombrie și noul Martie. Iar mama este

* Consecrate aniversării începutului revoluției burghezo-democratice de la 1948.

** Autorul are în vedere Revoluția din octombrie 1918 din Ungaria și Marea Revoluție Socialistă din Rusia, ca și începutul revoluției burghezo-democratice din 1948, precum și Comuna din Paris.

unguroaică, îi urăste pe Hitler și pe Mussolini, se teme pentru mine, dar cred că nu m-ar reține să particip la luptele care trebuie să vină și în care, alături de mine, va sta și Maria. Și vor fi acolo cu toți cei care simt ca mine. Bela, care rămâne socialist și în școala de ofițeri*. Prietenii mei, scriitorii, colaboratorii mei în partid, în sindicate, în uzine. Va fi o bătălie frumoasă, periculoasă, însă idealurile noastre vor izbîndi, chiar dacă mulți dintre noi o să cadă în aceste lupte..."

Nu știu cu ce impresii a rămas Petru Groza după această convorbire. Cu aproape un deceniu și jumătate mai târziu, în vara anului 1955, mi-a amintit, într-o jumătate de frază, întâlnirea pe care a avut-o în primăvara anului 1941 cu „social-democratul de stînga radical”.

* * *

Nu ne-am mai întâlnit în timpul războiului. Întîlnirile noastre următoare au avut loc în martie 1945 — la scurt timp după revenirea părții de nord a Transilvaniei la România — și în mai 1945 — la Congresul de la Cluj al Uniunii Populare Maghiare. Mă găseam printre aceia care, în a doua jumătate a lunii februarie 1945, cereau venirea la putere a guvernului Groza. Pe atunci, la propunerea delegaților Comitetului Central veniți la Cluj am fost numit prim-secretar al organizației de la Cluj a Partidului Comunist.

În perioada cît a fost prim-ministru, am mai reușit o singură dată să stau de vorbă mai pe îndelete cu Petru Groza.

În cursul convorbirii pe care am avut-o atunci am urmărit cu atenție deosebită tot ce a povestit despre relațiile sale cu Partidul Comunist și despre calea sa către partid. Despre aceasta, mie îmi vorbește încă de la Cluj, în aprilie 1941. Acum însă vorbea mult mai profund, mai amănunțit nefiind nevoit să mai țină seama de considerentele de conspirație la care se referise în 1941. „Dacă plîna la urmă m-am apropiat totuși de ideologia comunistă, aceasta o datorez nu numai mie și dezvoltării lumii, ci și mai multor oameni care mi-au dat cărți de stînga, cu care am purtat discuții folositoare și care m-au sfătuit în momentele în care mă stăpîneau îndoielile...”

În continuare, a povestit cu cîtă atenție a urmărit îndeplinirea primului plan cincinal în U.R.S.S. Față de fascism și de național-socialism simțea dintotdeauna aversiune. Vedea că principalele forte, forțele hotărîtoare ale luptei dintre capitalism și socialism sînt partidele fasciste și comuniste. Apoi a revenit mai amănunțit asupra unor momente despre care îmi vorbea

și cu cîțiva ani în urmă. Mi-a povestit din nou cum cu ajutorul comunistilor din Deva, pe care îi cunoștea, a intrat în legătură cu un tovarăș din conducerea partidului. Acest lucru l-a fost cu atît mai necesar — după cum afirma — cu cît hotărîse să reintre în viața politică, dar să nu continue cu „metodele politice ale domnilor”, adică să nu facă politică după ușile capitonale ale cabinetelor din bănci, la banchete strălucitoare, la locuri de vacanță sau la mesele de la Capșa, ci să creeze o mișcare de masă țărănească-populară sau să se alăture aceleia care tocmai își desfășura aripile în județul Hunedoara.

„Întîlnirea solicitată — spune Groza — a avut loc la Cluj, în decembrie 1931, a durat multe ore din noapte. Tovarășul respectiv care venea din partea Partidului Comunist mi-a schițat un tablou atît de clar al situației politice mondiale și al locului României în acest tablou, încît nu numai că m-a surprins dar m-a zguduit profund. La sfîrșitul convorbirii, l-am rugat să repetăm întîlnirea peste cîteva săptămîni. Aceasta s-a și realizat, de astă dată ajungînd să stabilim probleme concrete de politică internă în legătură cu care urma să acționez”.

După o scurtă pauză, zîmbind, Petru Groza ne-a pus următoarea întrebare: „Ghiciți cine a fost acest om?” După cîteva momente de liniște, s-a întors către mine și a zis: „Eu v-am vorbit deja dv., tovarășe Jordáky, despre el, în primăvara anului 1941, fără să-i fi divulgat numele, și cred că v-ați interesat de soarta lui și în martie 1945. Nu vă mai gîndiți și nu încercați să ghiciți. Acest om a fost Kohn Hillel”**. Aici a făcut o scurtă digresiune, adresîndu-i-se cu un zîmbet larg lui Demeter János, care era de față la discuție: „Ați scris despre mine în 1932 că sînt exponentul extremei drepte românești, deși eu colaborez pe atunci cu comunistii. M-am necăjit și am rîs și nici nu bănușii ce serviciu bun mi-au făcut cei care au scris așa. Au adormit vigilența autorităților față de mine. Acestea au crezut că Frontul Plugarilor este o formațiune de dreapta și noi am folosit acest răstimp, împreună cu prietenii noștri țărani de stînga”.

Petru Groza a subliniat de mai multe ori că, începînd din 1932, a avut discuții cu Kohn Hillel, în fiecare lună, de cele mai multe ori la Cluj, și în cîteva cazuri la Deva.

Sprînjîn concret al P.C.R. l-a ajutat în transformarea Frontului Plugarilor dintr-o grupare mică într-o mișcare de masă. „Am dezvoltat mișcarea de masă în cursul unor

** Vezi Magazin istoric, nr. 1/1972.

*** Fost în acele vremuri fruntaș al M.A.D.O.S.Z.

* Este vorba de fratele autorului.

lupte economice concrete, am stabilit legături cu minerii din Valea Jiului. "În această perioadă, sprijinul comuniștilor a avut o însemnătate deosebită în două probleme. Prima era convingerea noastră de adevărul tezei că oricât de largă să fie baza de masă a unei mișcări țărănești, aceasta poate învinge numai mergând alături de proletariatul industrial și acceptând conducerea partidului comunist. Esența celei de-a doua teze a fost aceea că în Transilvania mișcarea țărănească care cuprindea masele românești trebuia să găsească modalitatea de a se lega de mișcările similare ale maghiarilor. Astfel tot P.C.R. a fost acela care ne-a îndrumat să ne apropiem de M.A.D.O.S.Z. ". Acest pas a însemnat că am creat o comunitate de luptă și solidaritate între țărani români și maghiari.

Tot în cursul convorbirilor cu reprezentanții comuniștilor — ne povestea Petru

Groza — s-a cristalizat planul de desfășurare a politicii de Front Popular și de înfăptuire practică a acestei politici. Succesele cele mai mari au fost înregistrate în această direcție tocmai în județul Hunedoara. În campania electorală pentru alegerile parțiale am organizat întruniri cu caracter de Front Popular. Am obținut un asemenea succes, încât conducătorii Partidului Național Țărănesc s-au speriat de forța stângii și au început să pregătească, în locul mișcărilor de masă, alianța cu extrema dreaptă. La propunerea reprezentanților P.C.R. și pe baza tratatelor purtate, am încheiat, spre sfârșitul anului 1935, în locuința lui Petru Guia Moșu, alianța de luptă între Partidul Comunist și Frontul Plugarilor, care a constituit mai apoi temelia Frontului Popular în județul Hunedoara **.

* Vezi Magazin istoric, nr. 1/1972: Ladislau Bányai, Pe făgașul tradițiilor frățești.

** Vezi Magazin istoric, nr. 12/1969: Gh. I. Ioniță, Tebea — 6 decembrie 1935.

Reproducem, în traducere românească, dintr-o scrisoare în limba maghiară a doctorului Petru Groza către doctorul Jordáky Lajos, datată — București, 12 noiembrie 1957.

Dragă tovarășe Jordáky,

Am citit încă la vremea sa scrisoarea dv. din 4 octombrie, și constat cu bucurie în primul rînd faptul că vă aflați la locul dv. de muncă și vă continuați activitatea, pe care am urmărit-o cu atenție și am apreciat-o dintotdeauna.

Se referă aceasta îndeosebi la activitatea scriitoricească desfășurată în anii deja trecuți de mult, activitate care s-a integrat în vremuri furtunoase în lupta unor intelectuali români și maghiari, străduindu-se să se mențină pe linia năzuințelor popoarelor noastre și a dezvoltării istorice...

Viața ne cheamă, sarcinile nu se isprăvesc. Să continuăm dar, tovarășe Jordáky, acolo unde am început în vremurile de demult, depășind încercările grele legate de munca unui luptător.

Și eu însumi am făcut totdeauna legătura între numele de Jordáky și vechiul nume românesc „Iordache”; iată că acum aflu explicația interesantă a acestei identități de nume. Strămoșul dv., „căpitanul Iordache” care a luptat eroic în oastea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu, și-a făcut cuib definitiv într-o familie maghiară din secuime... Și iată cum singele românesc și maghiar astfel amestecat — încercat și de revoluționarism ereditar — a devenit sursa succeselor și eșecurilor urmașului de mai târziu. Singele apă nu se face!

Strămoșii mei se odihnesc și ei sub bătrînul stejar al lui Horea, lângă mormîntul lui Iancu în cimitirul de la Tebea, și nu le fac reproșuri pentru forța motrice ce se ascunde în veșnica mea năliniște moștenită de la ei, dimpotrivă, le sînt chiar recunoscători pentru această tradiție familială.

Acasta ne face viața mai variată, mai bogată, ferindu-ne de monotonia cenușie proprie vieții lipsite de evenimente. Mulți se împacă cu o viață „tihnită”, fără pericole, dar noi să nu-i învidiem. Nici chiar pe aceia care ne compătimesc.

Vă salut cordial,
dr. Petru Groza

O scrisoare inedită a istoricului Hugh Seton-Watson către dr. Petru Groza

Printre documentele rămase de la dr. Petru Groza se află și scrisoarea pe care o publicăm mai jos. Ea este adresată în limba română în original înflăcăratului patriot și eminent om de stat român de către istoricul englez Hugh Seton-Watson, la două luni după instaurarea la 6 martie 1945, a guvernului democratic prezidat de dr. Petru Groza.

Hugh Seton-Watson (născut în 1916) este fiul reputatului istoric Robert W. Seton-Watson, fost membru corespondent al Academiei Române, autor al unei ample lucrări despre istoria poporului român (A History of the Roumanians, from Roman Times to the Completion of Unity, Cambridge University Press, 1934, 596 pp.), precum și al altor volume despre istoria popoarelor din centrul și sud-estul Europei. El însuși un cunoscut și apreciat istoric, profesor (din 1951) la School of Slavonic and East European Studies, din cadrul Universității din Londra, autor a numeroase lucrări de istorie universală contemporană în care, de pe poziții idealiste, a încercat să dea explicație profundelor transformări din zilele noastre în viața internațională. Hugh Seton-Watson a fost, înaintea celui de-al doilea război mondial, de mai multe ori în țara noastră, ultima oară în 1940, într-o perioadă deosebit de grea pentru poporul român, când trupul țării fusese mutilat prin Dictatul de la Viena, iar atentatele și fărâdelegile legionarilor erau în plină desfășurare. În acea epocă, l-a cunoscut pe dr. Petru Groza, președintele Frontului Plugarilor, a cărui puternică personalitate i-a produs o impresie deosebită. Conversațiile cu dr. Petru Groza la Băcia, comuna natală a acestuia, la Deva și București i-au înlesnit tinărului istoric englez o mai bună cunoaștere a istoriei poporului român, a tradițiilor sale de luptă pentru libertate națională, pentru păstrarea independenței și integrității țării, i-au permis o mai bună înțelegere a situației generale a României.

După război, în toamna anului 1946, Hugh Seton-Watson a vizitat din nou România. La dîneul oferit cu acel prilej de dr. Petru Groza în cinstea distinsului oaspete, Hugh Seton-Watson a declarat, printre altele, că el s-a considerat întotdeauna un prieten al poporului român și va rămîne același și în viitor. (Scînteia din 7 septembrie 1946).

Recent, profesorul Hugh Seton-Watson ne-a vizitat din nou țara. O nouă confirmare a simpatiei sale pentru poporul român, a interesului său constant pentru istoria României.

Ion CALAFETEANU

I. Parkside Gardens
Wimbledon Common
S.W.19

4 mai 1945

Dragă Domnule Președinte

Intrebuințez cu bucurie ocazia plecării vechiului meu prieten dr. Kraus ca să Vă trimit câteva rînduri. Domnul Kraus, care cunoaște foarte bine opinia publică și presa atît a țărilor anglo-saxone ca și a Uniunii Sovietice, așteaptă cu mare plăcere posibilitatea să cunoască și poporul român, legat de vechi tradiții de prietenie de țara lui proprie.

S-a întîmplat mult și s-a schimbat mult de cînd V-am văzut. Nu voi uita niciodată zilele fericite pe care le-am petrecut la Deva, nici conversațiile așa de interesante cari le-am avut de mai multe ori cu D-Voastră și cu prietenii Zăroni și Belea și Moga. Ceea ce am putut învăța despre România și alte țări dunărene, o datoresc în mare parte acestor amintiri. Ne-am văzut ultima dată la București, cu cîteva zile după asasinarea lui Madgearu. După, n-am mai avut nici o știre despre D-Voastră pînă cînd am aflat în toamna anu ui trecut că sunteți liber și activ. În ultimele luni n-am fost prea bine informat despre România. Am citit ceva în gazetele noastre, dar prea puțin ca să-mi formeze și exprim o părere. Dar în orice caz m-am bucurat de știre că nordul Transilvaniei s-a întors României. Nu pot încheia altfel această scrisoare, decît cu speranța că anii viitori vor aduce, atît pentru Ardealul ca și pentru toată țara românească, pace și mai multă fericire ca în trecut.

Vă rog să transmiteți complimentele mele Doamnei și familiei D-Voastre, și să primiți asigurarea sentimentelor mele de prietenie. Sper că ne vom mai vedea într-o zi.

Hugh Seton-Watson

Colocviu despre iliri

Prof. dr. doc. VLADIMIR DUMITRESCU

În ultimele decenii, cercetătorii albanezi din domeniile istoric și lingvistic și-au concentrat eforturile în direcția descoperirii de noi dovezi care să confirme și mai puternic teza autohtonismului și a continuității albaneze pe teritoriul de azi al țării. Numeroase și temeinice cercetări arheologice au fost astfel întreprinse pentru cunoașterea cit mai profundă a trecutului multimilenar al Albaniei. S-a mers astfel înapoi în timp dincolo de perioada de formare istorică a actualelor națiuni din Balcani, până la populațiile vremurilor pre- și protoistorice, pentru a se demonstra filiația directă de la ilirii meridionali ai acelor epoci până la albanezii epocii noastre.

Din dorința ca importante rezultate ale acestui efort de cercetare să fie confruntate cu opiniile colegilor străini, Universitatea de Stat din Tirana — prin institutele de istorie și de lingvistică și sub conducerea unui comitet de organizare în care rolul principal l-a avut profesorul Stepanaq Pollo, directorul Institutului de istorie — a organizat recent la Tirana un colocviu internațional, având ca subiect central tema „Ilirii și geneza albanezilor”.

Alături de specialiști albanezi în aceste domenii, au participat la colocviu 68 invitați străini dintr-o serie de țări ale Europei (Anglia, Bulgaria, Franța, Grecia, Italia, Iugoslavia, Polonia, Republica Democrată Germană, Republica Federală a Germaniei și România), precum și trei specialiști din Republica Populară Chineză. Din țara noastră au luat parte acad. Em. Condurachi, Vladimir Dumitrescu, Radu Vulpe și Carmen Laura Dumitrescu, primii trei prezentând și comunicări.

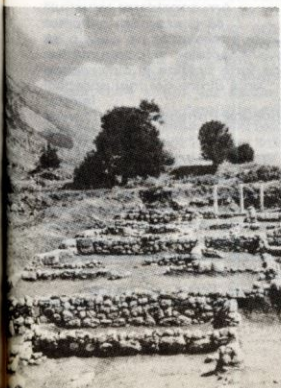
*
* *

E de la sine înțeles că nu putem menționa în cuprinsul acestei note temele tuturor rapoartelor și comunicărilor susținute în cursul diferitelor ședințe ce au avut loc de-a lungul celor cinci zile de intense lucrări științifice. Ni se pare totuși important să subliniem principalele idei din rapoartele și corapoartele susținute de colegii albanezi, în ședințele plenare; aceste idei oglindesc tocmai unitatea tematică a colocviului și teza general susținută de cercetătorii albanezi. Ei au subliniat astfel că nu s-ar putea vorbi de romanizarea ilirilor de pe teritoriul Albaniei și nici nu se poate susține că populația autohtonă s-ar fi menținut numai în regiunile muntoase din est; drept consecință, poporul albanez este continuatorul direct al ilirilor care au supraviețuit ocupației romane și stăpînirii bizantine.

(Continuare în p. 57)

Cartier din cetatea Antigonea
(sec. III-II î.e.n.) important centru
iliric

Tumul iliric din prima epocă a fierului ▼

WALTER GÖRLITZ

TRIMISUL BOURBONILOR LA CONGRESUL DE LA VIENA

Despre zilele fierbinți
și mondene care au urmat,
la Viena,

Înfrîngerii lui Napoleon
și Păcii de la Paris,

am mai scris
în revista noastră.

De asemenea
despre diplomația abilită
a lui Talleyrand

la Congresul de la Viena*.

Am considerat totuși util
să prezentăm cititorilor
versiunea interesantă pe care o dă
evenimentelor și confruntărilor
de forțe politice și diplomatice
unul dintre cei mai apreciați
istorici

din Republica Federală a Germaniei,
Walter Görlitz.

Jocul puterilor
care se înfruntau,
cloonările și apropiările lor,
politica inteligentă și clinică

În același timp
a lui Talleyrand
apar aici
cu o deosebită pregnanță**.

* Vezi Magazin istoric, nr. 7-8/1969.

** Titlul și substituirile aparțin redacției.

Așa vă place istoria?

În anul 1814, Franța fusese învinsă, Napoleon răsturnat, francezii fiind considerați urzitorii tuturor relelor din Europa. Sub aceste auspicii defavorabile, Charles Maurice de Talleyrand-Périgord a preluat reprezentarea țării sale la Congresul de la Viena, în luna septembrie 1814. El considera că nu există nici un fel de „realitate” istorică irevocabilă.

„O inimă viermănoasă”, dar o „minte excelentă”

Talleyrand, prin grația lui Napoleon print de Benevent, devenit apoi ministrul Afacerilor Externe al Măiestății Sale prea creștine regele Ludovic XVIII al Franței, a sosit la Viena în seara zilei de 23 septembrie 1814. Cele „patru curți”, cum îi numea Talleyrand în rapoartele sale către rege pe monarhii celor patru puteri care învinseseră Franța, se aflau deja în oraș: împăratul Franz I al Austriei, țarul Alexandru I al Rusiei, regele Friedrich Wilhelm III al Prusiei și lordul Castlereagh, ministru al Afacerilor Externe britanic.

După răsturnarea „tiranului” Napoleon, care fusese expedit pe Insula Elba, după înlăturarea puterii neîngrădite a Franței în Europa, la congres urma să se discute reorganizarea vechiului continent și cu deosebire noua reglementare a situației în țările germane, în Polonia, în Italia stăpinită anterior de Franța. Timp de aproape 25 ani, Franța tulburase profund lumea prin revoluția și războaiele ei de cucerire. Perspectiva unei reorganizări a țărilor europene eliberate sau restaurarea statelor din trecut, desființate de către Franța, a pus în mișcare spre Viena oaspeți poftiți și nepoftiți, veniți de pretutindeni, începând cu Spania, Portugalia și Danemarca și sfârșind cu Bavaria, Saxonia, Weimar și Baden.

La Viena, știrea că monarhul Franței îl trimitea la congres, în calitate de delegat principal, pe Talleyrand, acest diplomat de fier — șchiop încă din copilărie —, a provocat o reacție puternică. Prințul Hardenberg, cancelarul statului prusac, vorbea de el ca despre „individul cu picior de tap”, iar arhiducele Johann, fratele împăratului Austriei, care nu era de felul său un geniu, era de părere că omul acesta avea „o inimă viermănoasă”, dar, ce-l drept, „o minte excelentă”.

La început, familiile nobile din Viena, ca Liechtenstein, Esterhazy, Colloredo și Trautmannsdorf, erau hotărâte să-l ignoreze, nesocotindu-l demn de atenția lor.

Principiile pe care Talleyrand le promova în domeniul politicii și la care făcea nu odată aluzie, includeau atât postulatul că un bun francez este și un bun european, cât și raționamentul fundamental că Franței i se cuvine, prin voința lui Dumnezeu (altfel nu prea avea el o pă-

rere bună despre făptura cerească), dacă nu locul de frunte, măcar un loc cores-punzător printre marile puteri din Europa.

După Pacea de la Paris, din 30 mai 1814, Franța nu fusese distrusă sau dezmembrată. Dimpotrivă, pentru ea pacea avusese rezultate acceptabile: Alsacia și Lorena rămăseseră în posesia sa, trupele străine fuseseră retrase de pe teritoriul francez, iar Prusia, care pățimise din greu datorită lui Napoleon, nu obținuse nici măcar o despăgubire de război. Pînă și comorile artistice aduse de împărat la Paris, din multe țări, rămăseseră pe Sena.

Talleyrand considera această pace drept un fapt încurajator. Era evident că nici țarul Rusiei, nici prințul Metternich, cîrmaciul politicii Austriei, nu urmăreau excluderea totală a Franței din concertul puterilor europene, în ciuda protestelor extremiștilor prusaci. De aceea, la congres, Talleyrand trebuia să aibă grijă ca, prin nesocotirea statelor mijlocii germane, rolul Prusiei în Germania sau cel al Austriei în Italia să nu devină cumva prea important. Problema numeroaselor state germane era cea mai indicată pentru a exploata — bineînțeles în folosul Franței — diferențele de păreri existente între cele „patru curți”.

Sub amenințarea revoluției

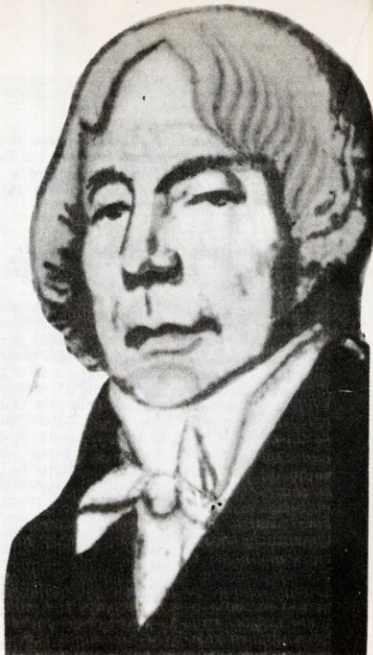
Talleyrand cunoștea bine societatea care-l înțîmpina la Viena. Era o societate care, într-o serie nesfîrșită de banchete, baluri, vinători și parade, voia în sfîrșit să se bucure din nou de farmecul propriei sale existențe, după două decenii și jumătate de război pustiitor.

Cîndva, din cauza piciorului său bolnav, Talleyrand fusese constrins să intre în tagma preotească și gustase din plin „plăcerile” hărăzite acestuia. În prima fază a Revoluției franceze, episcopul cu vederi aristocratice și cu un mod de viață frivol, specific nobilimii, intervenise pentru reforma monarhiei franceze. După aceea, intrase în serviciul lui Napoleon, „uzurpatorul” din Corsica, dar se retrăsese cînd obsesia imperială a acestuia devenise prea înfricoșătoare. Țarul Rusiei se gîndise la o restaurare a republicii în Franța, dar Talleyrand îi sugerasese reîntronarea Bourbonilor.

Nimeni altul n-a înțeles mai bine decât el cât de mult se schimbaseră între timp lumea; cât de mult, sub o pojghiță aristocratică strălucitoare, intraseră în joc popoarele pe care principii și nobilimea le chemaseră să se ridice împotriva tiranului corsican, dar care înțelegeau prin libertate cu mult mai mult decât simpla lor ieșire de sub opresiunea străină.

...După o săptămână, gheața se spărșese. Prințul Metternich îl invită pe Talleyrand la o conferință premergătoare a reprezentanților celor „patru curți”.

Ministrul de Externe francez îi scrisese regelui său că poziția Franței este dificilă, ea schimbându-se de la o zi la alta, însă că el, printr-o politețe cât mai desăvârșită, se străduie să arate Europei că pentru Franța este cu neputință o îndepărtare de la principii (adică de la drept și legitimitate), care și-au dobândit din nou supremația odată cu revenirea Majestății Sale Ludovic XVIII pe tron. În caz contrar, adăuga Talleyrand, amenința din nou revoluția, al cărei spirit nici pe departe nu poate fi considerat înmormântat. Reprezentantul Franței întrezărea „primejdia”

Talleyrand — la bătrînețe

CE ROI PAR SA HAUTE SAGESSE IL PASSAIT TROIS HEURES A L'AMUSE
SUT METTRE LE TEMS A PROFIT SEPT A TABLE ET QUATORZE A L'ET

Caricatura lui Ludovic XVIII. Sub ea figurează înscrispția:

Ast rege-n marea sa înțelepciune
Știa să-și folosească vremea de minune
Treii ore-n rugăciune cufundat
Șapte la masă și tot restu-n pat

unui nou iacobinism național, religios și fanatic, chiar și în spiritul mișcării care se desfășura înăuntrul Germaniei. După câte putuse constata, acest curent se răspindea cu deosebire printre profesori și în rândurile tineretului, ale căror voci nu puteau fi trecute cu vederea nici la Viena. Pe de altă parte, toate aceste considerente corespundeau și vederilor lui Metternich, iar lordul Castlereagh, reprezentantul britanic, deosebit de reținut în comportarea sa exterioară, fu oricum de părere că, pentru menținerea unui echilibru rezonabil în Europa, Franței ar trebui să i se acorde iarăși un loc în snul marilor puteri.

Alexandru I, țarul Rusiei, era o apariție pompoasă, însă deosebit de echivocă. El era dispus să se cedeze Prusiei regatul Saxoniei, creat de Napoleon, care pînă atunci guvernase și marele ducat al Varșoviei. Lui Talleyrand, Alexandru îi spusese că regele Saxoniei era „un trădător”. Talleyrand răspunsese politicos că o asemenea caracterizare în legătură cu un suveran i se pare improprie. În cele din urmă, țarul declarase foarte categoric că obiectiile Franței nu-l deranjează cu nimic, că regele Prusiei va deveni „rege al

Prusiei și al Saxoniei", așa cum el însuși va deveni, fără îndoială, împărat al Rusiei și rege al Poloniei.

Dar din dar...

Talleyrand spera ca, prin problema saxono-poloneză, să dezbine intructivă cele „patru curți”. Într-adevăr, la Viena se contură o înțelegere ruso-prusacă, care avea să se repete deseori în sec. XIX și o alta, anglo-austriacă, spre care se orientă Franța.

Regele Friederich August I al Saxoniei făcu mai mult decât era nevoie. El îi oferă lui Talleyrand suma de șase milioane de franci. Distinsul conte de Benevent o acceptă cu dezinvoltură, deși considera că nu fusese necesară spre a-l convinge să promoveze o politică ce corespundea intereselor franceze.

Dar era în spiritul acestui congres ca nu numai șampanie să curgă în valuri, ci și monedele de aur să se rostogolească pe căi dosnice. Talleyrand considera indicat să-i trimită 24 000 franci lui Friedrich von Gentz*, atotputernicul secretar al congre-

sului și totodată duhovnicul lui Metternich în chestiuni politice și amoroase. Gentz acceptă banii cu aceeași dezinvoltură cu care Talleyrand băgase în buzunar darul saxon.

La răscrucea anilor 1814 și 1815, după ce trecuseră ceva mai mult de trei luni de zile de când ședea la Viena, Talleyrand putu aduce Franței ceea ce el considera un adevărat triumf. Era vorba de un acord secret în problema europeană între Austria, Anglia și Franța, cu deosebire în problema saxono-poloneză, îndreptat împotriva Prusiei și a Rusiei. La 4 ianuarie 1815, Talleyrand îi scria regelui Ludovic XVIII: „Sire, coaliția a fost acum dizolvată, și de astă dată pentru totdeauna”.

Acțiunea lui Talleyrand, o capodoperă de abilitate diplomatică a fost, e drept, zdruncinată prin aventura celor o sută de zile ale lui Napoleon**. Zdruncinată, însă nu anulată.

Traducere din limba germană de
Maximilian GLASBERG

** Vezi Magazin istoric, nr. 11/1969 și nr. 11/1971.

* Vezi Magazin istoric, nr. 3/1967 și nr. 5/1969.

COLOCVIU DESPRE ILIRI

(Urmare din p. 53)

Raportul prof. A. Buda a expus istoriografia problemei ilirilor sudici; coraportul prof. S. Islami a tratat despre Statul ilir, locul și rolul său în lumea mediteraneană, iar acela al lui M. Korkuti despre Formarea etniei ilirice, amindouă întemeindu-se în special pe datele arheologice; coraportul prof. S. Anamali De la iliri la albanezi, a discutat aspectul istoric al problemei, în timp ce acela al profesorului E. Cabej, Problema teritoriului de formare a limbii albaneze a tratat aproape exclusiv aspectul ei lingvistic. Pe aceste teme s-au dezvoltat apoi toate comunicările din secții ale colegilor albanezi. Majoritatea comunicărilor participanților străini, au fost de asemenea, axate pe tema teritoriului și culturii ilirilor, fie că s-au referit la ilirii meridionali sau la aceia din zonele mai nordice ale Adriaticii, fie la relațiile dintre cele două țărmuri ale acestei mări în diferite epoci, fie la unele expansiuni în afara teritoriului prin excelență iliric; au fost abordate, bineînțeles și problemele legate de cetățile grecești și de ocupația romană.

Cu prilejul colocviului a fost organizată și o expoziție arheologică și etnografică, în Palatul expozițiilor din Tirana, inaugurat în 1971. Cele mai importante piese arheologice descoperite în ultimii ani — piese reprezentind perioada de la neolitic până în evul mediu timpuriu — admirabil prezentate din punct de vedere muzeistic și alese cu competență științifică au constituit o imagine succintă și grăitoare a trecutului multimilenar al Albaniei, dând posibilitatea tuturor participanților străini să studieze descoperirile care îi interesau direct și să constate totodată că o serie de lacune în cunoștințele privind perioadele cele mai îndepărtate au fost treptat-treptat înlocuite prin cercetările sistematice întreprinse.

La sfârșitul dezbaterilor — care au arătat că cercetarea științifică albaneză dispune în aceste domenii de forțe numeroase și de înalt nivel — au fost organizate trei excursii de documentare una în nordul țării, alta spre sud-est și alta în sud — între care s-au împărțit, potrivit preferințelor, participanții la colocviu. Cu prilejul acestor excursii care au durat patru zile, au fost vizitate o serie de impunătoare obiective istorice și arheologice, dintre care cele mai instructive au fost marile cetăți ilirice dinainte de ocupația romană. S-a putut constata totodată și excepționalul efort făcut pentru cercetarea și conservarea acestor monumente păstrate toate cu cea mai mare grijă, de pildă pentru săparea unei importante părți a amfiteatrului roman de la Durres (Dyrrachium).

Nu putem încheia aceste prea sumare însemnări fără a sublinia că acest colocviu, organizat în chip ireproșabil din toate punctele de vedere, a constituit și un fel de prim bilanț al rezultatelor obținute până acum în problema iliro-albaneză.

TRECUTUL NOSTRU ÎN CONȘTIINȚA LUMII

Cu substanțialele și elogioasele pasaje despre traco-geți din Istoriile lui Herodot, trecutul nostru a ocupat un loc de cînte în istoriografia mondială încă de la începuturile acestei nobile indevletniciri. Istoricii romani au scris despre traco-daci, apoi cronicarii bizantini despre valahii din nordul Dunării și primele formații de stat românești. Părintele istoriografiei ruse — Nestor, al celei che — Cosma Pragensis, sau al celei maghiare — anonimul notar al regelui Bela III, se ocupau de noi acum nouă secole. Umaniștii italieni au acordat românilor interesul cuvenit descendenței romane, uimitor conservate în Europa de Sud-Est. Cărturarii altor popoare erau dornici, în secolele XV-XVII, să ne cunoască letopiseșele în germană, greacă, arabă, latină sau polonă. Locul trecutului nostru în istoriografia mondială este, așadar, vechi, fixat prin nume și scrieri repute.

Fiecare din capitolele acestei istoriografii, în care întîlnim pagini despre locurile, strămoșii, instituțiile și faptele noastre se justifică, desigur, prin rațiuni și interese cărturărești variate. Părintele istoriei a scris despre geți în legătură cu campania lui Darius la nord de Dunăre; istoricii romani și cei bizantini, în legătură cu destinele imperiului la frământările sale de miază-noapte și apus; umaniștii, căutînd imaginea vechii Dacii. Pentru autorii din sec. XVIII și XIX, cele trei țări române sînt un capitol însemnat al Chestiunii orientale, al problemelor militare, politice și diplomatice declanșate de vizibila decadere și iminenta pierde a Imperiului otoman, de afirmare a poporului nostru pe plan european.

Însăși așezarea geografică a românilor în chiar inima Europei, în zona unde, succesiv, s-au întîlnit și s-au confruntat, sau au conviețuit vechii greci cu tracii și geții, romanii cu dacii, Bizanțul cu noile regate din centrul continentului, turcii cu marile imperii europene ne-a cuprins trecutul în atîtea din capitolele istoriei.

Dar în istoriografia modernă și contemporană, locul însemnat al românilor se justifică printr-o motivație mult mai complexă. Cunoscute mereu mai bine, poporul nostru, limba, civilizația, rolul său politic — interesează pe specialistul de pretutindeni ori de cite ori fenomenele istorice în care am fost prezenți trebuie studiate în toată complexitatea lor, ori de cite ori trecutul sud-estului european sau al Mediteranei orientale trebuie integral reconstituit. Progresul cercetărilor de istorie politică, militară, economică, de istorie a artei, literaturii și ideilor de filologie, etnografie sau folclor au adus realitățile noastre de ieri și de azi pe șantierul de lucru al cercetătorilor din variate domenii. Să cităm din această pleiadă de cărturari pe Michelet, Engel, Quinet, Toynbee, Karamzin, Ubcini, Colson, Childe, Emerit, Diehl, Gamilscheg, Jung, Tappe, Lurie, Seton-Watson, Hiltchins, Radojciici la care se adaugă mulți alții. Nu se poate, într-adevăr, scrie despre pre- și proto-istoria europeană fără frecvente referiri la locurile noastre și la culturile arhaice care s-au succedat aici. Nu se poate infățișa complet epopeea civilizației romane fără a se vorbi pe larg despre cucerirea și evoluția Daciei ca parte a imperiului. Formarea noilor popoare în Europa sub impulsul marilor deplasări umane din prima parte a evului de mijloc n-ar avea înțeles fără urmărirea acestor fenomene pe pămîntul nostru. Istoria bizantină, apoi marea înfruntare dintre civilizațiile europene și islamice în Europa Centrală și de Sud-Est nu se poate scrie fără evocarea participării românești, deseori hotărîtoare pentru oprirea marșului Semilunii spre centrul și apusul continentului. Marile prefaceri pe harta modernă și contemporană a bătrînelui continent implică, la fel, cunoașterea împrejurărilor de la noi. Istoria miturilor indo-europene, a artei post-bizantine, a formării și evoluției limbilor romanice sau balcanice, atîtea alte ramuri ale istoriei civilizațiilor în genere cuprind numeroase pagini de istorie românească.

Iar cunoașterea implică reflecție, judecăți nu numai de existență, ci și de valoare, prețuire, simpatie. De cele mai multe ori, familiarizarea unui specialist cu trecutul nostru și-a dovedit forța atașantă: cercetătorul a sfințit prin a deveni un prieten al poporului român; românistica în științele sociale și umane se acoperă adesea cu istoria filo-românismului însuși.

Acesta a fost cazul lui Jules Michelet, marele istoric francez cu care este inaugurată rubrica de față a revistei Magazin istoric. Cărturar contradictoriu, care printr-o uriașă documentație voia să reînvie trecutul în note sentimentale, un romantic de nuanța lirismului subiectiv pe care a transpus-o în scrierea istoriei, Michelet (1798-1874) a fost una din personalitățile puternice ale vremii lui pe plan intelectual și politic. Progresist în multe din ideile lui, convins că poporul a fost principala forță socială a Revoluției Franceze, el nu mergea mai departe în viziunea sa istorică, negind lupta de clasă în condițiile orînduirii burgheze. Dar, promotor al democrației, libertății, ideilor republicane, Michelet, un entuziast, în cursurile sale audiate de atîția din studenții români la Paris, printre care viitori luptători revoluționari ca Nicolae Bălcescu, Dimitrie Brătianu, C. A. Rosetti, I. Heliade-Rădulescu, a devenit repede un părinte spiritual al acestora, dornic nu numai să le transmită propriile idealuri, ci să afle în trecutul românilor și în aspirațiile lor de atunci confirmarea unei viziuni istorice generoase.

Biograful lui Michelet au subliniat cum se cuvenea faptul că a doua lui soție, Athenaïs Mialaset, fusese preceptoare în casa familiei Cantacuzino, trăise așadar într-o ambianță românească unde legase prietenii, ceea ce putuse contribui la simpatia istoricului pentru poporul și realitățile noastre. Paginile entuziaste pe care Michelet le închină românilor se datorează unor circumstanțe mai puternice: cunoașterea — fie și în linii mari — a trecutului românesc, dar mai ales a problemelor politice din anii premergători Unirii, prin lecturi și prin mărturiile românilor pe care i-a cunoscut, reflecții asupra soartei acestui popor și a dreptății revendicărilor lui, marea afecțiune pentru români și dorința de a contribui la victoria cauzei lor. Cu aceste elemente, nu e de mirare că istoricul a putut sesiza atît de repede — cum vom vedea în fragmentele reproduse din scrisul său — raporturi importante din istoria poporului român.

Mîndstirea Tismana, văzută de desenatorul Lancelot (reproducere după albumul Țările Române văzute de artiști francezi)

Și tocmai pentru întregirea portretului acestui mare cărturar, prieten al românilor, fragmentelor ce urmează, calde, entuziaste chiar, dar ieșite trestie dintr-o viziune idilică, ceea ce explică și unele exagerări, le-am anticipat cuvintele sale de omagiu despre Nicolae Bălcescu după moartea acestuia: „Era un erudit de prim ordin și totuși un spirit practic foarte net, foarte luminos. Ar fi fost marele istoric al țării sale și fără nici o îndoielă unul din conducătorii ei cei mai înțelepți”. Și acest sfat adresat poporului român: „Fiți voi înșivă, nu imitați pe nimeni. Aveți sub picioarele voastre izvoare de apă vie. Nu invidiați popoarele bătrâne, ci priviți-l pe-al vostru. Cu cit mai adinc veți săpa, cu atît veți vedea țîșnind mai mult viața”.

Virgil CANDEA

Marele lor nume de ROMÂNI

JULES MICHELET

J. Michelet (portret de Th. Couture)

Popoare din Occident, cultivînd de atît de îndelungată vreme, departe de barbarie, artel păm, păstrați pururea o recunoscătoare amintire națiunilor orientale care, așezate la hotarele Europei, v-au acoperit și v-au adăpostit de revărsarea tătarilor, de armile turcești [...].

Popoarele acestea au oprit adeseori în loc barbarii, i-au hărțuit adesea. Învinse chiar și tot vă erau de folos, tocind furia dușmanilor lui Dumnezeu prin suferințele ce le-ndurau.

Cum oare să numesc România? [...] Opt milioane de oameni de aceeași limbă, de aceeași rasă, una din marile națiuni ale lumii trecea neobservată. De ce? Într-asta stă chiar răul nefericirii lor; aflați în bătaia valurilor unei mări furioase, alcătuită din nenumărate popoare, stăpînii schimbîndu-se într-una, oboseau ochii celui ce-i urmărea, tulburîndu-i privirea cu

aparenta lor mobilitate. Contemplîndu-le istoria te simțea amețit și, asemenea călătorului care, stînd pe malul Dunării și privindu-i curgerea tumultuoasă, ar dori să deslușească, să prindă, să numere fiece val revărsîndu-se peste alt val, apoi ostent, descurajat, și-ar întoarce privirea, deplîngîndu-și inutila sfortare.

Valurile de pe fața apei se schimbă neîncetat, dar nu și adîncul. România — de la Traian și pînă-n zilele noastre — a rămas credincioasă ei însăși, statornică în geniul său original. Popor născut pentru a suferi, natura l-a înzestrat cu două daruri ce-l fac să dăinuie: răbdarea, suplețea, făcînd laolaltă ca, deși îngenunchet, să-și înalțe neconștient fruntea. Nu asemuiți această țară cu monumentele romane, ori cu drumurile eterne ce-i brăzdează cuprinsul. Ci mai curînd cu trîncia și mlădioasa rezistență a digu-

rilor care înfruntă oceanul; din granit dacă ar fi fost, apele le-ar fi smuls.

Fondul acestei rezistențe nu stă în sumbra acceptare a răului [...]. Românul [...] păstrează neștirbit tot ceea ce i-au lăsat străbunii: portul, moravurile, limba și mai cu seamă marea lor nume de **Români!** Noblete prea bine dovedită. Limba lor e întru totul latină*. Laboriosul geniu al răbdătoarelor legiuni care-au împinzit lumea cu lucrările lor supraviețuiește în această mare colonie a imperiului. Colonelul italian s-a căsătorit cu fiica și cu sora dunăreanului; dar elementul dintii e cel predominant în acest amestec [...] Valahul [...] are statornicia, îndărătnicia legiunilor antice.

Suferințele neînchipuite ale acestui popor, mai ales asprele și violentele schimbări care i-au zguduit soarta, n-au împiedicat cituși de puțin poezia sa să înflorească. În artă a zămislit suspine, melodii duioase, de un farmec întristător. Ca orice popor de origine italiană, e sensibil la culoare. Bisericiile, îndeosebi la românii transilvăneni, sînt toate zugrăvite de mîna meșterilor țărani. Paturile le sînt de asemenea zugrăvite, precum și seile și jugul vitelor. Lada pe care fata o aduce-n zestre, sumanul pe care singură și-l împodobește, vădese în motivele lor ornamentale asemănarea cea mai izbitoră cu vechile mozaicuri romane.

Dansurile sînt de asemeni romane, după cum jocurile sînt cele din antichitate. E un popor elegant, cu ușurință în exprimare și care vorbește de minune. Nici o diferență de limbaj între țăran și omul cultivat; la drept vorbind, e ca și în Italia — nu există popor de rînd — sau, pentru cine susține cu orice preț că există, eleganța și distincția se află mai cu seamă la țară [...]

Plăcuta lor ospitalitate întîmpină, caută, îndatorează străinul. În multe ținuturi valahе există mișcătorul obicei de a se pune la marginea drumului vase pline cu apă pentru călătorul ce-ar putea trece. Intrați în coliba aceasta. O femeie frumoasă,

NOTA : Fragmentele alese fac parte dintr-o lucrare publicată de Jules Michelet în 1853 : *Principatele dunărene. Doamna Rosetti*. Alături de alte extrase din lucrările istoricului francez, ele vor vedea lumina tiparului, în versiune românească, în cadrul unui volum de Pagini alese, în curs de apariție, la Editura Minerva (titlul și substituirile aparțin redacției revistei *Magazin istoric*).

* Se vede limpede că românii sînt frații Italiei și ai Frantei. O asemănare uimitoare e faptul că multe din lunile calendarului valah au nume analoge celor din calendarul nostru republican. Mai se cheamă la ei *florar* : octombrie, *brumărel*, adică brumar cel mititel ; noiembrie, *brumar*, adică brumar cel mare (n.a.). În ce privește limba română sintaxa, morfologia, cuvintele de cea mai largă circulație sînt de origine latină. După cum sublinia și acad. Al. Rosetti într-un recent interviu publicat în *Magazin istoric*, nr. 10/1972, „structura limbii române este în esența ei latină” — n.r.

care toarce, vă iese în întîmpinare, vă dă bună ziua cu gingășie în fermecătoarea ei limbă străveche. Lasă totul la o parte, se ostenește, vă primește așa cum ar face o fiică sau o soră întîmpinîndu-l pe fratele cel drag întors acasă. Dă fuga la fîntînă și, după vechia datină, își aduce **apă ne-ncepută**** apă limpede de care nimeni nu s-a atins. După ce te-ai spălat pe mîini, îți întinde un ștergar strălucitor, cusut cu fluturi de aur, pe care l-a lucrat pentru nuntă, pentru a împodobi gîtul celui iubit. Te îmbrie cu tot ce are, cu smîntina cea mai bună, cu poamele păstrate pentru fiul care lipsește [...].

„Ah ! dacă omul meu ar fi acasă, v-ar îndruma așa cum trebuie ; v-ar sluji de călăuză. Dar e departe, în munți”. „De ce așa departe ?” „Vai ! N-aș fi vroit să spun... Stăpînul e tare hain ; și nu putem plăti darea, dacă nu minăm vitele să pască departe, sus la munte, pe pămînturile fără stăpîn... Pe de-asupra a mai năvălit și străinul, ne-a furat nutrețul ; vaca, biata de ea, s-a hrănit peste iarnă cu scoarța copacilor... Ne-au ucis boii ; ca să arăm, a trebuit să tragem în jug chiar noi”.

Prea dureroasă poveste, atît de des întîmplată. Apăsătoare fatalitate !... Stăpînul s-a schimbat, dar nenorocirea nu. Pe vremuri, cirezi nenumărate, milioane de oi, de boi treceau Dunărea drept tribut. Astăzi rămîn în țară, dar numai în folosul stăpînului. Cu ce s-a ales țăranul dintr-asta ? Ordinea a pătruns în administrație, fiscal numără mai bine... Îl stoarce mai bine pe plugar. În dreptul țăranului care nu putea să plătească, fiscal trecea pe registru : **A fost supus la cazona ardelenului**. Nenorocitul, pus pe plită, deasupra unui grătar încins și acoperit cu ardei, era ținut așa douăzeci de minute. Cînd se învinețea, i se zăbriea pîrul și era aproape mort, era dat de-o parte, fiind socotit neplatnic sau, pentru a spune ca perceptorul : „Scuturat, tuns chilug și stors pînă la piele”...***

Oameni aparținînd oricărei națiuni, orice vederi ați împărtăși, citiți frumoasa și aleasa proclamație a revoluției valahе de la 1848 ; luați aminte la moderația de necrezut, la îndurarea de care a dat dovadă, la crutarea cu care i-a îmbrățișat pe toți ; ochii, sînt încredințați, vi se vor umple de lacrimi, nu veți putea ajunge pînă la capăt.

Dar revoluția aceasta atît de blîndă e adînc înrădăcinată. S-a întipărit în inima poporului și nu va mai fi scoasă de-acolo.

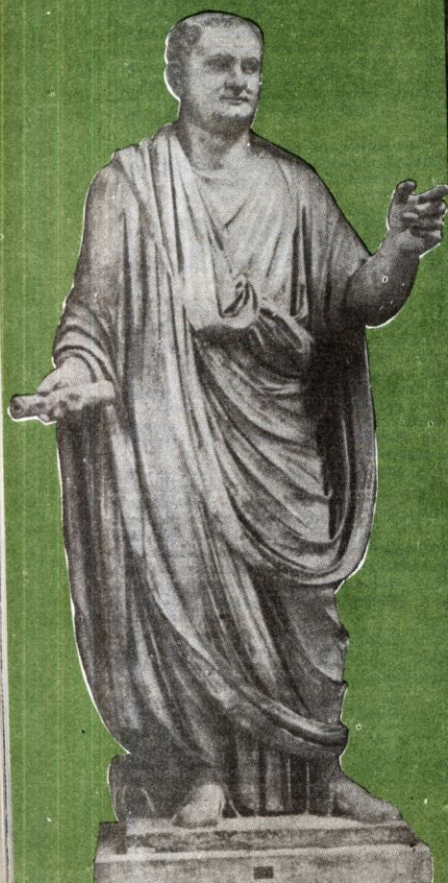
În românește de Angela CISMĂȘ

** În română în original.

*** Vezi și articolul *Bîrul în Magazin istoric*, nr. 6, 7, 8/1972, precum și nota *Din istoria poliției*, nr. 8/1972.

UN ÎMPĂRAT BLAJIN

ȘI O EPOCĂ DRAMATICĂ

„A văzut strălucirea Palatinului
și casa mohorită
a părintelui său,
a cunoscut viața tihnită
de la țară și
aventuroasele campanii militare
de la hotarele germane
și britanice [...]
Putea să îndure,
vreme de săptămîni și luni,
hărțuiri,
lipsuri de tot felul,
ca să se lase apoi
copleșit de o pornire sălbatică
spre lux
și desfrîu“

LION FEUCHTWANGER

Titus, fiul mai mare al împăratului Vespasianus — cel care a întemeiat dinastia Flavilor — a avut parte de o viață scurtă, de numai 42 ani, și de o domnie efemeră, de numai doi ani. Dar cite nu s-au întâmplat în acest răstimp! Au dispărut de pe fața pământului orașele Pompei, Herculaneum și Stabiae; umbra lui Nero, insuflită de un aventurier, care se pretindea a fi împăratul răposat, a tulburat, pentru un timp, liniștea imperiului; pirjolită de incendii, Roma a înfruntat sărăcia și molima. Iar el, Titus, a trebuit să învingă nu numai aceste greutăți, ci și pe el însuși.

Toți știau și erau de acord că Titus avea să urmeze tatălui său. Încă în timpul domniei lui Vespasianus (69-79 e.n.) el fusese investit, timp de opt ani, cu toate puterile civile și militare ale împăratului. Îndeplinea cu rivă funcția de prefect al pretoriului, de șapte ori fusese consul și odată censor, alături de tatăl lui; chipul și numele său apăruseră pe monede și în actele oficiale de stat. După moartea părintelui său, și-a mai atribuit calitatea de Augustus și de pontifex maximus (marele pontif, aflat în fruntea colegiului sacerdotal suprem). Înainte de a i se fi acordat titlul imperial, devenise binecunoscut prin calitățile sale militare, conducând armatele romane în Germania, în Britania și mai apoi în Iudeea, unde învinsese o aprigă răscoală antiromană și cucerise Ierusalimul (70 e.n.).

Un al doilea Nero

„A fost dragostea și desfătarea neamului omenesc, atât de bine a știut să merite afecțiunea tuturor, atât prin caracterul și talentul său, cât și prin soarta sa” — spunea despre Titus scriitorul și istoricul roman Suetonius (c. 70 - c. 140 e.n.). Pe vremea lui Suetonius se mai păstra încă, pe panta răsăriteană a Palatinului, casa sărăcăcioasă în care se născuse Titus, la 30 decembrie 41 e.n.

„Era de o frumusețe distinsă, căci în el se îmbinau grația, demnitatea și o forță remarcabilă, deși nu era prea înalt de stat” — ni-l descrie același istoric, uitând însă să menționeze că Titus moștenea chelia tatălui său, pe care portretele sculptate aveau grijă s-o mascheze. Avea o memorie ascuțită și aptitudini pentru diferite înțelegeri de pace sau război, dar mai ales pentru călărie. Cunoșcând bine limba și literatura greacă, se încumeta și el, ca toți tinerii vremii, să compună poeme, să mînuiască instrumente muzicale sau să cînte cu glasul său plăcut. Îl pasiona, de asemenea, caligrafia, imita orice scris sau iscălitură, ca cel mai iscusit falsificator.

Pe timpul domniei lui Claudius I (41-54 e.n.), Titus a fost educat la curte, împreună cu fiul acestuia, Britannicus. Copiii erau buni prieteni și Titus a gustat și el din băutura fatală, care l-a ucis pe nevinovatul prinț* alegîndu-se cu o boală de scurtă durată. Ajuns împărat și păstrînd o bună amintire lui Britannicus, Titus i-a ridicat la palat o statuie de aur și alta, ecvestră, din fildeș.

* Britannicus a fost otrăvit din porunca lui Nero, fiul adoptiv și succesorul (54-68 e.n.) lui Claudius. Este eroul cunoscutei tragedii cu același nume a lui Racine.

Dar, după cum afirmă același Suetonius, înfruntînd parcă și reversul medaliei, nici omul nici împăratul Titus n-au fost scutiți de defăimare și de ura, poate în parte întemeiată, a unor concetățeni. „Afară de cruzime, era bănuît și de desfrîu, pentru că prelungea pînă la miezul nopții orgiile cu cei mai destrăbălați dintre prieteni. [...] Era de asemenea, bănuît de lăcomie, pentru că se spunea că, în afacerile de jurisdicție ale tatălui său, el avea obiceiul să facă trafic de influență și să tragă foloase. În sfîrșit, se credea și se spunea pe față că Titus va fi un al doilea Nero”. Acest revers se referă însă la „anii tineretii”, cînd în calitate sa de prefect al pretoriului a fost violent și ambițios. Spre mirarea tuturor de îndată ce a rămas singur în fruntea imperiului, Titus „nu a mai fost un al doilea Nero”. Locul vicilor l-au luat virtuțile, și-a ales alți prieteni, mesele nu s-au mai transformat în orgii. A renunțat pînă și la dragostea pentru regina Berenice, care venise la Roma din Iudeea, cu fratele ei, Agrippa. Acesta a fost investit cu rangul de pretor, iar ea locuia în palat. Berenice spera să ajungă împărăteasă, „de aceea se comporta ca și cum ar fi fost soția lui” (Cassius Dio). De îndată ce Titus a observat că opinia publică din Roma îi era ostilă, a trimis-o pe Berenice în Iudeea, „fără voia lui și fără voia ei”, renunțînd la o dragoste ce avea să devină legendară**.

N-a făcut nimănui vreun rău, a respectat drepturile cetățenești și, fapt cu totul deosebit, în toți anii domniei sale n-a condamnat pe nimeni la moarte. Spre deosebire de Tiberius (14-37 e.n.) și de alți înaintași ai săi, a recunoscut toate privilegiile acordate de vechii împărați. Nu suferea să

** Vezi Lion Feuchtwanger. *Der Jüdische Krieg* („Războiul iudeilor”).

plece cineva mhnit de la el, chiar dacă nu reușea să-i satisfacă dorințele. Își manifesta bunătațea față de popor mai ales cu prilejul jocurilor de circ din amfiteatre, împărțind bani sau alimente. Se spune că, odată, la masa de seară, aducându-și aminte că în cursul zilei nu dăruise nimic, a spus: „Prieteni, am pierdut o zi!”.

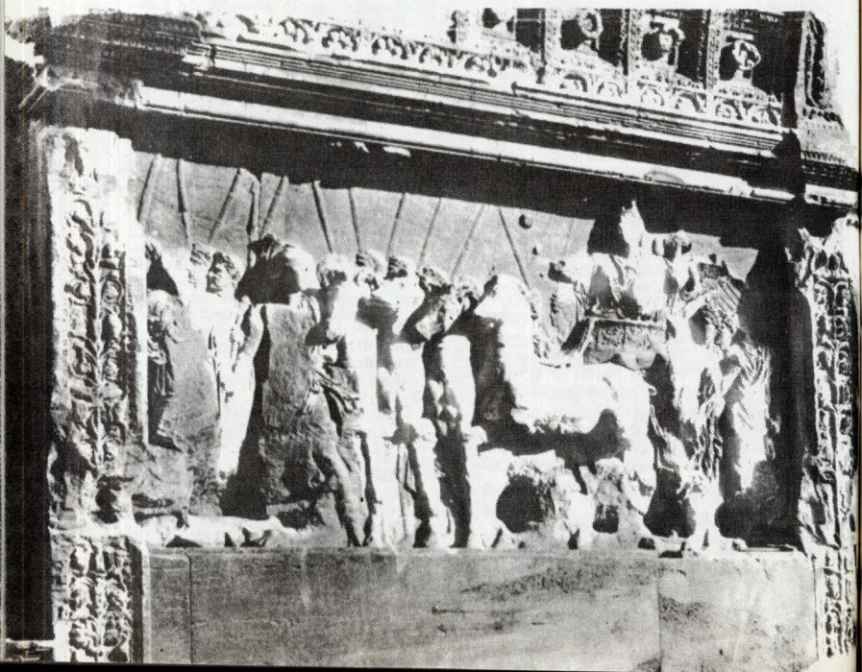
Deși Domitianus, fratele său mai mic cu zece ani, i-a făcut multe necazuri, întinzându-i curse și ațîțind armata împotriva lui, Titus n-a luat nici o măsură represivă, cerându-i doar să-i răspundă cu sentimentele pe care i le arăta el. A iertat pe cei ce urzeau comploturi și nu și-a plecat urechea la uneltirile defăimătorilor. Ca și tatăl său, a păstrat bune relații cu Senatul și a continuat politica binevoitoare față de provincii. În anul 80 e.n., primul african și-a făcut intrarea în Senat.

Spre deosebire de tatăl său, Vespasianus, a fost chelțuitor și iubitor de fast, investind mulți bani în solemnitățile publice și în construcții. O bună parte din ceea ce strânsese părintele său în tezaurul statului, Titus a risipit-o cu spectacolele date în Coloseu, unde au avut loc numeroase lupte de gladiatori și au fost ucise peste 5 000 fiare sălbatice. Nu mai puțin costisitoare au fost luptele navale. Spectacolele au ținut o sută de zile și au fost însoțite de

daruri și de un fel de „loterie pentru popor, descrisă astfel de Cassius Dio: „Dintr-un loc mai înalt al teatrului, erau aruncate sfere de lemn, purtând câte un semn de câștig, una pentru alimente, alta pentru îmbrăcăminte, alta pentru un vas de argint, alta pentru un vas de aur, pentru cai, trăsuri, vite, sclavi etc., pe care spectatorii ce le prindeau le duceau la cei însărcinați cu împărțirea obiectelor scrise pe sferă”.

Deși domnia lui Titus a fost scurtă, el s-a îngrijit intens de construcțiile publice. A terminat zidirea Coloseului, începută de părintele lui, a construit un arc de triumf, a ridicat o vastă instalație de băi publice, ce avea să-i poarte numele, remarcabilă prin porticul său cu arcade susținute de semicoloane tăiate în piatră de travertin [varietate de tuf]. Tot el a fost și inițiatorul templului de la poalele Capitoliului, destinat divinizării tatălui său. Fațada edificiului era străjuită de șase coloane corintice; alte coloane se înălțau de jur împrejurul lui. Interiorul templului adăpostea o uriașă statuie a lui Vespasianus și avea pereții decorați cu cea mai strălucitoare marmură. Ca edil, s-a îngrijit de reparația unor apeducte și a unor șosele importante din Italia și din provincii.

Basorelief de pe Arcul de Triumf al lui Titus

Flacări și miros de pucioasă...

Cele mai tragice evenimente din timpul domniei lui Titus au fost calamitățile naturale, cutremurele și erupțiile vulcanice, împrejurări care au făcut să iasă la iveală încă o dată nobilele sale calități umanitare. La 24 august 79 e.n., s-a produs înspăimântătoarea erupție a Vezuviului, de pe urma căreia au fost acoperite cu cenușă, noroi vulcanic și lavă, trei orașe de seamă: Pompei, Herculaneum și Stabiae. Vulcanul a erupt pe neașteptate, după ce dormitase mij de ani; cu un secol înainte, craterul lui stins servise chiar drept citadelă lui Spartacus și gladiatorilor săi*. Una din victimele acestui cataclism a fost și învățatul Plinius cel Bătrîn, autorul **Istoriei naturale**, pe atunci comandant al flotei romane de la Misenum. El s-a apropiat de locurile dezastrului pentru a încerca să salveze pe sinistrați, dar mai ales pentru a studia acest fenomen. Amănunte despre calamitățile provocate de Vezuviu ne furnizează o lungă scrisoare a lui Plinius cel Tânăr — nepot al marelui om de știință — adresată istoricului Tacitus (pe care o redăm în traducerea plină de farmec a lui A.I. Odobescu):

„Îmi ceri — scrie Plinius cel Tânăr (Epist., VI, 16) — să-ți scriu sfârșitul unchiului meu, pentru ca să-l poți face cunoscut mai cu adevăr viitorimii. Îți mulțumesc, căci văd bine că fiind de tine ilustrată, moartea lui e menită unei glorii nemuritoare. Deși el pierdînd în prăpădirea celor mai frumoase pămînturi, ar fi ca memoria lui, prin această împrejurare neuitată, să rămînă în veci neștersă, împreună cu a popoarelor și a cetăților; deși însuși el a făcut lucruri multe și nepieritoare, și mai mult încă va adăuga la perpetuitatea aceloră eternitatea scrierilor sale. Cît despre mine, socotesc fericiți pe acei cărora zeii le-au dăruit favoarea sau de a face lucruri demne de a se scrie, sau de a scrie lucruri demne de a se citi, și mai fericiți încă pe acei cărora le-au dat pe amîndouă. În numărul acestora va fi și unchiul meu, atît prin ale sale, cît și prin ale tale cărți. De aceea, voi îndeplini, ba chiar voi stăruia a face ceea ce-mi ceri.

Era în Misenum și acolo ținea comandamentul flotei. În ziua calendei a noua din septembrie, cam pe la ora a șaptea, mună-mea îl vesti că se arătase un nor neobișnuit atît prin mărime cît și prin felul său. El, după ce stătuse la soare și apoi luase o baie rece, gustase ceva culcat și se pusese pe studiu. Atunci își cere încălțăminte și se suie la un loc de unde poate mai bine să privească acea minune. Norul se înălța, dar cei care îl vedeau de departe

nu puteau ști din-ace munte, mai tîrziu însă se cunoscă că era din Vezuviu. Despre aparența și forma lui nu s-ar fi putut asemui cu nici un alt copac mai bine decît cu un plop; căci se ridica în sus ca un trunchi foarte lung, care apoi se răzlațea în mai multe ramuri. Crez că, împins mai întîi de o suflare care în sus se slăbea, sau poate și învins de propria sa greutate, el se risipea lărgindu-se uneori alb și alteori mînjit și pătat, după cum purta în sine țîrîna sau cenușă.

Unui om așa de învățat ca unchiul meu, acest lucru i se păru un ce însemnat și demn de-a fi văzut de aproape. Ordonă dar să i se pregătească un vas ușor și mie îmi lăsa să aleg de voiesc a-l însoți. Răspunsei însă că mai bine voiesc a studia, cu atît mai mult că se întîmplase să-mi dea chiar el ceva de scris. Ieșind din casă, el luă cu sine tăblițele de însemnat. Matrozii din Retina, înspăimîntați de pericolul amenințator (căci acea localitate era așezată sub munte și altă scăpare n-avea decît în corăbii) îl rugau să-i scape de o așa năpastă. El își schimbă cugetul și ceea ce umbla să facă din simplă curiozitate, el întreprinse din bunătațe de suflet. I se aduse vasele, însuși se urcă într-insele spre a duce ajutor nu numai Retinei ci și multor altor locuri, care acolo sînt numeroase din cauza frumosei pozițiuni. El alergă acolo de unde alții fug; în mijlocul pericolului el ține mersul și cirna dreaptă, așa departă de orice frică, încît toate mișcările acelei urgii, toate figurile cîte le zărește cu ochii, le dictează și le însemnează. Cu cît mai mult se apropie, cu atît cenușa pică mai fierbinte și mai deasă pe vas, cu atît și pietrele poroase, înnegrite, arse și sfărîmate de foc, cu atîta marea se umflă și pe țărături se grămădesc munți potrivnici de zdrobituri. Oprindu-se puțin ca să cugete dacă se va întoarce înapoi, el spuse îndată cîrmaciului, care-l povățui să facă într-ast fel: «Pe cei tari norocul îl ocroțește, trage dar la Pomponianus». Acesta era la Stabiae, despărțit de cetate printr-un mic sîn de mare, căci valurile pe nesîmțite se înfundă în acele țărături încovoiate și scobite. Acolo, deși pericolul nu era încă apropiat, dar fiind în vedere, putea să se apropie; de aceea toate bagajele se încărcase în corăbii, hotărît să fugă, îndată ce se va fi astîmpărat vîntul cel împotrivi-tor. Acest vînt înlesnise sosirea unchiului meu, care îmbrățișează cu căldură pe amicul său Pomponianus, îl mîngăie, îl îmbărbătează și, ca să-i aline frica prin securitatea sa, ordonă să i se gătească o baie; după scăldare se culcă și cînează vesel, sau — ceea ce este tot așa de mareț la suflet — prefăcîndu-se că este vesel. În vremea aceasta, pe muntele Vezuviu, în

* Vezi Magazin Istoric, nr. 4/1972.

mai multe jocuri, străluceau flăcări întinse [...] a căror lucoare și lumină răsăreau și mai tare în întunericul nopții. Iar el, ca să potolească pe cei îngroziți, le spunea că ard în năpustire case goale și părăsite focului de către țărani fugiți. Apoi se dete repausului și se odihni cu somn adevărat, căci răsuflarea lui, care din cauza grăsimii trupului era tare și răsunătoare, se auzea de acei care-l păzeau la prag. Însă curtea prin care intra în casă se umplea acoperindu-se așa de tare cu cenușă și cu pietre de tot felul, încât, dacă mai ședea mult timp în pat, n-ar mai fi putut ieși. Deșteptându-l, el se duse ca să găsească pe Pomponianus și pe ceilalți care vegheau. Cu toții împreună se sfătuiră dacă vor rămâne sub acoperământ sau dacă vor rătăci prin locuri deschise; căci casele erau clătinate de dese și întinse cutremure și, ca și când ar fi fost mișcate din temelii lor, păreau că merg și vin când încoace când încolo; apoi iar la loc deschis aveau a se teme de căderea pietrelor, deși acelea erau ușoare și arse. Adu-narea preferi pe acesta din urmă dintre pericole și într-aceasta, unchiul meu se povățuiește de pre cugetare, pe când ceilalți se hotărâsc numai sub impresiunea fricei. Ei își pun pe capete perne legate cu ștergare. Astfel se apără de ceea ce pică de sus.

Pe când într-alte părți se făcea ziua, acolo era încă noapte, dintre toate nopțile mai neagră și mai adâncă; abia multe torțe și alte felurite luminări o mai risipeau.

El dori să meargă la mal și să vadă de aproape dacă s-ar putea pune pe mare; dar marea rămăsese tulburată și potrivnică. Acolo, culcându-se pe un covor așternut pe jos, ceru de două ori de-a rîndul apă rece și bău. Dar atunci flăcările și un miros de pucioasă prevestitor al focului făcură pe toți ceilalți ca să fugă, și pe din-sul ca să se scoale de jos. Se ridică, reze-mindu-se de doi sclavi și îndată căzu iarăși, fiindu-i răsuflarea năbușită, de pe cum crez, de o duhoare mai îndesată și pieptul înecat, deoarece, din fire, nu-l avea nici sănătos, nici larg, ci adesea apăsător. Când se făcu iarăși ziua (adică a treia zi după aceea pe care o văzuse el mai în urmă), trupul lui fu găsit tot acolo, întreg, neatins și acoperit cu veșmintele în care fusese îmbrăcat; înfățișarea lui semăna mai mult a unui om adormit decît cu a unui om mort**.

* Al. I. Odobescu, *Istoria Arheologiei*, București, 1961, p. 97 și urm.

Tezaurul — la licitație

Sub supravegherea lui Titus, a fost organizată o comisie de refacere a tînutului din jurul Vezuviului. El însuși a zăbovit timp de un an la locul dezastrului, dînd mulți bani din tezaurul imperial și folosind bunurile celor fără moștenitori la re-construcția caselor. Dar pe cînd împăratul se găsea în regiunea devastată de vulcan, la Roma s-a produs un incendiu catastro-fal (80 e.n.), care a prefăcut în serum mo-numente de seamă de pe Capitoliu, multe temple, teatre, biblioteci și băi publice. Ca-lamitățile nu s-au oprit aici. Nu mult după aceea, o teribilă epidemie de ciumă, nemai-întîlnită, s-a răspîndit în tot imperiul. Și tot atunci, în Orient și-a făcu apariția un „fals Nero“, un aventurier pe nume Teren-tius Maximus, care, sprijinit de numeroși partizani din Asia Mică, a izbutit să țină o vreme piept trupelor romane. Deși ne-voit, în cele din urmă, să se refugieze peste Eufrat, la regele partilor Artaban IV, Te-rentius Maximus și-a continuat uneltirile împotriva Romei. Numai moartea neaștep-tată a impostorului a împiedicat un răz-boi între Titus și Artaban, acesta fiind ferm convins că are de-a face cu adevă-ratul Nero, bunul său aliat și prieten**.

După incendiul Romei, Titus a declarat că va plăti din tezaurul statului toate cheltuielile destinate refacerii clădirilor publi-ce. Au fost scoase la licitație bogățiile păstrate în palat, iar numeroși membri ai aristocrației au primit misiunea să se ocupe de refacerea edificiilor. Dărnicia i-a adus o mare popularitate lui Titus, dar și mari dificultăți financiare succesorului său.

Moartea împăratului Titus a survenit pe neașteptate, la 13 septembrie, anul 81. Avea 42 ani.

După ce asistase, la Roma, la o serie de spectacole, s-a urcat în lectică spre a se duce în răcorosul tînut muntos al sabinilor. Chiar la primul popas a fost cuprins de friguri și curînd după aceea a murit, la Aquae Cutiliae, printr-o împlinire, în aceeași casă în care își dăduse sfîrșitul și tatăl său. „De îndată ce s-a răspîndit știrea despre moartea lui — scrie Sue-tonius — toți cetățenii l-au plîns ca pe un membru al familiei lor, iar senatorii, chiar mai înainte de a fi fost convocați prin decret, au alergat la curie și, deschizînd porțile care pînă atunci erau închise, l-au copleșit pe cel mort cu atîtea mulțumiri și laude, cîte nu-i aduseseră niciodată în viață și în prezența lui“.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969.

Cine l-a finanțat pe Hitler

Despre nefasta activitate a celui care a cufundat mai întâi Germania și apoi întreaga Europă în beznă dictaturii naziste s-au scris, până în zilele noastre, zeci de mii de pagini. Un aspect mult mai puțin abordat al acestei probleme îl constituie imensa avere pe care a reușit s-o acumuleze Hitler în cei doisprezece ani și trei luni cit a durat „mileniul zvastici”. Într-un articol publicat recent de revista franceză Miroir de l'Histoire, cercetătorul britanic Peter Ferguson oferă câteva date deosebit de interesante în această direcție.

Subterfugii de bogătaş

La moartea sa, Hitler era posesorul unui mare număr de imobile, dintre care câteva se aflau în orașele Berlin, Linz, Braunau și München. Cele mai multe însă — mai precis 87 —, împreună cu terenurile aferente, însumând peste 15 000 hectare, erau situate în cuprinsul sau în imediata vecinătate a uneia dintre localitățile de reședință ale Führerului — la Obersalzberg, în apropiere de München. În ciuda faptului că majoritatea proprietăților au fost achiziționate la prețuri cu mult sub nivelul real, unele fiind pur și simplu confiscate, sumele plătite pentru ele se ridică la un total de peste 1 500 000 mărci. Pentru a aprecia la justa ei valoare această cifră trebuie amintit că, în epoca respectivă, salariul unui muncitor calificat nu depășea 250-300 mărci lunar.

Documentele pe care Ferguson a avut posibilitatea să le examineze dovedesc că dictatorul nazist recurgea la manevrele și subterfugii tipice oricărui businessman pentru a măslui actele de notariat, a-și camufla bunurile și a fraudă fiscal. Astfel, casa din München-Bogenhausen, cumpărată pentru Eva Braun în 1936, a figurat mai întâi ca aparținând lui Hoffman, fotograf oficial al partidului nazist, abia în 1938 ea fiind „donată” lui Hitler, care la rândul lui a „donat-o” viitoarei sale soții. De asemenea, multe din-

tre clădiri erau trecute pe numele lui Martin Bormann, șeful cancelariei lui Hitler și administratorul tuturor fondurilor N.S.D.A.P.*, care semna de fiecare dată o „scrisoare confidențială”, menită să ateste cine era veritabilul proprietar.

Sinistrul dr. Joseph Goebbels, căpetenia giganticului aparat propagandistic al celui de-al III-lea Reich, a făcut o largă și zgomotoasă publicitate testamentului redactat la 2 mai 1938, prin care Hitler lăsa întreaga sa avere partidului. Ceea ce Goebbels a avut grijă să treacă sub tăcere era codicilul prin care se stipula că, în realitate, Bormann avea misiunea de a împărți toate aceste bunuri între moștenitorii Führerului — jumătate celor două surori și fratelui vitreg, iar cealaltă jumătate Evei Braun.

Explicațiile unui succes de librărie

În ce constau veniturile lui Hitler înainte ca el să acapareze puterea?

Din declarațiile sale fiscale, reiese că între 1925 și 1933, singurele lui cîștiguri mărturisite erau cele provenite din vânzarea cărții **Mein Kampf**, cinica, confuza, obscurantista și brutală profesie de credință a fascismului german, cartea su-

* N.S.D.A.P. (Nationalsozialistische Deutsche Arbeitspartei) — numele oficial al partidului nazist.

prănumită pe drept cuvînt „Biblia urii și a violenței”.

Atîta vreme, însă cît ura și violența nu au putut fi folosite pentru desfacerea abjectului produs, cititorii nu s-au grăbit să-l cumpere. Din 1925 pînă în 1929, în ciuda deșănțatei propagande a lui Goebbels **Mein Kampf** s-a vîndut abia în cîteva mii de exemplare, Hitler încasînd ca drepturi de autor (10 la sută din prețul volumului) între 11 500 și 20 000 mărci pe an. Legislația fiscală din Germania de atunci prevedea că, din veniturile impozabile ale unui scriitor, se scădea o anumită cotă reprezentînd „cheltuieli profesionale”. Demn de relevat este amănuntul că, în fiecare an, Hitler trecea la această rubrică o sumă echivalînd cu 50 la sută din cîștigurile realizate. De fiecare dată, cu aceeași regularitate, percepția orașului München (unde trăia pe atunci căpetenia fascistă) scădea cota neimpozabilă la 25 la sută. Hitler protesta, se plîngea că este „persecutat”, învoca unele împrumuturi făcute de el de la o bancă al cărei director îi era simpatizant, dar totul era în zadar: fiscal rămînea ferm pe poziții.

Din 1930 cînd, așa cum vom vedea mai jos, marii patroni capitaliști s-au decis să finanțeze masiv extrema dreaptă, inclusiv N.S.D.A.P.-ul, vânzarea lucrării **Mein Kampf** a înregistrat o creștere vertiginoasă: cîte 50 000 exemplare în 1930 și 1931 și 90 351 exemplare în 1932. Cumpărătorii erau magnații industriei și ai băncilor, care găseau astfel o formă mai discretă de subvenționare.

Iată așadar motivul pentru care Hitler și-a triplat veniturile cu începere din 1930. La 1 ianuarie 1933, în virtutea unui nou contract semnat cu Casa de Editură Ehververlag, el a obținut sporirea la 15 la sută a drepturilor sale de autor, pe care — așa cum dovedește corespondența păstrată — le calcula totdeauna cu o agresivă meticulozitate. Astfel, o scrisoare a lui datată 11 ianuarie 1933, reproșează editorului o diferență de 16,85 mărci, de care se plînge că a fost „frustrat în mod jignitor”.

De îndată ce a fost numit în funcția de cancelar la 30 ianuarie 1933, Hitler a arătat în scris ministrului de Finanțe că, de-aici înainte era scutit de impozite, punînd astfel capăt celor opt ani de discuții penibile, purtate cu percepția din München.

În decursul aceluiași an, presiunile naziștilor ajunși la putere au făcut ca din **Mein Kampf** să se vîndă un milion de exem-

În p. 87 : magnați ai industriei din Germania și alte țări au contribuit la aducerea lui Hitler la putere. De sus în jos : Thyssen, Deiding și Kirdorf

◀ Martin Bormann, omul de încredere pe care Hitler l-a însărcinat cu administrarea bunurilor sale

plare. Ulterior, „opera” lui Hitler a devenit, după expresia lui Goebbels, „o carte de câpăți, care nu trebuie să lipsească din nici un cămin german”. Grație acestei obligativități nedeghizate, vânzările au atins, până în 1945, cifra de 8 000 000 exemplare, la care se adăugau traducerile în 16 limbi străine, în marea lor majoritate din țările cotate de naști.

Un numeros personal casnic

Dar încă cu mult înainte de a i se încredința postul de cancelar, Hitler a trăit pe picior mare, mulțumită subvențiilor pe care i le acordau susținătorii săi din consiliile de administrație ale întreprinderilor bancare și industriale. Se știe, astfel, că și-a cumpărat în 1926 o limuzină MERCEDES care costa 20 000 mărci, în timp ce veniturile sale declarate fiseului în același an nu atingeau decît 12 183 mărci. Cîrînd după aceea a achiziționat la Mûn-

chen o casă cu 9 camere, pe Prinzregent Strasse 16, și la Berchtesgaden vila Berghof.

În aceeași perioadă, Hitler avea un secretar particular — Rudolf Hess —, pe care-l plătea cu 300 mărci pe lună, un secretar-adjunct, un șofer, un bucătar, doi valeți și o cameristă. Salariile anuale ale acestui numeros personal depășeau cu mult jumătate din veniturile sale declarate.

De unde proveneau banii necesari unui trai atît de luxos? Documentele existente arată că, încă din 1923, Hitler a primit unele mici subvenții de la fabricantul berlinez Ernst von Borsig, președintele Asociației industriștilor din metalurgie și de la Hans Grandl, patronul unei uzine din Augsburg. Totodată, prin intermediul lui Ernst Hanfstaengl, Hitler a reușit să plaseze în presa anglo-saxonă interviurile sale „în exclusivitate”, la prețuri ridicate, ce ajungeau uneori pînă la 1000 dolari. La rîndul lor, președintele Federației industriștilor bavarezi, Herman Aust, și industriașii sudeți i-au pus la dispoziție mijloace bănești.

După 1924, problema financiară a fost mult ușurată. Începînd cu anul 1926,

Proaspăt numit cancelar, Hitler pășește cu umilință în urma feldmareșalului Hindenburg, care i-a încredințat mandatul la înștiințele marilor monopolști

Fritz Thyssen, marele siderurgist din Ruhr, i-a adus o contribuție însemnată, care va dura pînă în 1933, totalizînd în final un milion de mărci. Grație lui, naziștii au achiziționat printre altele Palatul Barlow, din München, care avea să devină sediul Cămașilor brune.

Întrînd în partidul nazist în 1927, ziaristul Otto Dietrich, ginerele consilierului politic al Uniunii miniere, i-a dat lui Hitler posibilitatea să intre în legătură cu Emil Kirdorf, marele patron din Essen. Kirdorf l-a prezentat pe Hitler colegilor din bazinul Ruhrului și a donat el însuși N.S.D.A.P.-ului suma de 100 000 mărci în 1929.

Un alt mare industriaș, de data aceasta britanic, Sir Henry Deterding, conducătorul și principalul acționar al companiei petroliere Royal Dutch-Shell, care jînduia la recucerirea zăcămintelor de țiței din U.R.S.S. l-a ajutat de asemenea pe Hitler să treacă peste dificultățile acestor ani, scontînd a-și obține ulterior redevențe grase dintr-o expansiune antisovietică.

Din 1930, naziștii au putut conta pe sprijinul permanent și sistematic al magnatilor industriei. Thyssen și Kirdorf au făcut din Hitler purtătorul de cuvînt al grupului lor de presiune. Kirdorf a reușit chiar să determine Asociația patronilor de mine din Renania-Westfalia să adopte o decizie prin care vîrsa partidului nazist o contribuție de 5 pfenigi de fiecare tonă de cărbune vindută.

La sfîrșitul lui august 1931, Kirdorf a convocat la reședința sa de vară din Streithof, un grup de vreo patruzeci de industriași, cărora Hitler le-a expus programul său. La 11 septembrie, Hitler a primit la hotelul Kaiserhof din Berlin un alt grup de industriași, Vögler, Brandl, Springorum și Poensgen, care au venit împreună cu Thyssen să-i aducă sprijinul lor financiar.

Campania electorală permanentă care s-a desfășurat din 1931 pînă în 1933 a necesitat cheltuieli considerabile. Partidul nazist era nevoit să facă față unor scadește împovărătoare. Și de data asta, Thyssen l-a ajutat pe Hitler, prezentîndu-l la 27 ianuarie 1932 membrilor Clubului industrial din Düsseldorf. Două zile mai tîrziu, la Bad Godesberg, Hitler a vorbit în fața industriașilor din ramura textilelor, iar în februarie, la Hamburg, în fața armatorilor.

Două victorii efemere și o înfringere totală

Toți acești conducători de întreprinderi, vizau două obiective: pe de o parte reprimarea cît mai drastică a mișcării muncitorești și, în primul rînd, a puternicului partid comunist, pe de

altă parte, păstrarea controlului asupra vieții politice. Ei și-au făcut socoteala că, finanțîndu-l pe Hitler, le va fi mai ușor să-l manevreze. Viitorul dictator le-a promis îndeplinirea tuturor doleanțelor inclusiv exterminarea fizică a comunistilor, desființarea sindicatelor și lichidarea sistemului parlamentar.

În consecință, în perioada 1931-1932, N.S.D.A.P. a încasat din partea bogășilor săi susținători un alt milion de mărci.

O parte din magnai, mai ales Krupp, Silverberg, Bosch și Duisberg, s-au menținut un timp în expectativă. Dar, la 11 noiembrie 1932, șaptesprezece industriași și bancheri au semnat o scrisoare către Hindenburg, pe atunci președintele Germaniei, în care cereau formarea unui guvern sub conducerea lui Hitler.

La 4 ianuarie 1933 a avut loc la Köln, în locuința bancherului Schroeder, o întrevvedere neoficială între von Papen și Hitler, în cursul căreia șeful partidului nazist și-a menținut promisiunile făcute industriașilor. De aici înainte, partidul nazist a obținut cale liberă din partea patronatului. Finanțarea campaniei electorale din 1933 s-a făcut fără dificultăți și industriașii s-au alăturat în corpore lui Hitler.

La 25 februarie 1933, reuniți la Berlin în cabinetul lui Goering, pe atunci președintele Reichstagului, toți acești mari patroni au subscris suma de 3 milioane de mărci, care avea să consolideze puterea partidului nazist.

În 1934, aceeași industriași au decis să-i ofere Führerului personal o „subvenție Adolf Hitler” în semn de mulțumire pentru că „pusese pe roate economia” așa cum le convenea lor. Aceste fonduri, administrate de Bormann, au fost în cea mai mare parte folosite pentru cumpărarea terenurilor de la Obersalzberg.

Patronii germani n-au avut motive să regrete contribuția lor la ascensiunea partidului nazist. Profiturile înregistrate de ei au crescut de la 6,6 miliarde în 1933 la 15 miliarde în 1938, grație mai ales dezvoltării industriei de armament. Partidul comunist a fost aruncat în adîncă ilegalitate, sindicatele au fost desființate, teroarea cea mai fîțișă a luat locul regimului parlamentar. În cadrul procesului de concentrare și centralizare a capitalului, numărul societăților pe acțiuni s-a redus considerabil, ajungînd de la 11 966 în 1933 la 5 353 în 1939.

Victoria partidului nazist, conchide studiul lui Ferguson, a reprezentat de bună seamă victoria marilor patroni. Totodată, însă, aceste victorii au pus premisele celui de-al doilea război mondial și ale celei mai zdrobitoare înfrîngerii pe care a suferit-o Germania de-a lungul întregii sale istorii.

M. MIRCEA

CTITORII BRÎNCOVENEȘTI

„...Ca multora scăpare și apărare să fie...”

ION DRAGOMIRESCU

...Zice legenda că, în acea primăvară a anului 1714, cind năprazna s-a abătut asupra Brîncoveanului, printre cei prinși spre a fi trimiși la Tarigrad, s-ar fi aflat și o tină ră domniță „cu ochi verzi și înlăcrimați”, rudă apropiată a domnului mazilit. Și mai spune acea legendă, pe care o povestesc încă bătrîni de prin părțile Rîmnicului Sărat, că, „un prinț arab”, rob de frumusețea și nevinovăția copilei de stirpe domnească, în ziua plecării spre Constantinopol, i-ar fi înlesnit fuga... Într-un tirziu, pe căi ocolite, domnița s-ar fi întors la moșia părinților săi, aflată undeva în partea de margine a fostului județ Rîmnicu Sărat.

Singura certitudine din această poveste este existența în actualul județ Brăila, la hotarul cu județul Buzău, a unui sat cu numele Domnița. De altfel, întreaga zonă cuprinsă azi în județul Buzău, oferă vestigii importante — nu îndestul cercetate și mai ales puțin cunoscute marelui public — ale istoriei zbuciumate și atât de tragic încheiate a domniei lui Constantin Brîncoveanu. Printre acestea se află o ctitorie, despre care Vlahuță spunea că este un adevărat muzeu — Mănăstirea „Adormirea Maicii Domnului” din Rîmnicul Sărat —, înălțată de voievod împreună cu unchiul său, spătarul Mihai Cantacuzino. Mai sînt demne de amintit acareturile din satul Sărata, unde Brîncoveanu avea vie, ca și cele cîteva mănăstiri și biserici — dintre care cea din Berca este cea mai reprezentativă — clădite de feudali locali. Ele se încadrează în aria generală a „stilului brîncovenesc”, întîlnit în diverse zone ale Țării Românești, și ale cărui capodopere sînt cunoscutele ansambluri de la Mogoșoaia, Potlogi, Hurez, Doicești etc.

Fenomen reprezentativ pentru arta medievală românească, stilul brîncovenesc, denumit astfel după perioada în care atinge apogeul — domnia lui C. Brîncoveanu —, își are începuturile în a doua jumătate a sec. XVII, prelungindu-și ecourile și în primele decenii ale sec. XVIII. Pe lingă generalizarea tencuirii fațadelor, noul stil înregistrează o viziune decorativă în care sculptura în piatră atinge forme de mare rafinament. O adevărată broderie împodobește încadrările ferestrelor și ușilor, se desfășoară frenetic în brilele fațadelor și, uneori, însoțite zveltele fuse de coloane. Dacă în epoca anterioară în decorație predominau motivele geometrice acum, sub influența tirzie a Renașterii și cea a barocului, asistăm la o transpunere mai amplă a realității în lucrările de artă. Motivele florale, vegetale și zoomorfe subliniază adesea o linie arhitectonică suplă, realizînd o simbioză artistică admirabilă.

„Găsind locul acesta iscusit...”

Mănăstirea de la Rîmnicu Sărat este una din primele construcții înălțate, după suirea lui Brîncoveanu pe tron, — la numai trei ani de la acest eveniment. Din actul de ctitorie rezultă că, în acel loc, exista înainte o bisericuță de lemn, pomenită în documente încă din anul 1593. Mai mult, ctitorii noii mănăstiri se află printre cei care, cu ani înainte, făcuseră daniile vechii biserici. În 1682, Constantin Brîncoveanu, pe atunci veș spătar, dona bisericii „patru răzoare de vie în dealul Jădeanilor”. Doi ani mai târziu, spătarul Mihai Cantacuzino îi dăruia trei pogoane de vie din același deal, precum și o parte dintr-o moșie a sa, Sporișori. Apoi, în primul an de domnie, Brîncoveanu îi închina schitul Cocorăști, cu toate bunurile aferente.

Că alegerea locului pentru ridicarea noului lăcaș n-a fost întâmplătoare reiese în mod explicit dintr-un alt document — actul de închinare a așezămîntului către Mănăstirea de la Muntele Sinai, dat de Constantin Brîncoveanu în anul 1700, care arată: „...Am avut a rădica sîf. mănăstire aici pre pămîntul țării și găsind locul acesta **iscusit** [subl. a.] și scaun de mănăstire...”

Adevăratul motiv îl expune cu claritate cronicarul Radu Greceanu: „...Însă mănăstire mare... cu chilii de piatră și cetate împrejur, pentru că fiindu în locu ca acela de iaste în calea oștilor și mai mult a tătarilor. Drept aceia au pus măriia-sa nevointă împreună cu unchiul mării-sale... de o au făcut cu tărie, ca multora scăpare și apărare să fie...”

Evident, domnitorul se gîndise ca lăcașul să poată fi, la nevoie, și un loc de refugiu pentru cei din partea locului, în permanență hăituiți de incursiunile ceteror tătarești. Și, ceea ce se subînțelege, se gîndise și la unele eventuale ciocniri cu moldovenii, cu care Brîncoveanu a intrat la un moment dat în conflict. Acest considerent, de apărare a părții de răsărit a țării, pare a fi deci motivul ridicării mănăstirii întărite încă în primii ani de domnie a voievodului. Poate că Brîncoveanu voia să evite, pe plan local, repetarea situației în care se găsisse el însuși în primul an de domnie, în iarna anului 1688. Atunci, pentru a se feri din calea oștilor austriece, care aduceau cu ele ca pretendent la tron pe aga Constantin Bălăceanu, se retrăsese la Buzău. „Și de acolo — spune **Letopisețul Cantacuzinesc** — au trimis pre doamnă-sa și cu toate jupinesele la mănăstire la Brad [lăcaș înțărît, cu ziduri puternice, lângă Buzău — n.a.]”

Un motiv și mai important pare însă a fi cel politico-economic. Lăcaș „domnesc”, mănăstirea constituia un sprijin politic

Talger de argint din epoca brîncovenească

— pe linia clerului — pentru domnitor; era în același timp un puternic centru feudal, concentrînd mijloace de producție considerabile și sporind — prin caracterul ei „domnesc” — influența domnului asupra celorlalți mari feudali. Nu ni se pare lipsit de importanță nici faptul că „închinînd” mănăstirea înaltului cler grecesc, domnitorul căpăta sprijinul acestuia în intrigile de la Înalta Poartă. De aci și daniile cu care au întărit-o cei doi ctitori. În hrisovul semnat de C. Brîncoveanu și M. Cantacuzino, cu ocazia închinării mănăstirii, în anul 1700, se arată: „Și pre din afară o am întăritu cu sate și moșii, cu vii și cu alte multe de toate...” Încă din 1693, Brîncoveanu îi acorda a treia parte din vama orașelor Buzău și Rîmnicu Sărat, precum și mîerc de sare de la ocna Telega; în 1696 mănăstirea avea venituri și de la vama domnească de la ocna din Teișani. De asemenea, fusese scutită de o serie de dăjii etc.

Mănăstirea avea un imens domeniu feudal: 32 proprietăți, cuprinzînd aproape jumătate din suprafața fostului județ Rîmnicu Sărat. Separat, mai posedea: cinci clăcîmii, două prăvălii în orașul Rîmnicu Sărat, treisprezece case în același oraș, unsprezece mori, un han, pe lângă care funcționa și un obor de vite etc.

Acesta era fundalul economic pe care s-a înălțat ctitoria brîncovenească de la Rîmnicu Sărat, comparabilă ca valoare artistică cu cele mai frumoase așezămînte construite de domnitorul muntean.

„La început un strălucit pridvor — o descrie Nicolae Iorga. Are șase stilpi în

față, cite trei pe laturi, niciăieri ei nu sînt așa de frumoși ca aici. Aproape fiecare își are forma sa originală; pe lîngă cei cu flori, frunze, vițe suitoare, sînt alții pe care se văd foi de dafin ori linii late ca galoanele de aur de pe vechile veșminte. Usa se deschide într-un cadru sculptat, ca la Colțea, la Sinaia...

Restaurat în 1954, edificiul și-a recăpătat înfățișarea originală. Pe lîngă pridvor, sprijinit pe zece coloane, admirabil sculptate, se mai distinge portalul, executat tot din piatră și decorat cu motive vegetale. În același gen au fost lucrate și ancadramentele ferestrelor. Sculptura în piatră — după similitudinile cu alte ctitorii, brîncovenești — i-a condus pe specialiști la concluzia că aparține vestitului meșter pietrar al epocii, Mira.

Pictura a fost executată de binecunoscutul Pîrvu Mutu. La început, în exterior lăcașul era acoperit, în întregime, cu zugrăveli: „al fresco” din care, azi, se mai păstrează doar urme. În schimb, în interior, pictura se menține într-o stare mai bună. Chipurile lui Pîrvu Mutu, ale membrilor familiilor lui Brîncoveanu și spătarului Cantacuzino se disting printr-o puternică individualizare fizică și psihică.

După pilda domnitorului

Considerente asemănătoare celor care l-au determinat pe domnitor să înalțe Mănăstirea de la Rîmnicu Sărat au stat și la baza construirii de către unii boieri și boieriași locali a unor edificii de același gen. Dintre acestea se impune biserica fostei Mănăstiri Barca, așezată la vreo 20 km de Buzău. Lăcașul a fost construit în 1694 de către Mihalcea Cîndescu, stolnic la curtea domnitorului, înrudit cu spătarul M. Cantacuzino, ca și cu alți boieri de seamă ai vremii.

Din cea mai veche știre documentară — actul de închinare către Episcopia Buză-

ului, datat 1741 — rezultă că biserica „din temelie ei este făcută din piatră” și „împodobită cu zugrăveală pe dinlăuntru și pe dinafară”. Construită ca o cetate — de unde și numele de Cetățuia, sub care era cunoscută —, mănăstirea era înconjurată cu un zid înalt de 1,90 x 0,50 m și avea două ieșiri subterane.

În mod deosebit reține atenția linia arhitectonică a celor opt ferestre terminate în partea superioară cu arce trilobate. Ancadramentele din piatră, ca și cornișele de deasupra ferestrelor, sînt sculptate cu motive vegetale: vrejuri cu flori, muguri, frunze etc.

Remarcabile sînt și ușile de la intrarea în pronaos, ale căror ancadrăminte și portali de piatră sînt, de asemenea, cu măiestrie sculptate. Toate aceste elemente sînt des înfîlinate la edificiile brîncovenești.

În aria geografică ce cuprindea altă dată fostul județ Rîmnicu Sărat, un alt boier localnic — vel șetrarul Mănăilă — a înălțat, în aceeași perioadă, biserica de la Bordești, binecunoscută operă de artă brîncovenească în care se găsește unul dintre autoportretele lui Pîrvu Mutu zugrăvit. Două alte lăcașuri de o valoare artistică sub nivelul celor descrise mai sus — biserica din Domirești, zidită în jurul anului 1700 de jupan Dragomir sin Grama, și cea din Băbeni, ridicată în 1703 de un anume Dotie sin Nică — întregesc imaginea vestigiilor brîncovenești din această zonă.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Cronici munteni (Cronica lui Radu Greceanu); Letopisețul Cantacuzinesc; T. G. Bulat, O ctitorie brîncovenească închinată Sf. Munte Sinaia, 1963; Horia Constantinescu, Biserica fostei Mănăstiri Rîmnicu Sărat, 1965; Gabriel Cocora, Biserica de la Berca, monument de artă brîncovenească, 1963; Octavian Moșescu, Rîmnicu Sărat, 1931.

Detaliu decorativ de la ușa bisericii mari a Măndăstirii Brîncoveni

GHANA,

MALI,

SONGHAI

Această construcție din orașul Gundam
este o mărturie a vechii străluciri a Im-
periilor Mali și Songhai

mari imperii ale Africii Negre

Dr. J. C. GRAFT-JOHNSON

Cartea din care extragem fragmentele ce urmează * este opera unui cercetător african, specialist în istorie, economie și filozofie (după ce Magazin Istoric și-a mai informat cititorii despre istoria africană prin evocările lui Basil Davidson și ale altor autori **). Este o încercare, cum arată el în prefață, „de a prezenta anumite aspecte ale istoriei continentului negru [...] Dorința mea — scrie Graft-Johnson — este să stimulez pe cercetătorii și istoricii africani, căci numai ei pot să facă pe deplin dreptate istoriei continentului nostru.”

Foarte multe cărți care tratează această temă se concentrează asupra colonizării Africii și a instituțiilor coloniale constituite cu acest prilej. Bazându-se pe izvoare foarte variate, dr. Graft-Johnson dă dimpotrivă o imagine vie a trecutului precolonial al continentului, a înfăptuirilor remarcabile ale oamenilor originari din aceste locuri, schițând contururile unor epoci strălucite ce nu trebuie să piară din amintire. Într-adevăr, pe aceste țărmuri a înflorit încă din milenile VIII-III î.e.n. cea mai veche civilizație africană, în regiunile de astăzi ale Saharei, pe atunci ținut al umidității și vegetației. În Valea Nilului s-a dezvoltat milenar civilizația egipteană, iar în secolul IX î.e.n. fenicienii au întemeiat Cartagina pe coasta Golfului Tunis. Începând din primele veacuri ale erei noastre, aici s-au ridicat, rind pe rind, imperii întinse, ca Ghana, Songhai și Mali în Africa Occidentală, într-o vreme cînd Europa trecea, în mare măsură, printr-o eră întunecată.

Pe coasta Atlanticului, țara așanților a cunoscut un nivel ridicat de organizare statală, iar iurubii de pe teritoriul de astăzi al Nigeriei au avut o civilizație complexă cu mult înainte ca pămînturile lor să intre sub dominația britanică. Regatul Benin, care a ajuns la apogeu în sec. XVII, cu sculptura sa profund originală, ca și interesantul stat al zulușilor, au fost și ele o parte din ceea ce a constituit „gloria africană”. De la toate acestea au rămas însemnate vestigii de cultură materială, comori de artă. O universitate a înființat încă din sec. XV la Timbuctu, cultura ridicându-se într-o serie de regiuni ale continentului la un înalt nivel.

În Africa au existat astfel de cîrmuitoari, deopotrivă puternici și înțelepți, ca Mansa Musa și Askia cel Mare, al căror renume a ajuns pînă dincolo de hotarele ei, în Asia și Europa.

„Este fără îndoială plăcut pentru vanitatea noastră (a albilor — n.r.) să ne închipuim că înainte de venirea europenilor popoarele Africii erau primitive și barbare — scrie profesorul Thomas Hodgkin, de la Universitatea din Oxford — și că noi sintem cei care i-am civilizat [...] Teza că Africa a devenit ceea ce este mulțumită misionarilor, tehnicienilor și administratorilor sosiți din apusul Europei este comodă, dar nevalabilă [...] Aproape tot materialul existent cu privire la Africa este prezentat dintr-un punct de vedere european, fie de istorici al imperiilor coloniale (care se interesează de date privitoare la pătrunderea europenilor în Africa), fie de funcționari coloniali (care se interesează de formele instituționale impuse de guvernele europene comunităților africane), fie de antropologi (preocupați de obicei de formele de organizare socială rudimentară care au supraviețuit).”

Același spirit critic, foarte judicios, față de istoriografia occidentală, inspirată de ideologia colonială, îl determină pe dr. Graft-Johnson să aprecieze evenimentele și oamenii continentului său. Studiul său, a cărui prefață este scrisă la Sekondi, oraș și port important al statului Ghana de astăzi, chiar dacă nu sistematic și exhaustiv, e fără îndoială foarte substanțial, materialul selectat urmărind să cuprindă cit mai mult din istoria Africii Negre, de la începuturile acesteia și pînă la penetrația puterilor coloniale europene. Imaginea puternicei dezvoltări a trei mari imperii ale Africii Occidentale — Ghana, Mali și Songhai — de-a lungul unei perioade îndelungate, este astăzi cu atât mai semnificativă, cu cît ea se proiectează pe fundalul victoriei dobîndite, în cea mai mare parte a continentului, în lupta pentru independență și progres istoric, pentru atingerea unei noi trepte de civilizație a continentului negru.

Petru NICULAE

* *African Glory* („Gloria africană”), publicată la New York de Editura Walker and Company.

** Vezi *Magazin Istoric*, nr. 2/1967, nr. 3/1968, nr. 4/1968, nr. 6/1970, nr. 6/1971 și nr. 5/1972.

Vechiul regat Ghana s-a născut, după cit se pare, prin anul 300 e.n., iar numele și l-a luat de la orașul care îi era capitală. De-a lungul secolelor, statul a crescut și s-a extins treptat, pînă ce a ajuns să cuprindă un teritoriu imens, între fluviul Niger și coasta Atlanticului. Aflat la extremitatea sudică a drumului de caravane care ducea de la Sijilmasa (în Marocul de astăzi), trecînd prin Taghaza (în deșertul Sahara), localitate celebră pentru minele ei de sare, regatul avea cu lumea exterioră legături comerciale foarte importante. Principalele importuri ale Imperiului Ghana erau stofe, brocarturi, cupru și sare, iar exportul îl constituia mai ales aurul său.

O tonă de aur

Cea mai mare parte a acestui aur nu era însă extras în Ghana, ci obținut de la populația wangari, care își avea sălașele în regiunea fluviului Senegal. Grație comerțului cu aur, au putut fi încheiate legături economice cu numeroase țări. În sec. X e.n., regatul Ghana a devenit un mare imperiu, care a ajuns în culmea gloriei sale în veacul următor.

Tezaurul Ghaniei cuprindea, între altele, o pepită de aur* atît de mare, încît a devenit celebră în toată lumea. Cînd a fost vindută unor negustori, în sec. XIV, s-a constatat că avea nu mai puțin de o tonă greutate.

Orașul Ghana (sau Koumbi, cum îl denumeau locuitorii săi) era alcătuit din două cartiere diferite, fiecare așezat pe un deal, de unde clădirile se risipeau spre vale. Aceste cartiere — Zongo și El Ghaba — se aflau la vreo zece kilometri unul de altul. În cel de-al doilea se aflau și fastuoasele morminte regale.

Cele mai multe case erau solid construite din piatră. Vechi relatări arată că orașul era „unul din cele mai mari și mai populate din lume”. Economia era înfloritoare. Locuitorii purtau haine din lînă, bumbac, mătase și catifea. În întreg imperiul se produceau intens metale, țesături, armuri, arme și bijuterii din aur și argint, fructe de tot felul.

E drept, urmele arheologice foarte sărace nu ne permit să reconstituim, în toată splendoarea sa, marea înflorire a Imperiului negru. În schimb, scrierile geografului arab El Idrisi descriu măiestru pompa și eleganța caracteristice conducătorilor Ghaniei. Acesta ne povestește că palatul regal era „împodobit cu splendide sculpturi și picturi”. De asemenea, ni se relatează că în fiecare seară regele ședea pe tronul său de aur roșu, înconjurat de numeroase făclii aprinse, privind la mulțimea supușilor săi. Numeroșii cai din

* Bucată de aur brut, nativ — n.r.

Războinic almoravizii

grajdurile regale dormeau pe covoare de preț, iar în jurul gîtului și picioarelor aveau legate benzi de mătase. De fiecare cal se ocupau mai mulți slujitori, unul asigurîndu-i hrana, altul apa, iar un al treilea țesăndu-l...

Acestea sînt cîteva crîmpeie ale imaginii care ne-a fost transmisă despre imperiu, așa cum se înfățișa înaintea cuceririi sale de către almoravizii.

Nu trebuie să ne închipuim că prăbușirea marelui stat african s-a produs brusc. Bogățiile sale atrăseseră de mult atenția și invidia altor seminții din zona deșertului Sahara și din regiunile aflate mai spre nord de acesta. În 1020, trupe venite din Africa de Nord au atacat imperiul, dar au fost respinse. În 1042, almoravizii au lansat cîteva atacuri asupra regiunilor mărginașe ale imperiului, dar au evitat o ciocnire directă cu principalele forțe ghanee.

În anul 1060, Ghana a aruncat în luptă aproape 200 000 războinici, printre care 40 000 arcași, pentru a salva țara, reușind un timp să-și păstreze independența, în ciuda grelelor pierderi suferite în luptă. Șaisprezece ani mai târziu însă, în 1076, o lovitură nimicitoare s-a abătut asupra im-

** Almoravizii (în arabă Al Murabițin) erau o populație berberă din Sahara, care în sec. XI a întemeiat Marocul.

perilului. După mai multe atacuri nereușite, forțele almoravide, comandate de Abu Bekr, au cucerit Capitala.

Ultimul împărat al Ghanei a fost Tunka Menin care, ca și predecesorii săi, s-a opus asaltului, fiind însă până la urmă înfrânt. La început, Menin nu a fost îndepărtat de la domnie — rămasă pur formală — ci obligat doar la ascultare față de biruitori. Unsprezece ani mai târziu, însă, a fost ucis, iar imperiul său dezmemburat.

La zece ani după cucerire, almoravizii au înjghebat un imperiu uriaș (cunoscut și sub denumirea de Imperiul senegalez sau Imperiul celor două Târmuri, ce se întindea de la Ebru și până la Senegal. Dar acest stat nu a durat, spre deosebire de cel ghanez, decât un veac, fiind urmat de un alt imperiu african, cel almohad. Deși unii autori îl consideră cel mai mare imperiu al continentului, nici acesta din urmă nu a ținut mai mult de un secol; câteva monumente remarcabile, ca Turnul lui Hassan din Rabat, îi păstrează amintirea.

Devastat și prădat în 1076, orașul Ghana nu a fost totuși complet părăsit. Două sute de ani mai târziu, acest important centru urban mai exista. Iar în amintirea vechii glorie a Ghanei, un puternic stat african independent de pe coasta Atlanticului îi poartă astăzi numele.

Istoria Imperiului Ghana și al celui al almoravizilor își găsește oglindirea în scrierile lui Leo Africanus*, care laudă hărnicia și inteligența poporului negru din Sudanul Apusean. Tot acest cărturar a cercetat și istoria Imperiului Mali și a Imperiului Songhai de mai târziu...

Copilul cruțat...

Prima capitală a Imperiului Mali a fost Djeriba.

Ce știm despre Imperiul Mali? Cum a apărut? Cum s-a prăbușit?

Din anul 1050, când Imperiul Ghana suferea atacul almoravizilor, datează primele știri despre un anume Baramendana, domnitorul regatului Mali.

De atunci încôace, acest stat african s-a dezvoltat și a prosperat. În 1203, când Sumanguru, domnitorul unui alt regat, în plină expansiune, Susu, a ocupat orașul Ghana, el a constatat, spre surprinderea lui, că micul Mali devenise un regat puternic și atunci s-a hotărât să treacă la ofensivă. El a ucis unsprezece frați cu drepturi de urmași la tronul regatului Mali, dar l-a cruțat pe al doisprezecelea, un copil infirm, cu numele de Sundiata. Cu trecerea anilor, Sundiata a prins puteri și treptat s-a vindecat de infirmitatea sa. Când, în cele din urmă, a ajuns în vîrstă bărbăției și s-a urcat pe tronul malian —

* Leo Africanus, călător și istoric maur, nascut la sfîrșitul sec. XV la Granada.

În 1230 — a pus temeliea unui măreț imperiu, iar poporul mandingo din Sierra Leone și din teritoriile înconjurătoare nu l-a uitat nici pînă în zilele noastre, considerîndu-l pe drept cuvînt ca eroul său național.

Sundiata și-a îndreptat prima lovitură împotriva regatului învecinat Sangaran, unde domnea un unchi al său. Acesta a fost cînd înfrînt și, supunîndu-se, a devenit unul din conducătorii de oști ai lui Sundiata. După aceea, Sundiata a pornit spre vest și a cucerit noi pămînturi, iar în cele din urmă s-a întors spre răsărit, a traversat Nigerul și i-a învins pe toți cei ce i se puneau în cale. După mai mulți ani de lupte continue, el s-a întors în 1234 la Djeriba, capitala regatului său, unde i s-a făcut o primire triumfală.

În 1235, Sumanguru, regele statului Susu, a hotărît să-l atace pe Sundiata și cele două armate s-au înfruntat în bătălia de la Kirina. Sumanguru a fost înfrînt și ucis, iar regatul Susu a devenit o provincie a imperiului lui Sundiata, care se dezvoltă cu repeziciune.

Cinci ani mai târziu, în 1240, Sundiata, care acum purta numele de Mari Jata, a atacat orașul Ghana și l-a distrus. Astfel a dispărut definitiv un centru urban care a cunoscut prosperitate și nenorociri timp de o mie de ani, un oraș care fusese cîndva capitala unui mare imperiu. Dar numele de Ghana s-a menținut, deoarece domnitorul regiunii din jurul fostei Capitale a continuat să-l folosească și chiar Sundiata a fost silit să-i acorde acestuia dreptul de a purta titlul de rege al Ghanei, ca ultim omagiu adus faimosului imperiu dispărut. Nici un alt conducător sau guvernator din Imperiul Mali, de sub ocîrmuirea lui Sundiata, nu a avut încuviințarea să se întituzeze rege.

Sundiata a mutat capitala sa de la Djeriba la Niani, pe Nigerul de sus, cam la vreo 500 kilometri la nord-est de actuala Sierra Leone. Orașul nu mai există, dar un sat cu același nume se află acum pe teritoriul fostei Capitale, cîndva celebră. Sundiata s-a dăruit trup și suflet dezvoltării economice și sociale a imperiului și n-a mai participat nemijlocit la nici o campanie militară. În schimb, generalii săi au împins hotarele imperiului pînă departe în răsărit, pînă în pădurile dese din sud și au pătruns pînă în inima deșertului spre nord. Generalii lui Sundiata au ajuns la fluviul Gambia și actualul teritoriu al Gambiei a făcut parte din Imperiul Mali.

În 1255, după o domnie strălucită de douăzeci și cinci de ani, Sundiata a murit. Urmașul lui a fost pașnicul Mansa Ule, fiul său, care nu a putut însă stăvilii pofta de cuceriri a generalilor care slujiseră sub Sundiata; aceștia au pornit din nou la luptă, supunînd noi pămînturi.

După moartea lui Sundiata, în decurs de trei decenii, Imperiul Mali a avut patru domnitori, dar nici unul din ei nu poate fi comparat cu el, în privința calității militare și civice. În 1285, tronul a fost ocupat de un sclav eliberat al palatului, pe nume Sakura. Acesta, ambițios și capabil, a condus un șir de campanii militare încununate de succes.

Sub domnia fostului sclav Sakura, economia Imperiului Mali a propășit și negustorii din toată Africa și din Orientul Mijlociu veneau aici pentru a face comerț. În 1330, Sakura a hotărât, la întoarcerea sa dintr-un pelerinaj la Mecca, să nu ia drumul obișnuit, prin Cairo, ci prin Axum și Sudanul de Răsărit. Nu cunoaștem motivele pentru care a făcut aceasta, dar știm că la coborirea de pe corabie, când a pus din nou piciorul pe pământul african, a fost asasinat pe coasta Somaliei.

Mansa Musa — cîrmuitor glorios și înțelept

Sakura a fost un domnitor aspru și puternic, iar în cei cincisprezece ani ai stăpînirii sale a făcut multe pentru reînvie-

rea spiritului lui Sundiata. Dar, așa cum se întîmplă de multe ori, lui Sakura i-au urmat la putere cîrmuitori slabi, care au influențat prea puțin cursul istoriei. Într-un interval de șapte ani, au urcat pe tronul Imperiului Mali trei principii lipsiți de strălucire — Gau, Mamadu și Abu Bekr II.

După ei a urmat, în 1307, un om al cărui nume a devenit legendar în Europa, Asia și Africa și anume Mansa Musa. Unii istorici susțin că el ar fi fost un strănepot al lui Sundiata.

În 1324, la vreo șaptesprezece ani după urcarea pe tron a lui Mansa Musa lumea a început să audă de splendorile și granddoarea Imperiului Mali. Atunci și-a croit drum spre Mecca o caravană alcătuită din șazeaci de mil de oameni. Era alaiul lui Mansa Musa, iar împăratul se afla în mijlocul convoiului. Nu pornise la război, plecase pur și simplu în pelerinaj.*

Uriașa caravană cuprindea douăsprezece mii de oameni, îmbrăcați în brocat și mătasuri persane. Mansa Musa însuși călătorea călare și în fața lui veneau cinci sute de bărbați, purtînd fiecare un baston de aur cîntărind 500 mătli (cca 3 kg). Urmau bagajele imperiale, purtate de optzeci de cămile, fiecare încărcată și cu praf de aur. Acest cortegiu impunător și-a croit drum de la Niani, pe cursul superior al Nigeru-

Pe această hartă, reproducă după lucrarea lui Basil Davidson. Redescoperirea Africii Negre, se află unele dintre denumirile geografice și drumurile de caravane menționate în articol ▼

* Vezi și Magazin istoric, nr. 4/1967.

lui, spre Walata, apoi spre Tuat și în cele din urmă spre Cairo.

Fastul și generozitatea lui Mansa Musa, vechimile bogate, purtarea aleasă a însoțitorilor lui, toate au creat în curând o impresie favorabilă. S-ar fi putut crede că un pelerinaj la Mecca, întreprins cu atîta pompă și ceremonie, trebuia să fi avut și scopuri politice, dar n-a fost așa. Mulți ani după trecerea lui Mansa Musa, oamenii de rînd din Cairo, Mecca și Bagdad mai vorbeau încă despre minunatul convoi — un convoi care a pricinuit scăderea prețului aurului în Orientul Mijlociu timp de mai mulți ani.

La întoarcere, pe cînd străbătea deșertul, Mansa Musa a primit vestea că orașul Gao, capitala regatului Songhai, a fost cucerit de către unul din generalii săi. Regatul acesta avea o întindere foarte mare, așa încît izbînda însemna o creștere importantă a Imperiului Mali. Mansa Musa s-a bucurat atît de mult, încît s-a hotărît să amîne întoarcerea la Niani și să viziteze Gao. Acolo regele Songhaiului a venit să i se închine, iar cei doi fii ai săi, Ali Kolen și Sulyman Nar, i-au fost predați ca ostateci. Apoi Mansa Musa a plecat mai departe spre Timbuctu, al doilea mare oraș al Songhaiului.

Au trecut ani. Mansa Musa a făcut din Timbuctu un renumit oraș comercial, avînd legături de caravane cu Egiptul și multe alte țări. Paralel cu comerțul, s-au dezvoltat cultura, învățămîntul, dreptul. Cărturari au pus aci bazele Universității Sankore. Această universitate avea să răsîrîndă cultura nu numai în Africa, ci și în tot Orientul Mijlociu. Cel mai mare învățat al ei a fost, după cît se pare, profesorul Ahmed Baba, un mare istoric.

Fie că ne gîndim la universitate, fie că ne gîndim la înflorirea comerțului sau la operele arhitectonice din Gao și alte orașe, fie că evocăm în general splendorile Imperiului Mali, figura lui Mansa Musa, omul care a domnit din 1307 pînă în 1332, ne apare în toată mărirea ei.

Mansa Musa, împăratul Maliului, a intrat în istorie ca omul care s-a apropiat cel mai mult de realizarea unei Africi Occidentale unite. Dar relațiile dintre diferitele triburi și grupe de triburi de acolo și tendințele de împotrivire față de forța unificatoare erau de așa natură, încît, la numai un an după moartea lui Mansa Musa, războinicii mossi din Yatenga, de pe Volta Superioară, au năvălit în Imperiul Mali, aflat în momentul acela sub domnia lui Maghan, fiul fostului împărat. Aceștia au pătruns pînă în nord, la Timbuctu, au pus pe fugă garnizoana și au dat foc orașului.

Maghan i-a eliberat, în mod imprudent, pe cei doi principii songhai, Ali Kolen și Sulyman Nar, aflați ca ostateci la curtea sa. Frații au plecat de îndată la Gao. Acolo, Ali Kolen a fost proclamat rege în

1335, cu titlul de Sonni („Eliberatorul”); în scurtă vreme, a reușit să restabilească independența orașului Gao față de Imperiul Mali.

Cînd lui Maghan i-a urmat pe tronul malian unchiul său, Sulayman, fratele lui Mansa Musa, pretutindeni se vedeau semne că imperiul se află în preajma declinului. Sulayman a făcut tot posibilul pentru a redresa situația, dar fără succes. N-a mai reușit de pildă să readucă orașul Gao sub dominația sa, dar a consolidat partea de nord a împărăției.

Istoricul Ibn Battuta a ajuns la curtea imperială din Mali în 1352 și se pare că a fost puternic impresionat de cele văzute. El scrie despre malieni: „Negrii posedă

Mască de aur a unui rege din Africa Neagră

calități admirabile. Rareori se întîmplă să fie nedrepti, și au o mai mare ură față de injustiție decît orice alt popor. Stăpînul lor este necruțător față de oricine se dovedește vinovat de cea mai mică nelegiuire. În țara lor domnește o siguranță deplină. Nici călătorii, nici locuitorii n-au a se teme de tîlhari sau de oameni răi”.

Ibn Battuta a petrecut opt luni la Niani, capitala Imperiului Mali și a părăsit orașul la sfîrșitul lui februarie 1353. Sase ani mai tîrziu, în 1359, împăratul Sulayman a murit.

Imperiul a căzut apoi pradă războiului civil, deoarece fiul lui Sulayman, Kamba, care i-a urmat la tron, a fost de îndată a-

tacat de fiul lui Maghan. Kamba a fost învins și ucis de rivalul său, care a domnit sub numele de Mari Jata II. El a murit în 1374, de boala somnului. Succesorii săi s-au dovedit slabi. În timpul lor, orașul Gao și-a păstrat independența față de Imperiul Mali, dar celălalt important oraș songhaian, Timbuctu a răms sub stăpînirea maliană pînă în secolul următor.

Șapte luni și șapte zile

În ianuarie 1468, Sonni Ali, domnitorul din Gao a intrat în Timbuctu și a ucis pe mulți dintre locuitorii. Îi pedepsea astfel pentru prietenia lor cu tuaregii nomazi, care atacaseră adesea așezările songhai.

Astfel a început ascensiunea lui Sonni Ali, regele Songhaiului.

Sonni Ali se urcase pe tronul din Gao în 1464 și, după ce a cucerit orașul Timbuctu, și-a îndreptat atenția asupra localității Djenne, un vechi oraș comercial, întemeiat prin anul 800 e.n., dar care a fost reconstruit, după cum se presupune, în 1250. Djenne, pronunțat de localnici Dhi-enne, mai este și astăzi una din minunile Africii. Orașul era înconjurat de un șanț natural foarte lat, plin cu apă și de o rețea de riuri, care, pe de o parte, îl făceau ușor accesibil, iar, pe de altă parte, îi permiteau să se apere de atacatori (la Timbuctu, comerțul și învățămîntul erau în permanență stînjinite de incursiunile triburilor din desert, în timp ce bariera naturală din jurul Djenneului ferea orașul de atacurile dușmane și-i permitea să asimileze, să păstreze și să răspîndească moștenirea culturală a imperiilor Africii Occidentale).

Populația din Djenne susține că orașul lor a putut rezista în cursul istoriei sale la nouăzeci și nouă de asedii și că singurul care a reușit să cucerească orașul a fost Sonni Ali, conducătorul songhaian al orașului Gao și cuceritorul Timbuctuului. Acesta a reputat victoria asupra orașului în urma unui asediu de șapte luni și șapte zile. Faptul cel mai ciudat în legătură cu acest asediu este că, după cum se spune, Sonni Ali ajunsese la limita puterii sale tocmai cînd locuitorii orașului au simțit și ei că trebuie să cedeze. Atacatorii se pregăteau să ridice asediul, cînd Djenne... s-a predat. Sonni Ali i-a întîmpinat pe bravi învinși, ca și pe tînărul domnitor al Djenneului, cu mare cinste.

Domnitorul songhaian s-a întors la Gao, capitala sa, în 1476, după o absență de opt ani și puțină vreme după aceea s-a hotărît să cucerească localitatea Walata, pentru a o include în ceea ce devenise între timp Imperiul Songhai. Împăratul și-a propus să sape un canal de la Lacul Faghine și pînă la Walata, astfel încît tru-

Unul dintre puținele vestigii ale vechii Ghane: resturile unei locuințe descoperite la Kumbi Saleh

pele din Gao să poată ajunge mai ușor acolo. Săparea canalului a început, dar în 1483 lucrările au trebuit oprite, întrucît tribul mossi, din Yatenga, condus de Nassere, a atacat unele regiuni ale imperiului. Sonni Ali i-a învins însă pe atacatori, la sud de Lacul Debo.

Fondatorul Imperiului Songhai a murit înecat, în 1492, pe cînd traversa o apă, în cursul unor lupte duse împotriva triburilor vrăjmașe. A domnit douăzeci și opt de ani și în timpul acesta a făcut dintr-un regat mic și neînsemnat un imperiu de temut; la moartea lui, statul său căpătase o putere și un prestigiu ca nici un altul în Sudanul de Vest al acelor vremi.

Se spune că Sonni Ali era foarte crud și ambițios, că nu îi iubea pe cărturari; oricare au fost însă defectele sale, a fost un mare domnitor și un mare comandant de oaste.

Askia cel Mare

După el, tronul a fost ocupat scurtă vreme de fiul lui, Bakari Da'a, care, însă, s-a ciocnit de un rival primejdios, în persoana lui Mohamed Ture, unul din principalii comandanți militari; acesta se bucura de o mare influență și o parte din soldați as-

cultau de el. S-a ajuns la o confruntare armată. La început, Bakari Da'a a reușit să învingă trupele lui Mohamed Ture, dar în lupta de la Angoo (1493), în apropiere de Gao, a suferit o înfrângere decisivă, salvându-și viața numai prin fugă. Astfel a luat sfârșit domnia dinastiei Za din Songhai, după nu mai puțin de optsprezece secole. În calitate sa de nou stăpîn al Songhaiului, Mohamed Ture a hotărît să-și spună Mohamed I.

Se povestește că fiicele lui Sonni Ali, auzind că Mohamed Ture s-a proclamat în fruntea imperiului, au exclamat **A și Kyi**. Ceea ce înseamnă „Să nu fie el”. Mohamed a poruncit atunci, pe loc, ca exclamația — sub forma Askia — să completeze titlul imperial, pentru el și urmașii săi.

Askia Mohamed I, adesea cunoscut sub numele de Askia cel Mare s-a dovedit a fi unul din cei mai capabili cîrmuitori pe care i-a avut vreodată Africa. Pentru tot ce știm despre viața și activitatea lui sîntem îndatorați în primul rînd lui Leo Africanus, cel pe care l-am mai pomenit.

În timpul celor treizeci și cinci de ani ai domniei lui Askia, religia mohamedană a pătruns puternic în Africa Occidentală, inclusiv în Sudan. În 1498, la un an după întoarcerea sa din pelerinajul tradițional la Mecca, unde a fost numit „Calif al Songhaiului”, împăratului i s-a dat și titlul de „Askia Mohamed el Radji”. Cîrînd după aceasta, el a trimis un mesaj lui Nassere, regele mossi din Yatenga, îndemnîndu-l, pe el și pe poporul lui, să treacă la mahomedanism. După cum stă scris în cartea **Tarik-as-Sudan**: „Emirul (adică Askia Mohamed I) a trimis un sol la regele din Yatenga, cerîndu-i să îmbrățișeze **Coranul**. Regele a răspuns că trebuie mai întîi să se sfătuiască cu strămoșii săi plecați pe lumea cealaltă.” Askia a considerat acest răspuns nesatisfăcător, ba chiar jignitor, și, ca urmare, a pornit cu oastea asupra Mossiului, ucigînd pe mulți dintre locuitori. Dar poporul mossi nu a putut fi înșelut de marele Imperiu Songhai și și-a păstrat independența.

Între 1498 și 1520, Askia Mohamed I a cucerit teritoriile întinse la est și la nord. S-a spus despre el că deși „dăduse regelui său o întîndere mai mare decît avușese vreodată în trecut, lucrul cel mai de seamă pe care l-a făcut pentru poporul său a fost că l-a învățat să trăiască sub o guvernare bine rînduită, căci numai o asemenea guvernare poate aduce siguranță și prosperitate.

Askia cel Mare respecta pe oamenii învățați și îi strîngea cu dragoste în jurul său. El a rechemat pe savanții din Timbuctu, care se refugiaseră în îndepărtata

Walata, datorită atacurilor suferite de oraș și a reușit să transforme Walata, Gao, Timbuctu și Djenne în centre universitare. Sub domnia sa, Universitatea din Sankore a cunoscut o deosebită înflorire.

Tot Askia s-a remarcat și prin marea lui pricepere în arta de a guverna un vast imperiu în spiritul echității și al unor drepturi largi acordate tuturor neamurilor. El a creat și o mare armată regulată pentru apărarea imperiului. În scopuri administrative, a împărțit imperiul în regiuni, în fruntea cărora a pus oameni destoinici. Avea un comandant al flotei, ofițeri însărcinați cu stringerea impozitelor, un ministru pentru păduri și pescuit, un „mareșal al palatului”.

A stimulat dezvoltarea resurselor naturale ale țării. A pus să se sape noi puțuri și a creat canale de irigație a unor regiuni secetoase, reușind astfel să extindă suprafața agricolă pînă departe în nord, dincolo de Niger. Această acțiune de conducător lăminat a pus stavilă înaintării deșertului spre sud.

În activitatea sa civilă și militară intensă, de administrator, organizator și legislator, nu i-a lipsit niciodată viziunea de ansamblu asupra operei ce avea de împlinit.

În vremea sa, Africa Occidentală a ajuns la o culme a înfloririi sale materiale, spirituale și culturale. Cu drept cuvînt, Askia cel Mare a fost nu odată descris ca cel mai mare cîrmuitor din Sudanul Occidental. Domnia lui strălucită s-a încheiat în 1528, după treizeci și cinci de ani.

Dar acesta nu a fost anul morții sale, ci acela în care s-a dovedit prea bătrîn pentru a mai putea ține piept fiilor săi neloiali: Musa, Daud și Ismail. Aceștia s-au răsculat și l-au ucis pe unchiul lor Yahia, care îi înplorase zadarnic să rămînă credincioși ilustrului lor părinte. Apoi au pornit asupra Capitalei imperiului și Askia a fost silit să abdice, în favoarea lui Musa. Din nefericire, fostul împărat a trăit încă mulți ani — plini de nenorociri, degradare, umilințe, ba chiar de deznădejde. A fost surghiunit într-o mică insulă înfestată de țînțari de pe fluviul Niger. După aceea a fost în sfârșit readus acasă, în Gao, de fiul lui Ismail; a murit acolo, în 1542, exact la un an după întoarcerea din exil.

Odată cu moartea sa, Imperiul Songhai, ultimul dintre marile imperii ale Africii Occidentale, a început să decadă și s-a destrămat definitiv în 1591. Măreția lui trecută face însă parte din gloria nepieritoare a istoriei popoarelor africane.

BEDUINI DE ORIGINE... VALAHĂ ?

U. VĂLUREANU

În urmă cu mai mult de un an, la Tel Aviv, un cunoscut mi-a istorisit o întâmplare căreia, atunci, mi-a venit greu să-i dau crezare. Interlocutorul meu lucrase un timp în Peninsula Sinai, la Ras Abu Rhodels. Într-o zi, se afla acolo împreună cu un coleg. Vorbeau românește. Deodată, zări alături de ei un beduin — lucrător pe un șantier din apropiere — care îi asculta cu interes și care, surprins, le-a explicat, prin translator, că a înțeles, parcă, unele din cuvintele rostite de ei. Prins de alte preocupări, interlocutorul meu nu a mai avut prilejul să stea de vorbă cu neobișnuitul beduin, să afle în ce măsură cunoaște — și de unde — rostirea românească. Un singur lucru mai știa : că satul beduinului se afla la cițiva khometri de Abu Rhodels.

După cîva timp am avut prilejul să răsfoiesc un număr mai vechi al săptămînalului englez **Observer**. În pagina rezervată turismului, mi-a atras atenția un reportaj despre Mănăstirea Sf. Ecaterina, din sudul Peninsulei Sinai. Redînd istoricul așezării, ridicată în secolul VI din porunca împăratului Justinian (527-565), ziaristul britanic Eric Newby — care vizitase mănăstirea — furnizează cîteva informații uimitoare. El povestește că împăratul bizantin a dăruit mănăstirii un grup de robi, din care o parte au fost **Wallachian Christians** („valahi creștini“).

O ipoteză tulburătoare : era oare, beduinul din Abu Rhodels un urmaș al robilor valahi ? Nu cumva, de-a lungul

generațiilor, în deșertul Sinai s-au transmis și s-au răspîndit cuvinte ale vorbirii de acum 14 secole ?

Avînd, în sfîrșit, primele elemente concrete, am încercat să găsesc alte informații. Răspunsul unui lingvist a fost negativ : nu se știe absolut nimic despre faptul că în Peninsula Sinai ar putea exista beduini care să cunoască limba română. Am fost primit cu solicitudine la biblioteca Patriarhiei din București și la biblioteca Mănăstirii Antim. Dar consultarea materialelor ce mi-au fost puse la dispoziție nu mi-au adus nimic nou. Am apelat la profesorul Niculae Șerbănescu, din serviciul Patriarhiei din București, căruia întrebările mele i-au evocat unele amintiri

Enigme ale istoriei

ce ajută pe călugări în treburile mănăstirii se află o ciudată rasă de oameni, ziși Gebalié. Nu fac parte din stocul arăbesc, ci sînt urmașii robilor valahi, trimiși de Justinian în veacul al șaselea, pentru a servi mănăstirilor“.

Marcu Beza a scris imediat guvernatorului pentru a-i solicita amănunte și, mai ales, pentru a-l întreba dacă în informațiile sale se bazează pe vreun act documentar. Răspunsul lui Jarvis a venit prompt: informațiile fuseseră luate de la alți călători. El oferă, totuși, câteva amănunte în plus despre oamenii Gebalié (Djebalieh): „Mai există aproximativ 400; ei trăiesc în afara zidurilor mănăstirii. Au fost obligați să treacă la religia mahomedană puțin timp după Hegira“ (622).

Beza a căutat și alte surse documentare. Folosindu-se și de indicațiile lui Jarvis, a făcut descoperiri semnificative. A găsit că „chestia coloniștilor se întretese în chiar faptul întemeierii mănăstirii în Sinai la 536“. Astfel, Eutichius, patriarhul Alexandriei între anii 933-940, „dă întregul istoric al fundației Mănăstirii Sinai, arătînd că Justinian a trimis o sută de sclavi ai Romei cu soțiile și copiii lor“. Formula „sclavi ai Romei“, în arabă **abid al-rum** — precizează Marcu Beza — „atît tradiția cît și diferiți călători socotesc a se referi la Valahi“.

Un autor englez, John Levis Burckardt, într-o carte apărută în 1822, ne oferă amănunte interesante despre viața și obiceiurile celor numiți Gebalié: „Cînd Justinian a clădit mănăstirea, a trimis un grup de sclavi originari de pe țărmurile Mării Negre [...] El mărturisesc în chip unanim pogorîrea lor din robii creștini, de unde [de aceea — n.r.] și-i numesc ceilalți beduini «Fiii creștinilor». Se căsătoresc numai între dinșii, alcătuiind o comunitate aparte din vreo sută și douăzeci de oameni înarmați. Sînt o rasă muncitoare și robustă“.

Într-o lucrare din 1841 a lui Edward Robinson, se citează explicația egumenui mănăstirii privitoare la trecerea „fiilor creștinilor“ la mahomedanism: „Justinian, zidind mănăstirea, trimisese o sută de prizonieri valahi. În cursul vremii, cum năvăliseră arabii și răpiseră mănăstirii multe din posesii, urmașii acestor valahi au devenit musulmani și au adoptat obiceiurile arabe“.

Țara „Liah“ = Valahia?

Un alt cercetător orientalist, profesorul american E.H. Palmer intrigat și el de ciudații locuitori din Sinai, scria:

din tinerețe. Da, el mai auzise de valahii trimiși la Mănăstirea din Sinai. A vrut chiar să cerceteze această chestiune. Odinioară s-a mai scris ceva despre ea. O lucrare a lui Marcu Beza care s-a ocupat intens de studierea urmelor românești în Orientul Apropiat și Mijlociu, descoperind elemente valoroase*, apreciate între alții de Nicolae Iorga, în revista **Boabe de grâu**. În numărul din octombrie 1932 figurează articolul **Urme românești la Muntele Sinai și la Mănăstirea Sf. Sava**.

Semnalați din cărți străine

În articolul citat, el povestește cum, prin anul 1922 — după ce i-a apărut studiul **Călători englezi despre români** — cineva i-a semnalat că Thomas Herbert amintise, în 1626, de așezări valahe în Asia. Unde puteau fi aceste așezări? Abia după zece ani a găsit răspunsul. Cu prilejul unei vizite la Ierusalim, a citit cartea scrisă de C. S. Jarvis, guvernatorul englez al Peninsulei Sinai, publicată la Londra în 1931. Jarvis scria: „Printre cei

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969.

„Acest trib se zice a fi de obârșie europeană, trăgându-se dintr-o colonie de robi valahi, așezați de Justinian să păzească mănăstirea. Ei înșiși cred să fi venit dintr-o țară numită «Llah» și trăsăturile lor deosebite de ale obișnuitului tip de beduini par a favoriza presupunerea».

Marcu Beza a cunoscut personal un asemenea beduin, care i-a servit drept călăuză. Era un om tânăr și voinic, înfășurat la cap cu o broboadă albă, cu cămașă tot albă, cu cingătoare de piele și încălțat în opinci. L-a condus pe cărările muntelui și, la întoarcere, i-a arătat în grădina mănăstirii colțul unde fusese îngropată, în 1750, cea din urmă femeie creștină a tribului. La Mănăstirea Sf. Ecaterina, arhiepiscopul Porfirios i-a dăruit lui Marcu Beza o carte grecească a lui Pericle Grigoriade, **Sfinta Mănăstire Sinai**, tipărită la Ierusalim, în 1875, în care se dau lămuriri și amănunte despre coloniștii Gebalié. În discuția cu oaspetele orientalist, arhiepiscopul a stăruit asupra unui detaliu important, după părerea sa : **djebalieh** înseamnă „oamenii de la munte“...

Aici se opresc informațiile oferite de Marcu Beza, el nedînd alte detalii în plus asupra modului cum s-a înțeles cu călăuza sa. Nici în familie nu a povestit ulterior lucruri care să întregască cele arătate în articolul din **Boabe de griu**, după cum ne-a spus fratele său Vasile George Beza.

Socotind posibilă cunoașterea unor cuvinte românești de către beduinul din Abu Rhodeis și ținînd seama de însemnările ziariștilui englez de la **Observer**, ne aflăm, se pare, în fața unor noi informații cu privire la existența descendenților din valahii dăruiei de Justinian. De fapt, nu

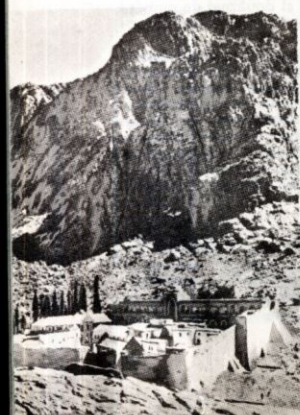
numai că se confirmă iarăși, după patru decenii, existența lor, dar sînt indicii că tribul Djebalieh s-a răspîndit pe un spațiu mai larg, Abu Rhodeis aflîndu-se la peste 100 km de mănăstire. Pe de altă parte, pentru prima dată s-ar pune acum și problema supraviețuirii, în spațiul deșertului Sinai, a unor elemente ale limbii vorbite pe teritoriul României cu 14 veacuri în urmă! Se naște următoarea întrebare : n-ar putea oferi, oare, „oamenii de la munte“ din deșert mărturii lingvistice și toponimice în sprijinul legăturii de continuitate dintre populația daco-romană și poporul român ? Posedă cumva Mănăstirea Sf. Ecaterina în vasta și valoroasa ei bibliotecă — una din cele mai vechi din lume — documente lămuritoare privind împrejurările în care au sosit sclavii valahi ?

Ce taine, ce moșteniri nedesluite poartă oare cu ei, pe potecile întortocheate ale istoriei, beduinii de origine valahă din Sinai ?

NOTA REDACȚIEI. *Ipoteza este, în adevăr, interesantă. Sînt necesare, însă, unele precizări. În primul rînd, Justinian nu putea da ctitoriei sale din Sinai decît niște locuitori ai imperiului său ; este vorba, deci, de o populație romanizată. În al doilea rînd, în limba arabă al-rum înseamnă roman, bizantin, creștin ortodox, astfel încît abid al-rum a putut avea semnificații variate, între care și pe aceea de sclavi creștini, nu numai decît originari de pe pămîntul viitoarelor principate românești. Aceasta cu atît mai mult, cu cît nu e dovedit că tribul Djebalieh a fost adus din nordul Dunării și nu din sudul ei, din Munții Balcani, de pildă. Cercetări viitoare vor limpezi, poate, această enigmă.*

În pp. 82-83 : un om tânăr și voinic, înfășurat la cap cu o broboadă albă : așa descrie Marcu Beza beduinul pe care l-a cunoscut

Intr-un peisaj stîncos, Mănăstirea Sf. Ecaterina pare să ascundă un mister tulburător ▼

În reflectorul istoriei

CLIMA

Dr. V. LIVEANU

șef de sector la Institutul de istorie
„Nicolae Iorga”

În izvoarele istorice este pomenit un tânăr han tătar, Temucin, născut la 1155, care, fugind odată de dușmani, s-a ascuns în hățisuri atât de dese, încât numai localnicii puteau pătrunde în ele, pe cărări doar de ei cunoscute. Numele tânărului Temucin a fost reținut de istorici, căci el avea să devină Gengis Han, conducătorul unuia din cele mai mari imperii cunoscute până azi.

Astăzi însă, în locurile tinereții lui Gengis Han, în bazinul riului Onon, nu mai există o vegetație atât de bogată, după cum nu există nici informații că ar fi fost distrusă de mina omului. Ar părea un amănunt fără importanță. Dar pentru o seamă de istorici, el indică o schimbare a climatului în Asia Centrală: ploile erau acolo mai abundente în secolul XII, ceea ce explică și vegetația mai bogată decât cea de azi.

Brazda lui Novac — buletin meteorologic ?

În secolul trecut, chiar după ce fusese stabilită succesiunea erelor, perioadelor și epocilor geologice, caracterizate, între altele, și prin condiții de climă diferite, aproape toți specialiștii credeau că ultima perioadă glaciară — în care pământul a avut o climă mult mai rece decât astăzi — a fost urmată doar de o încălzire treptată, ajungându-se astfel la condițiile climatice contemporane. Până și istoricii care în mod greșit atribuiau mediului geografic rolul decisiv în evoluția istorică a omenirii, considerau că în ultimii 10 000 ani clima diferitelor regiuni de pe glob a rămas neschimbată, fără a se deosebi de cea actuală. Spre sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX aceste păreri au fost puse la îndoială. Dar abia la Congresul internațional de geologie de la Stockholm, din 1910, în rândurile specialiștilor s-a impus concluzia că între ultima glaciațiune și secolul nostru a existat o perioadă caldă (în Asia și Europa cam între anii 5000-3000 î.e.n.), în care temperatura a fost mai ridicată decât în vremurile noastre. De atunci s-a răspândit și a devenit predominantă ideea că, în realitate, în ultimii 10 000 ani, inclusiv în ultimul mileniu, au avut loc schimbări ale climatului, deși de o amploare mult mai mică decât în perioada glaciațiunilor.

La consacrarea acestei concluzii a contribuit și un studiu, pregătit în legătură cu congresul din 1910 de reputatul geolog român G. M. Murgoci care, printre alte argumente, a invocat caracteristicile unor monumente arheologice de pe teritoriul actual al țării noastre. În această direcție el făcuse constatări interesante încă în anul precedent, într-o lucrare asupra zonelor de soluri din România. Tumuli — movele ridicate peste morminte — din Dobrogea, care sînt construcții tipice de stepă, precum și monumentul roman de la Adamclisi, înălțat pentru a fi văzut de departe, au ajuns a fi în mijlocul unei regiuni cu pîlcuri întinse de pădure. Faptul nu se poate explica, după Murgoci, decât prin aceea că din timpul sciților și romanilor clima regiunii a variat spre o umiditate mai mare, care a îngăduit pădurii să se întindă în zonele ocupate mai înainte de stepă.

Murgoci a făcut o pătrunzătoare observație, potrivit căreia movelele și valurile de pământ, printre care și cel cunoscut mai tîrziu sub denumirea de Brazda lui Novac, ridicate de romani în Oltenia și Muntenia, indică un sol de stepă. După unii istorici, romanii au ridicat Brazda lui Novac în sec. IV, în vremea lui Constantin cel Mare, după alții, în sec. III sau mai devreme; or, la începutul sec. XX, regiunea valurilor romane devenise în bună parte o zonă de pădure. Murgoci explică pătrunderea pădurii în fosta stepă printr-o schimbare de climă față de vre-

mea romanilor, respectiv prin creșterea precipitațiilor. Brazda lui Novac a fost folosită astfel ca un fel de buletin meteorologic pentru istoria veche.

De la Congresul geologic din 1910, studierea cu ajutorul izvoarelor istorice a condițiilor climatice din ultimii 7000-8000 ani a luat o considerabilă dezvoltare, datorită cercetărilor de cele mai diferite specialități — geologi, climatologi, geografi etc. În ultimele două decenii, într-o serie de țări — U.R.S.S., Franța ș.a. — a sporit simțitor interesul și contribuția istoricilor la studierea evoluției climatei în ultimii 2000-3000 ani. Ceea ce ne propunem să amintim în acest articol sînt mai puțin rezultatele acestei direcții de cercetare, cît metodele și sursele ei de informație.

Vikingii nu întîlneau iceberguri, iar în Biserica Neagră s-a prins pește...

Cronicile și analele sînt uneori utile și pentru cunoașterea fenomenelor climatice. Astfel, pe baza unor izvoare de acest fel au putut fi stabilite itinerariile urmate de corăbiile normande între anii 800-1200. Pe traseele care duceau atunci spre Islanda și Groenlanda, circulația icebergurilor este astăzi frecventă. Vikingii erau navigatori pricepuți și îndrăzneți, drept care unele filme îi prezintă chiar în luptă cu icebergurile. Dar izvoarele vremii nu pomenesc nimic despre întîlnirile navigatorilor normanzi cu ghețarii plutitori. Tăcerea, au subliniat unii cercetători, confirmăți de studiile recente, nu este întîmplătoare: între anii 800-1200 limita sudică a icebergurilor era mai retrasă, ghețarii plutitori fiind foarte rari în apropierea Islandei, iar întinse suprafețe ale insulei, astăzi aflate sub gheață, erau în acele secole libere. Temperatura în nordul Europei era ceva mai ridicată.

Informații străvechi privitoare la condițiile climatice din trecutul țării noastre

Corăbiile normanzilor nu întîlneau ghețari

au fost grupate într-un amplu și interesant tabel publicat de N. Topor în cartea sa din 1964 **Ani ploioși și secetoși în R.P. Română**. De exemplu, în anele Brașovului se semnalează că în anul 1526, în luna august, ploile torențiale au provocat inundații și revărsarea eleșteelor; apele au dărîmat poarta cetății și s-a putut prinde pește chiar în Biserica Neagră.

Informațiile climatice din anele și cronicile istorice sînt fragmentare și au deseori un caracter subiectiv. O valoare deosebită prezintă însă un alt tip de însemnări.

Prima zăpadă și prima floare de cireș

În Franța, culesul viilor a fost declarat liber abia în timpul revoluției franceze din 1789. Pînă în 1791, în satele franceze, cu excepția cîtorva regiuni nesupuse dreptului feudal, țăranii trebuiau să aștepte bătaia de tobă care vestea că seniorul local le permite să culegă strugurii. În arhivele franceze se găsesc registre pentru diverse comune, în care s-a notat data cînd a început culesul viilor în fiecare an, din sec. XIV și pînă în 1791 (în unele locuri, în care vechiul obicei s-a păstrat și după revoluție, pînă în 1870 și chiar mai tîrziu).

Or, evoluția datei la care începea culesul viilor oglindește curba temperaturii în lunile de vară (culesul mai timpuriu fiind indicul unei veri mai calde și culesul mai tîrziu, al unei veri mai reci).

În Japonia, începînd din sec. IX, împăratul dădea o serbare cînd apărea prima floare de cireș. În arhivele japoneze s-au păstrat datele anuale privitoare la înflorirea ciresilor. Tot în Japonia exista obiceiul de a oferi un dar seniorului cu ocazia căderii primei zăpezi, iar ziua era notată în registre. Izvoarele istorice din arhivele japoneze permit deci să se stabilească, pentru secole întregi, care au fost anii cu ierni sau primăveri tîrzi și

cei cu primăveri sau ierni timpurii și să se tragă concluzii asupra oscilațiilor temperaturii în decursul istoriei.

Atlantida caspică

Unul din principalele mijloace de studiere a climatei din trecut constă în a se stabili evoluția nivelului apei din lacuri. O importantă realizare în acest sens a fost precizarea făcută de cercetătorii sovietici în legătură cu nivelul uriașului lac care este Marea Caspică, recunoscut unanim a fi un indiciu al evoluției precipitațiilor și temperaturii în Europa Răsăriteană și în Asia Centrală. Situată la confluența civilizațiilor, Marea Caspică s-a bucurat de atenția unui mare număr de autori vechi — greci, romani, arabi etc. Izvoarele istorice, inclusiv monumentele arheologice, folosite din plin pentru aflarea istoriei Caspicii, au dus la „surprize” foarte interesante.

La mijlocul sec. VII, în stepele Mării Caspice și Mării Negre s-a format hanatul hazarilor, un neam tiurc. Arheologii au căutat urmele orașului Itil — capitala hanatului hazar — pe malul Volgăi. În 1959-1961 campania de săpături arheologice condusă de L. Gumilev a găsit ceramică hazară la gura râulețului Magnut, care se varsă într-un mic afluent al Volgăi, Ahtuba. Ceramica găsită între Volga și Ahtuba era acoperită de depunerile râurilor, așezările hazare fiind situate în locuri astăzi complet acoperite de ape în timpul inundațiilor de primăvară. Aceasta înseamnă că, acum o mie de ani, revărsările de primăvară ale Volgăi nu acopereau terenurile pe care se găseau așezările hazare. Deci Volga avea un debit mai mic și prin urmare nivelul Mării Caspice, ale cărei ape provin în proporție de 80 la sută din Volga, era mai coborât.

Încă o mărturie. Lângă orașul sovietic Derbent, între Marea Caspică și Munții Caucaz, se află un zid construit în sec. V sau VI de stăpînitorii iranieni în scopuri de apărare. Pe la anul 920, geograful arab Istahni scria că șase dintre bastioanele zidului „se ridică din apele Caspicii”, avînd temelia pe fundul mării, a cărei adîncime era acolo de circa 1,5-2 m. Or, bastionul circular de la capătul zidului se află și astăzi pe fundul Caspicii, dar la o adîncime de 5 m. S-a conchis astfel că la mijlocul sec. VI, cînd s-a format hanatul hazar, Marea Caspică avea un nivel cu 1,5 m mai coborît decît astăzi. De asemenea, s-a putut trasa harta regiunilor ocupate de hanatul hazar și aflate astăzi sub ape. Hazarii populau un ținut cu o suprafață mai mare decît a Olandei, pe care îl foloseau și pentru agricultură, dar care astăzi este acoperit de Marea Caspică.

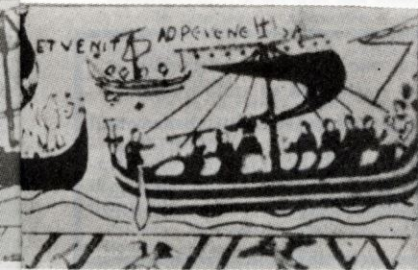
Sînt cunoscute cu precizie fapte privitoare la creșterea nivelului acestei mări în alte perioade. Apele Caspicii au înghițit pentru totdeauna caravanseralele din Baku, la sfîrșitul sec. XIII, și portul persan Abiverd, în 1304. Cu drept cuvînt vorbește cercetătorul sovietic L. Gumilev de o „Atlantidă caspică”, mai încă, firește, decît cea din legendă, dar de astată veritabilă.

Cauza pentru care Marea Caspică a inundat uscatul a fost creșterea precipitațiilor în imensul bazin al Volgăi, simptom important al unor oscilații în clima-tul Eurasiei.

Inelele copacilor și varvele

Progresul cunoștințelor asupra climatului a fost înlesnit și de așa-numita dendrocronologie. Se știa de mult că numărul inelelor care se observă în trunchiul unor copaci tăiați indică vîrsta copacului. Astronomul american A. E. Douglas a verificat că variațiile în grosimea inelelor copacilor de aceeași specie și din aceeași regiune coincid pentru aceeași ani. El și-a dat seama că, după grosimea fiecărui inel de copac a cărui dată de tăiere este cunoscută, se pot afla informații asupra climatei în anul corespunzător fiecărui inel — inelele mai groase indicînd ani cu condiții climatice mai favorabile vegetației, iar cele subțiri, condiții de climă defavorabile vegetației. În S.U.A. și Europa s-au făcut pe această bază interesante studii asupra climatului, folosindu-se trunchiuri din stațiuni arheologice sau copaci cu o longevitate excepțională (trunchiuri de sequoia din California, în vîrstă de 3500 ani, pini americani bătrîni de 4000 ani etc.).

O altă metodă de studiere a climatului este cea a varvelor (straturi subțiri de ml depuse în fiecare an la picioarele unui

ghețar de ape provenite din topirea gheței). În mișcarea sa lentă, ghețarul erodează solul, antrenând nisip și alte materiale. În fiecare an, pe fundul lacului situat la piciorul ghețarului apa depune două pelicule. Fiecare strat dublu corespunde unui an și grosimea lui reprezintă un indiciu asupra intensității topirii gheții, deci asupra temperaturii în primăvara aceluiași an. Bineînțeles, dendrocronologia și studiul varvelor ridică, în realitate, probleme mult mai complicate decât s-ar părea din schema schițată mai sus. Merită însă de reținut concordanța unor rezultate obținute prin cele două metode și prin studierea nivelului Mării Caspice.

Istoria climel și istoria societății

Cu toată varietatea izvoarelor utilizate, istoria climel ultimelor milenii, dată fiind complexitatea domeniului și relativa tinerețe a acestei discipline, mai are încă multe necunoscute de rezolvat. În plus, trebuie luate în considerare greutatea pe care le presupune caracterizarea tendințelor climel pe ansamblul unui continent.

Cercetătorii admit unanim alternarea în ultimele șapte-opt milenii a unor perioade (cuprinzând secole) de climă mai caldă și mai uscată, cu perioade mai reci și mai umede.

Nu trebuie, firește, exagerată amplitudinea acestor alternări. La începuturile erei noastre, acum circa 2000 ani, în Europa clima era asemănătoare cu cea de azi. În sec. VIII-XII, cam între 750-1200, în Europa s-a produs o retragere a ghețarilor (din nord, din Alpi etc.) ceea ce indică o creștere a temperaturii. Cam între 1200-1350, ghețarii Europei au avansat puțin, pentru ca în sec. XV-XVI (circa 1400-1560) să se producă un nou recul al ghețarilor. Între 1560-1850, cu o pauză datată cu aproximație între 1680-1740, pe continentul nostru a avut

loc o înaintare mai pronunțată a ghețarilor, desemnată de unii cu termenul de „mică glaciațiune”. După 1860, ghețarii s-au retras și s-a produs o anumită încălzire, fapt de asemenea unanim admis de specialiști, deși aprecierile asupra amplitudinii acestei încălziri diferă. Potrivit unor date de acum un deceniu, temperatura medie anuală în emisfera nordică a crescut în decurs de un secol cu 2°. După calculele recente ale meteorologului american Mitchell, temperatura medie între paralele 60° nord și 50° sud a crescut cu 0,35 grade între 1890-1950, iar la nord de paralela 30° nordică cu o jumătate de grad. Se pare că după 1950, tendința temperaturii medii mondiale este spre scădere.

La acestea ar trebui adăugate caracteristicile regionale ale climel. În bazinul mediteranean, condițiile climaterice au fost mai stabile, spre deosebire de stepele euro-asiatice, unde oscilațiile au fost mai accentuate, în special în ceea ce privește umiditatea, având ca efect, printre altele, variațiile nivelului Caspicii, despre care am vorbit.

Istoricii se interesează de climă spre a înțelege mai bine istoria dezvoltării societății umane, anumite aspecte și momente ale ei. Clima poate înlesni sau îngreuna dezvoltarea unei societăți, dar forța decisivă a acestei dezvoltări rămâne activitatea productivă a omului, modul de producție. Fără îndoială, pe măsura sporirii forțelor tehnice și cu ajutorul acumulărilor extraordinare ale științei contemporane, oamenii pot ei înșiși influența, în unele privințe, condițiile naturale și pot face aceasta în mod conștient sau inconștient, în mod rațional sau nerațional. Istoria climatului, pe lângă contribuția pe care o aduce la mai buna cunoaștere a condițiilor în care s-a desfășurat în trecut istoria umană, poate oferi de asemenea, sugestii folositoare pentru direcțiile viitoare ale utilizării naturii de către om.

O colecție MAGAZIN ISTORIC — o veritabilă enciclopedie a marilor probleme de istorie națională și universală

Pentru a o avea la îndemână — nu uitați să reînnoiți abonamentul dv. pe următoarele luni ale anului 1973. După cum știți ABONAMENTELE se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, din instituții și de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROMPRESFILATELIA” — Serviciul Import-Export presă — București — Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B.—2001.

1914:

Berlinul și Viena

**promit,
presează
și
amenință
dar...**

România rămîne neutră

EMA NASTOVICI

Doctor în științe istorice

În acel început de primăvară a anului 1914, tensiunea politică în Europa se manifesta prin febrilitatea cu care statele majore pregăteau declanșarea războiului, ca și prin intensile acțiuni diplomatice ce urmăreau să atragă statele încă neangajate în una din cele două mari tabere — Tripla Alianță (Puterile Centrale) și Antanta — în eventualitatea unei conflagrații.

În luna martie, Alexandru A. Beldiman, ministrul României la Berlin, avusese două întrevederi cu Wilhelm, împăratul Germaniei. În cursul convorbirilor, monarhul declarase zimbînd: „Mă consider acum ca «a la suite» al diplomației românești în sensul dorit de dumneavoastră, dar nu «pour le Roi de Prusse», ci «pour le Roi de Roumanie».”

La ce se referea subtila promisiune și care era substratul ei ?

Discuția cu Beldiman avusese loc cu puțin înainte ca Wilhelm să-l întâlnească, la 23 martie 1914, pe Tisza, președintele guvernului maghiar de atunci; întâlnirea celor doi a avut loc la Viena.

Ministrul român îl informase asupra poziției guvernului său față de tratativele aflate în curs și care „...se pare, în situația politică mondială de azi formează o grijă importantă a majestății sale”. Împăratul Wilhelm, la rîndul său, îi spusese lui Beldiman că pleacă la Viena cu scopul de a „împiedica agravarea relațiilor dintre România și Tripla Alianță”.

La această chestiune se referise șeful statului german cînd își oferise cu atîta amabilitate și dezinteres serviciile, în detrimentul propriilor interese — zicea el, — pentru a ocroti interesele României...

După informațiile lui Beldiman, cu ocazia întrevederii dintre Wilhelm și Tisza, împăratul ar fi „...pledat pentru înțelegerea între români și maghiari”, iar Tisza ar fi „...promis împăratului să acționeze în sensul dorit”.

Ce-l determinase pe Wilhelm să încerce această formulă? Bunele sentimente pe care, pretindea el, îl legau de România? Explicația era cu totul alta.

„Bunavoință” și Intransigență

Începutul anului 1914 adusese mari griji Puterilor Centrale în legătură cu poziția României față de o eventuală conflagrație. Încă din 1883, țara noastră era legată printr-un tratat de aceste puteri. Dar în România, în ultimii ani, opinia publică își manifesta tot mai clar ostilitatea față de alianța încheiată și, în special, față de Germania și Austro-Ungaria. Puterile Centrale nu mai aveau certitudinea respectării prevederilor tratatului din 1883. Răcirea relațiilor se mai datoră și creșterii rolului României în Balcani, fapt care nu convenea nici Germaniei, nici Austro-Ungariei, aceasta din urmă dorind chiar revizuirea Păcii de la București.*

Asupra cauzelor îndepărtării României de Tripla Alianță, cit și a politicii acesteia față de țara noastră, între cercurile politice germane și cele austro-ungare au apărut în acea vreme puncte de vedere relativ diferite. Formal, ambele mari puteri în-

cercau să acrediteze falsa idee că motivul principal al înăsprii relațiilor cu România s-ar fi datorat inabilității ministrului de Externe austriac Berchtold. Cauza principală era însă cu totul alta și pînă și oamenii politici austrieci o recunoșteau ca atare. E.V. Zenker, deputat în Parlamentul austriac, considera că îndepărtarea României de Puterile Centrale ținea de orientarea politică generală a Imperiului austro-ungar față de țara noastră. Referindu-se la situația românilor din Transilvania, el arăta că aceștia erau lipsiți de drepturi naționale și „...supuși cu desăvîrșire exploatarei economice a aristocrației maghiare.”

Spre deosebire de Austro-Ungaria, și deși situația creată în Balcani o nemulțumea, Germania a adoptat o poziție aparent binevoitoare, încredințată că, pe această cale, va menține România în cadrul alianței cu Puterile Centrale. În fapt, atitudinile formal diferite ale celor două mari puteri nu aveau o sorginte sentimentală — antipatia sau simpatia față de România — ci derivau din interese contradictorii în această zonă. Germania urmărea creșterea influenței politice și economice în Balcani, și implicit în România, și slăbirea celei austro-ungare. De aici, și atî-

* Pacea încheiată între România, Grecia, Muntenegru, Serbia și Bulgaria, la sfîrșitul celui de-al doilea război balcanic — n.r.

În p. 89 : Francisc Iosif (dreapta) împăratul Austro-Ungariei (1848-1916) și Wilhelm II împăratul Germaniei (1888-1918)

tudinea — de fapt formală — mai concesi-
sivă adoptată față de țara noastră.

Dimpotrivă, Austro-Ungaria era mai puțin dispusă la concesii și dorea și din partea Germaniei o atitudine mai fermă, mergând până la amenințarea cu forța armată, pentru a obliga România să-și respecte obligațiile alianței cu Puterile Centrale.

În sensul acesta își luase deci Wilhelm sarcina de mediator în înțelegerea pe care o avusese, în martie 1914, cu contele Tisza.

„Regele nu mai e stăpînul țării...”

Evenimentele n-au urmat însă cursul dorit de Wilhelm. Masele populare din România și-au manifestat tot mai insistent împotrivirea față de Tripla Alianță și, în special, față de Austro-Ungaria. Se lărgea curentul în favoarea intrării în război alături de Antantă. Beldiman îi scria regelui Carol că acest fapt a produs nervozitate, atît la Viena cît și la Budapesta. Cercurile politice austro-ungare considerau că menținerea vechilor relații cu România era imposibilă. În iulie 1914, sub influența vizitei pe care țarul Nicolae II o făcuse la Constanța*, Francisc Iosif, împăratul Austro-Ungariei, declara ministrului german la Viena, Tscharski, următoarele: „Știu că împăratul dv. are toată încrederea în re-

*Vizita, declarată oficial „de curtoazie”, urmarea de fapt, atragerea României de partea Antantei — n.r.

gele Carol I, dar eu nu am” și aprecia că politica acestuia îl va duce, într-o bună zi, „...să combată Austria”.

Eforturile celor două grupări de a menține România alături de Puterile Centrale n-au încetat totuși să se manifeste. Chiar în timpul vizitei țarului Rusiei la Constanța, împăratul german s-a întâlnit la Konopist, în Boemia, cu Francisc Ferdinand, prințul moștenitor al Austro-Ungariei, cu care, printre altele, a discutat și problema relațiilor cu România. Cu acest prilej, s-a decis să se afle dacă regele Carol era dispus „...să uzeze de toată influența sa în favoarea păcii și să asigure statu-quo, așa cum era prevăzut în pacea de la București”. Totodată, Wilhelm îl puna în gardă pe ministrul de Externe austro-ungar Berchtold asupra politicii lui Tisza, care ar „...prejudicia alianțele imperiului”.

În această conjunctură complicată a izbucnit războiul. La 3 august 1914, Consiliul de coroană al României hotărâse poziția de neutralitate a țării noastre. Obligate — prin forța împrejurărilor — să accepte această decizie, Puterile Centrale au încercat, în continuare, să convingă cercurile politice românești de necesitatea trecerii la acțiune alături de ele. Șansele erau însă precare. Ostilitatea opiniei publice punea guvernul român în imposibilitatea de a opta pentru o asemenea soluție, fapt recunoscut pînă și de Czernin, ministrul Austro-Ungariei la București. Într-un raport, către Berchtold, trimis la 4 septembrie 1914, el scria: „Singurul argument al guvernului de aici, care are o oarecare justificare, este cel al revoluției [în sensul

Dincolo de culisele diplomatice, războiul împlînea cu morți cîmpiile Europei

hotărîrilor care ar nemulțumi grav opinia publică, și ar duce la căderea guvernului — n.r.]. Accept și eu această părere a cercurilor conducătoare de aici". El aprecia mai departe că „Regele nu mai e stăpînul țării sale..." Singura speranță a ministrului austriac la București era victoria rapidă a Puterilor Centrale. Czernin arăta că în momentul „...cînd la Viena și la Berlin vom hotărî despre soarta României, atunci va păli dragostea pentru Franța... țara se va apropia de noi".

Era însă o simplă iluzie. Înfrîngerile suferite de trupele austro-ungare în toamna lui 1914 au încurajat și mai mult manifestările antantofile din România, au sporit nădejdea popoarelor asuprite în posibilitatea lor apropiată de eliberare.

Dar și în această perioadă, între reprezentanții Germaniei și Austro-Ungariei au existat deosebiri de vederi cu privire la interpretarea situației din România. În timp ce ministrul german la București îl considera pe Brătianu ca pe un susținător al Puterilor Centrale, Czernin credea că acesta este „...cu totul fals...". Ambasadorul austriac își manifesta deosebita îngrijorare ca nu cumva unele revendicări ale României, acceptate de Antantă, să nu o atragă definitiv în această tabără.

Totuși, cercurile politice din Viena și Berlin înclinau să creadă că Czernin exagera. Ambasadorul austriac, continua să stăruie în părerea că în România „...lucrurile nu stau bine" și că totul ar depinde doar de evoluția situației de pe cîmpul de luptă. În același timp, însă, comandamentul trupelor austro-ungare de pe frontul din Galiția * cerea cu insistență să se intervină pe lângă cercurile politice din Viena și Berlin pentru a determina România să se alăture Puterilor Centrale în acel moment critic și apreciau că, pentru aceasta, era necesar ca Austro-Ungaria să facă concesii.

Împotriva dorinței Berlinului și chiar a ministrului austro-ungar la București, Berchtold stăruia asupra cooperării mai active a trupelor germane cu cele austro-ungare pe frontul de răsărit; o victorie rapidă a acestora ar face „...o impresie profundă asupra Regelui [României] și-l va determina pe M.S. și guvernul român să se alăture Puterilor Centrale."

„Să aruncăm o fărîmătură..."

La rîndul ei, Germania a persistat în intențiile sale și a intervenit pe lângă guvernul de la Viena, pentru a-l determina să facă anumite concesii României. În acest sens, Beldiman l-a informat personal atît pe Brătianu cit și pe Carol, în

telegramele din 15 septembrie 1914, referindu-se la misiunea secretă a baronului von dem Busche la Viena, întreprinsă în acest scop. „Guvernul german a intervenit cu toată influența sa la Viena și Budapesta pentru pregătirea terenului unei înțelegeri cu noi..." Se aveau în vedere concesii cu totul formale în cadrul aceleiași situații existente în Imperiul austro-ungar.

Încercarea Germaniei de a pune de acord interesele celor două imperii prin exercitarea unei oarecare presiuni asupra Austro-Ungariei, în sensul de a deveni mai conciliantă față de interesele românești din Transilvania era respinsă în permanență de cercurile politice austro-ungare. Poziția mai concisivă a Germaniei era determinată de situația celor două imperii „mai serioasă ca oricînd". De aceea, împăratul german era de părere că trebuia să se arunce „...o fărîmătură, printr-un gest frumos românilor, cu care să cumpărăm intrarea lor în acțiune".

Austro-Ungaria înclina însă prea puțin pentru ideea unor concesii; ba mai mult, dorea alinierea României la Tripla Alianță prin accentuarea presiunilor politice și chiar militare. Berchtold, ministrul Afacerilor Străine al Austro-Ungariei, sugera lui Czernin să-i comunice lui Brătianu că „...vor veni trupe germane în Transilvania". În același timp, Berchtold considera că era necesar ca față de cercurile politice românești să se adopte un ton mai aspru, idee la care Czernin subscria din plin. La acest punct de vedere s-a raliat și noul ministru al Germaniei la București, von dem Busche.

Totuși, nici promisiunile, nici amenințările n-au determinat vre-o schimbare în atitudinea conducătorilor politici români. Dimpotrivă, răciră relațiilor continua să se adîncească, ceea ce îl făcea pe Czernin să transmită la Viena: „Situațiunea noastră s-a înrăutățit în ultimele zile întru atîta, întrucît cu retragerea armatelor noastre, dorința de a ne da lovitură de moarte a devenit mai puternică".

Caracterizată prin oscilații, mai mult sau mai puțin vizibile, prin contradicții și poziții diferențiate, urmîrind însă, în fond, același scop strategic, de atragere a României în tabăra Puterilor Centrale atitudinea celor două imperii față de România, în anul 1914, își avea explicația în interesele contradictorii pe care Germania și Austro-Ungaria le nutreau în această zonă a Europei, ca și prin necesitățile critice ale frontului. Oricum, promisiunile, presiunile și amenințările la adresa României n-au avut efectul dorit. Sub presiunea maselor populare, care năzluiau să-și împlinească visul de veacuri — unirea —, guvernul român a semnat, în august 1916, Tratatul de alianță cu Antanta.

* În august-septembrie 1914, în Galiția, trupele rusești au dezlănțuit o puternică ofensivă împotriva armatei austro-ungare — n.r.

Zîmbete din cronic

Rubrică redactată cu concursul cititorilor*

■ Care din doi?

Frederic cel Mare (1740-1786) avea obiceiul să pună trei întrebări soldaților care intrau în garda sa. Ordinea acestor întrebări era întotdeauna aceeași:

- Ce vîrstă ai?
- Ești de mult în serviciul militar?
- Îți primești cu regulă ritmate solda și tainul?

Odată, se întîmplă ca în garda regelui să intre un

francez care nu știa nici o boabă nemțește. Comandantul îl sfătui să învețe pe dinafară răspunsurile la aceste întrebări.

— Ești de mult în serviciul militar?

— De 21 ani! răspunse soldatul.

Văzînd tinerețea acestuia, Frederic continuă nedumerit:

— Ce vîrstă ai?

— Un an.

Stupefiat, regele strigă:

— Pe semne că unul din noi doi e nebun.

— Amîndoi, Maiestate, răspunse candid soldatul.

■ Agesilau și copiii

Agesilau, rege al Spartei (398-358 î.e.n.), își iubea foarte mult copiii. Deseori, se juca cu ei. Într-o zi, cineva îl găsi în mijlocul lor călare pe un băț. Rușinat, regele îl rugă să nu povestească scena decît celor care au și ei copii...

■ Răspunsul filozofului

Filozoful grec Epictet a fost în tinerețea lui sclav. Într-o zi, stăpînul său, fiind nemulțumit de dînsul, îl puse la cazne, răsucindu-i un picior cu ajutorul unui instrument de tortură.

* Răspunzînd dorinței multor cititori care — cum se spunea într-o scrisoare primită la redacție — „ar vrea să-și încerce pana în colaborarea la rubrică de larg interes”, am solicitat (vezi nr. 10/1972 al revistei noastre) de totii cei cu astfel de preocupări să participe la elaborarea citorva din rubricile revistei.

ZIMBETE DIN CRONICI :

Este una din aceste rubrici, care, după cum se vede, e redactată, în numărul de față, cu colaborarea directă a cititorilor. Așteptăm în continuare colaborări pentru rubrica menționată: întîmplări amuzante, mici anecdote cu tîlc, replici spirituale etc., din trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat al poporului nostru sau al altor popoare.

Alte două rubrici sînt, de asemenea, deschise colaborărilor de la cititori.

DICȚIONAR ISTORIC :

Semnificația și geneza denumirii unor monumente și vestigii istorice, a unor localități, cartiere sau străzi, a unor termeni sau expresii etc., etc.

TRISTEȚILE MUZEI CLIO :

Contribuții la valorificarea moștenirii lăsate de străbuni — permanentă preocupare a societății noastre — cu semnalarea acelor cazuri de neglijență și nepăsare, care ar putea duce la ireparabila pierdere a unor amintiri prețioase ale trecutului.

Reamintim cîteva principii de care viitorii noștri colaboratori trebuie să țină seama :

- colaborările vor fi dactilografiate sau scrise foarte cît cu cerneală, pe o singură față a hîrtiei, cu spații libere între rînduri ;
- manuscrisele, fotografiile și alte eventuale anexe, nu se înpolază, deci rugăm a nu ni se trimite unicate ;

— pe pîlc se va indica numele rubricii căreia i se adresează colaborarea — de exemplu : Pentru Tristețile Muzei Clio ;

- dreptul de selecție a materialelor publicabile aparține exclusiv redacției ;
- apariția colaborărilor se va face în general în ordinea primirii, dar și în funcție de alte necesități redacționale ;

— colaborările se publică sub semnătura completă a autorilor lor, care poartă întreaga răspundere pentru corectitudinea datelor și faptelor din text ;

— eventualele critici, obiecții, controverse sau puneri la punct provocate de unele materiale, vor apărea tot în cadrul rubricii respective ;

— pentru fiecare material se va indica exact sursa de informare : constatare personală, tradiție orală, volum, ziar etc. ;

- colaborările publicate vor fi remunerate conform tarifulor în vigoare.

— Ai să mi-l rupi, spuse Epictet.

Și fiindcă, într-adevăr, așa se întâmplă, filozoful conchise :

— Vezi ? Ți-am spus eu c-o să-l rupi...

Prof. V. DRĂGOI,
București

■ Judecata lui Aristide

Aristide (circa 540-468 î.e.n.) judeca odată pricina a doi cetățeni. Unul din ei, pentru a-și birui adversarul, a încercat să-i amin-tească, judecătorului că dușmanul său i-a provocat neplăceri chiar lui.

— Cetățene — replică acesta — spune mai bine în ce constă răul pe care ți l-a făcut ție, pentru că eu judec pricina ta și nu a mea.

Prof. G. SIBEKY,
Iași

■ Preziceri

Un astrolog prezise unei doamne, prietenă apropiată a lui Ludovic XI (1461-1483), că va muri peste opt zile. Întimplarea făcu ca lucrurile să se petreacă întocmai.

Furiș, Ludovic îl chemă pe astrolog, poruncind pe ascuns oamenilor săi, ca la un semn, să-l arunce pe fereastră.

— Spune-mi, tu, care ești atât de știutor, când ai să mori ?

— Cu trei ore înaintea Majestății Voastre, răspunse astrologul.

Regele se înfricoșă și, nu numai că îl iertă, dar porunci să fie cât mai bine tratat, încât să nu i se întâmple ceva...

■ Atitudini

La una din edițiile din antichitate a Jocurilor olimpice un bătrîn, sosind

cam târziu se uita în jur după un loc. Trecînd prin dreptul atenienilor, aceștia, în semn de respect, îl aplaudară. Ajuns în dreptul spartanilor, toți tinerii se ridicară în picioare, oferindu-i loc. La care bătrînul spuse :

— Atenienii știu ce înseamnă respectul față de cei bătrîni, spartanii însă îl și practică.

George DASCĂLU,
Ploiești

■ Secretul

Prințul d'Orange trebuia să pornească într-o expediție secretă. Unul dintre ofițerii săi îl rugă să-i împărtășească și lui în ce constă misiunea.

— Ești capabil să păstrezi un secret ?

— Da, răspunse ofițerul.
— Și eu, conchise prințul.

Eugen BUCHERU,
Stefănești de Jos,
Jud. Ilfov

■ Modelul

În anul 1482, Leonardo da Vinci s-a stabilit la Milano unde a creat opere de inestimabilă valoare. Printre acestea este și pictura murală *Cina cea de taină* de la Mănăstirea Santa Maria della Grazia. La această frescă, pictorul a lucrat între anii 1495-1497. Abatele mănăstirii, avînd impresia că artistul înfrîie în mod deliberat, l-a reclamat lui Lodovico Sforza, ducele de Milano.

Acesta l-a chemat pe pictor și, de față cu reclaman-tul, l-a întrebat din ce cauză lucrarea înaintează atât de încet.

Privindu-l pe abate, da Vinci spuse :

— Nu găsisem un model pentru Iuda. Acum, aflîndu-l, treaba va fi foarte curînd terminată.

Nicolae COTAR,
Ploiești

■ Inadvertență

Cicero, văzîndu-l pe gî-nerele său Dolabella, care era foarte mic de statură, înarmat cu o sabie uriașă, exclamă :

„Cine l-a atîrnat pe gî-ne-rele meu de această sa-bie ?”

■ Alternative

Într-o bătălie, Cezar fu oprit de unul din ofițeri să lupte în primele rînduri ale ostașilor :

— Unde vă duceți ? În fața noastră e moartea...

— Iar dezonoarea în urmă, spuse Cezar.

F. MITU,
București

■ Cine guvernează ?

Regele Ludovic al Bava-rii (1864-1886) și minist-rul său Shek erau cunos-cuți și prin încercările lor de a face versuri. La o re-cepție dată de împăratul Austro-Ungariei, Francisc Iosif (1848-1916), după ce principele moștenitor al Bavariei, Maximilian, el însuși poet, a recitat cîteva versuri, gazda a întrebat :

— Dacă tatăl dv. face versuri, ministrul său și dv. la fel, spuneți-mi : cine guvernează Bavaria ?!

■ Elogiu

— Aș vrea — spunea un poet lui Diogene (413-327 î.e.n.) să lucrez la o operă pe care n-a mai întreprins-o nimeni și pe care nimeni nu o va mai face.

— În cazul acesta, lucrea-ză la elogii tău, îi răspunse filozoful.

M. FLORESCU,
București

Cărți sosite la redacție

Aniversarea a 25 ani de la proclamarea Republicii a prilejuit o bogată activitate și pe plan editorial. Printre lucrările apărute cu acest prilej se înscrie și **ROMANIA CONTEMPORANĂ** de **Leonte Tismăneanu** și **Rolici Zaharia**, în limbile engleză, rusă, franceză și spaniolă, și **ROMANIA SE PREZINTĂ** de **Teofil Bălaj**, în limbile română, engleză, franceză, rusă, germană, spaniolă și italiană. Ambele au văzut lumina tiparului la Editura Meridiană și sînt consacrate ilustrării remarcabilelor succese obținute de poporul român în toate domeniile de activitate în perioada care a trecut de la eliberarea țării de sub jugul fascist. Textele sînt susținute de un bogat material ilustrativ.

ROMANIA 1944-1947 — GLI ANNI DELLA RIVOLUZIONE DEMOCRATICO-POPOLARE, publicată la Roma de Editori Riuniti în colaborare cu Institutul de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., prezintă traducerea lucrării **1944-1947. ROMANIA ÎN ANII REVOLUTIEI DEMOCRAT-POPULARE**, Editura Politică, 1971, întocmită de un colectiv de autori sub conducerea conf. dr. Gh. Zaharia.

AVRAM IANCU ÎN MEMORIALISTICĂ, Editura Dacia, Cluj, 1972. Încercînd „să închege istoria unei personalități prin ochii contemporanilor săi” autorul acestei antologii **Pompiliu Teodor** adună, pentru prima dată la un loc, amintirile celor care, în anii revoluției din 1848, au luptat alături de Avram Iancu, l-au cunoscut, i-au fost „tovarăși de aspirații, de dureri și neîmpliniri”. Din cele 15 mărturii reunite în volum (multe din ele inedite sau, în orice caz,

mai puțin cunoscute marelui public) se desprinde, în tot omenescul ei, luminoasă figură a luptătorului transilvănean.

Impresionante sînt paginile în care cei ce l-au văzut pe „Craul Munților” în anii de după înfrîngerea revoluției depun mărturie despre drama pe care acesta o trăia. Consemnînd întîlnirea sa cu Iancu din octombrie 1855, la Roșia, Alexandru Papiu Ilarian creionează acest tulburător portret: „Purta o pelerie albă, rotundă, vechie, de cele care avea dînsul datina de a purta totdeauna. În spate, o bundă de cele de poson, mi se pare chiar a d-sale din [18]49; spune că nice vara nu o țipă din spate [...] În puteri se vede a mai fi slăbit... Ochiul prea înflăcărați [...] Și cu toate că mi se păru cevași spăriat pare că tot zîmbește cu un fel de superioritate și de despreț. Pare că tot cugetă profund. Și cînd vorbesc alții, în taciturnitatea lui se vede a nu-i păsa de toate, ca unui om care a căzut din toate și de toate a desperat”.

Apărut la Editura Politică, sub îngrijirea unui colectiv format din prof. univ. **George Macovescu** (redactor responsabil), **Dinu C. Giurescu** și **Constantin I. Turcu**, volumul **MIHAIL KOGĂLNICEANU, DOCUMENTE DIPLOMATICE**, cuprinde o amplă selecție din textele diplomatice, redactate între 1846-1886, de către cel care, așa cum îl caracteriza A.-D. Xenopol, a fost un „...literatur

distins, istoric fruntaș, mare orator și încă mai mare om de stat”. **Magazin istoric** a închinat o evocare în nr. 6/1970 lui Mihail Kogălniceanu — diplomatul.

Sînt ilustrate, prin documente grăitoare, ideile generoase cărora M. Kogălniceanu le-a închinat întreaga sa activitate: realizarea statului național, recunoașterea și respectarea independenței și a drepturilor suverane ale României, dezvoltarea relațiilor de cooperare și colaborare în egalitate și demnitate cu celelalte state.

Lucrarea este însoțită de un substanțial studiu **Opera diplomatică a lui Mihail Kogălniceanu**, precum și de un index general al fondului de documente diplomatice M. Kogălniceanu.

TEORIA ȘI PRACTICA NEGOCIERILOR, Editura Politică, București, 1972. Lucrare de sinteză, în care **Mircea Malița** tratează o problemă neabordată în literatura de specialitate de la noi — aceea a tratativelor diplomatice. Însăși această noutate o înscrisie ca o realizare în literatura istorică-politică din țara noastră.

Pentru cercetătorii domeniului diplomației și dreptului internațional cartea lui Mircea Malița va constitui un ghid de concepte moderne ilustrat, pe cit posibil, cu exemple concludente din politica relațiilor internaționale. Un loc important se acordă prezentării negocierilor în istoria poporului român, reliefîndu-se cîteva din principiile de bază ale diplomației românești. Este subliniată, corespunzător, contribuția țării noastre la promovarea în viața internațională contemporană a principiilor păcii, colaborării și prieteniei între popoare.

Cărți sosite la redacție

BIBLIOGRAFIA MATEMATICĂ ÎN ROMÂNIA, Editura Academiei R.S.R., București 1972. Întocmit de **Eliza Roman**, primul volum dintr-o serie mai amplă de lucrări consacrate inventarii „realizărilor românești în domeniul matematic” prezintă, în ordine alfabetică, contribuțiile publicate de matematicienii români între 1591-1950. Lucrarea este însoțită de un cuvânt introductiv al acad. prof. Gr. C. Moisil și de două studii: Ilie Popa **Începuturile matematicii românești** și N. N. Mihăileanu **Activitatea matematică din țara noastră până la 1950**.

I.L.

Citiți dintre noi cunosc faptul că C. I. Parhon, C. D. Aricescu, Ion Negulici, dr. N. Kretzulescu, Theodor Aman, G. Ionescu-Gion, Tudor Teodorescu-Braniște și alte personalități de seamă ale vieții noastre publice, aparțin prin obârșie unui anume meleag românesc. Cartea lui **V. Firoiu, BIOGRAFII ÎN BRONZ ȘI MARMURĂ**, editată de Comitetul Județean Pentru Cultură și Educație Socialistă — Argeș, Pitești, 1972, înmănușează portretele citorva figuri reprezentative ale „oamenilor din Argeș”. Autorul a folosit documentul de arhivă, interviul sau evocarea, introducându-l pe cititor într-o lume a frumosului, a pasiunii și dăruirii, într-o lume a talentului și a integrității morale.

„La comanda foc, nu toți soldații au tras. Unora le-au tremurat minile și gloanțele s-au rătăcit printre crengile sakimilor și ale piersicilor înfloriți. Un snop de gloanțe s-a oprit în pulpa tînărului Puui...”

Un moment dramatic, care pune capăt vieții unor U.T.C.-iști căzuți în mina organelor de represiune ale autorităților antonesciene.

Cartea lui **Tudor Ștefănescu, FII AI MARELUI CURAJ**, Editura Politică, București, 1972, înfățișează destinele unor tineri angajați, cu toată dăruirea, în lupta aspră condusă de comuniști, în anii grei ai ilegalității, pentru viitorul luminos al României. Cititorul face cunoștință cu Filimon Sirbu, Ștefan Plavăț, cu membrii a două grupuri de elevi U.T.C.-iști din București și Brașov, care au înfruntat cu demnitate și curaj călăii fasciști.

Alăturata
copertă reprezintă
ediția apărută
la Tokio, în limba
japoneză,
a lucrării
prof. dr. doc.
C. C. Giurescu :
**FORMAREA
STATULUI
NAȚIONAL
UNITAR
ROMÂN**

(Un fragment din lucrare a fost publicat și în **Magazin istoric**, nr. 2/1972.)

I.U.

TEZAUURUL DOCUMENTAR AL JUDEȚULUI DIMBOVIȚA (1418-1800). Publicat sub egida Muzeului județean Dimbovița, de către prof. dr. doc. **George Potra**, volumul cuprinde peste 1 000 documente, constituite într-un veritabil **corpus**, privind îndeosebi istoria orașului Tîrgoviște, vechea cetate de saună a Țării Românești

ESCAPADĂ ÎN SUD ȘI CARTEA PEREGRINĂRI-LOR de C. Paustovski, împreună cu **OAMENI, ANI, VIAȚĂ**, vol. 6, de **Ilya Ehrenburg**, încheie ciclurile de **Memorii** ale celor doi scriitori, publicate de Editura Univers.

Într-o formă atrăgătoare, plină de vervă, sînt prezentate evenimentele la care autorii, veritabili croniciari ai vremii lor, au fost părtași.

Și anul abia început ne-a confirmat o interesantă experiență redacțională. Către sfârșitul anului, curierul adresat revistelor și ziarelor sporește. Nici Magazin istoric nu face excepție. O asemenea înmulțire a corespondenței nu ne obosește, ci, dimpotrivă, ne bucură. Regretăm însă că multe, foarte multe din întrebările cititorilor nu-și pot afla răspuns în această rubrică, din simplul motiv că le-am întirzia nu cu lunile, ci cu anii. Așa încît sute și mii de scrisori au primit răspuns direct, iar prezenta Poșta a redacției adăpostește mai departe doar întrebări de interes general sau, dimpotrivă, cu o particularitate atât de specifică încît pot trezi o mai largă receptivitate, precum și acele completări, critici, rectificări sau sugestii pe care le considerăm întotdeauna binevenite.

Nu putem începe însă noul nostru dialog cu cititorii fără a exprima mulțumirile colegului și redacției către numeroșii cititori din țară și de peste hotare care ne-au transmis urări la sărbătoarea pătrunderii de veac de la proclamarea Republicii și la trecerea în noul an. Mulțumirile noastre pentru urări și recunoștința noastră pentru interesul și grija cu care ne citesc, ce se ilustrează prin semnalul lor critic, prin atenția cu care cei mai vechi ne urmăresc apariția de ani de zile într-o impresi-
nă fidelitate (mii de scrisori încep cu fraza „sînt un cititor al revistei încă de la apariție”), iar cei mai tineri ne descoperă.

UN MONUMENT LA PODUL ÎNALT !

ALEXANDRU CONSTANTINESCU. Ploiești : subscriem din toată inima la propoziția dv., și, fără nici un alt comentariu, vă dăm cuvîntul.

„Se vor împlini în curînd cinci veacuri de la cîștigarea celei mai strălucite izbînzii de arme din trecutul nostru : victoria de la Podul Înalt (Vaslui), de la 10 ianuarie 1475, cînd o armată turcească numărînd circa 120 000 oameni sub comanda lui Suleiman Hadîmbul, beglerbegul Rumeliei, a fost înfrîntă în mlaștinile din sudul orașului Vaslui. Pînă și turcii au recunoscut că, pînă atunci, oastea lor n-a suferit niciodată o astfel de înfrîngere.”

Drept a fost, deci, să se ridice din porunca lui Ștefan cel Mare trei cruci mari de piatră văzute, în sec. XVI, de călătorul polonez M. Strijkowski. Dar, roase de ploii și vînturi de ape, răsturnate de furtuni și înghițite treptat de nămolul bălților, ele au dispărut, nemăfîind înlocuite cu nimic. Pînă azi, nu s-a ridicat nici un monument pe locul crîncenei bătălii. Dar, pînă la împlinirea unei jumătăți de mileniu mai sînt doi ani. E un răgaz suficient pentru organizarea unor acțiuni atît din partea localnicilor, cît și din partea organizațiilor și instituțiilor culturale. Avem, în țară, atîta artiști plastici talentați și atîtea cariere de marmură și granit !

Un monument robust, o statuie ecvestră a marelui Ștefan l-ar prezenta pe volevod așa cum trebuie să fi fost atunci : energic, neobosit, victorios. Pe soclu, sub stema Moldovei — citate din cronici și din operele marilor scriitori și istorici care s-au ocupat de acest eveniment.

„Decamdată, însă, mlaștinile mustesc cam ca acum cinci sute de ani, în orăcăitul broașteilor, ca o mustrare sfidătoare a naturii...”

INCA ODATĂ DESPRE MARĂȘEȘTI

ION ANGHEL, Focșani, căpitan în rezervă, veteran al primului război mondial. Articollul dv., 6 August 1917, trimis spre publicare redacției ziarului Șcintela, ne-a fost remis nouă.

Împărtășim punctul dv. de vedere că ofensiva triplă română din 5 august 1917 pe frontul de la Mărășești „a pus capăt poftei de cucerire a Moldovei” de către un inamic înzestrat cu o tehnică de război mult superioară, datorită vitezei fără seamăn a soldaților români — cum pe drept subliniați în articolul dv. — care „în cămăș, desculți, cu arma în mînă, cu sacul de mîrînde plin de cartușe și grenade, au sacul de mîrînde plin de cartușe și grenade, au împinșat pe inamic în lupta corp la corp”. Faptele erorilor acestor bătălii sînt înscrise cu litere de aur în cartea de istorie a neamului și constituie mărturie emoționantă de dragoste de patrie, jertfă pentru glia cea străbună.

MANUC-BEY — TOT ÎNTRE LEGENDĂ ȘI ADEVĂR

EUGEN PANIGHIANT, București, ține să adauge cîteva date la articolul apărut în nr. 9/1973 al revistei noastre, despre acest personaj :

„În scopul de a completa pretiosul material al lui H. Dj. Siruni, pentru ca cititorii revistei Magazin istoric să aibă o imagine mai completă a celui care a fost Manuc-Bey, doresc a aduce unele precizări, bazate pe cercetările lui N. Iorga, ale lui G. Berziconi ș.a. Aparența aventurii lui Manuc-Bey rezultă din reacția firească în fața primejdiei. El a fost nevoit să-și apere viața și interesele în condițiile vieții de atunci, plină de pericole și adesea cu răsturnări de situații neașteptate și tragice. Dacă consimțim să privim cu scepticism afirmațiile lui Stanislas Bellanger, nu putem analiza viața și activitatea lui Manuc-Bey numai prin prisma mărturiilor unui dascăl al copiilor săi, care pot fi prețioase, dar în mod cert incomplete.”

Din cercetările publicate de G. Berziconi, și de alți autori rezultă că, prin strădania sa diplomatică, Manuc-Bey a știut să crute la un moment dat de focul războiului cu toate necazurile ce-i urmează (prădăciunii, robie, omoruri ș.a.) — teritoriul Munteniei. Prin silințele lui Bucureștii n-au fost arși sau prădați. De asemenea, el n-a crutat nimic pentru a elibera și mîntui pe chezașii lui pe prinșii români pe care Regele

Pașa din Orșova și alți comandanți turci îi trimiteau la Ruscuc» (N. Iorga: Studii și documente).

În iulie 1809, Mitropolitul Dosoftei «dă certificatul dragomanului Manuc-Bey pentru alungarea bandelor de pe timpul lui Pășan-toglu: «Atunci acest prieten al creștinătății, după străduințele Domnului și rugăciunile boierilor țării s-a dus la Ruscuc și a căpătat de la Mustafa-Pașa, care comanda atunci în oraș, trupe, la sosește cărora această bandă a părăsit țara și am scăpat de prăpastia care ne amenința, numai prin înfruntarea și activitatea sa». G. Potra — Din Bucureștii de altădată).

Trebuie spusе câteva cuvinte despre prințul Manuc, ca persoană. De altfel, așa cum îl arată tabloul publicat în cadrul articolului lui H. D. J. Sirni — Manuc Bey «se impuse nu numai prin bogăția sa, dar și prin înfrățirea, mîntu, suflet răs înfrînit. Înalt, frumos, cu o frunte mare, ochi negri scintilteitori, era energic, ager, fin, amabil dar și îndrăzneț. Avea darul vorbirii și al prevederii» (Gh. Bezviconi: Manuc-Bey).

Un fapt mai puțin cunoscut este acela că urmașii lui Manuc Bey trăiesc în țara noastră — la Craiova sub numele de Merzianu (de la numele de familie al lui Manuc-Mirzaeanu).

ECOURI

Articolul „Chemarea” a răsunat în pustiu (nr. 10/1972) a stîrnit un mare interes în rîndul cititorilor. Scurgerea a peste 50 ani de la tristul episod, nu a făcut să dispară indignarea sinceră pe care oricare cetățean român o simte față de trădarea colonelului Sturza. Mulți dintre corespondenții sînt veterani ai luptelor din 1917. Cu fermitatea morală inspirată de dragostea de țară proprie destoinicilor ostași, corespondenții noștri au adus numeroase completări și precizări.

Din bogatul curier reținem:

CORNELIU MELEA. Bacău: „Menționez că cel de-al doilea trădător, col. Crălniceanu a fost comandantul Reg. 25 și nu 13, după cum s-a spus în articol... După trădarea sa... un fapt absolut sigur — care apare notat în ziua de 31 martie 1917 în carnetul meu de război — este executarea sentinței de condamnare la moarte pe ziua de 31.III.1917, pe un platou din afara comunei Cleja, jum. Bacău, unde se afla de altfel sediul Diviziei 8, aflată în refacere. Maiorul Jipa a procedat la degradarea lui, rupîndu-i epoleții cu vîrful sabiei, după care a fost executat de o subunitate din Reg. 25”.

N. R. În timpul războiului, pe lîngă comanda Brigăzii 7 mixtă, colonelul Sturza a cumulat și comanda Diviziilor 8 și 10.

TRAIAN BIJU, Slatina, ne povestește cum a înfrînit pe trădătorul Sturza: „Căzut prizonier la 8.X.1916, după un drum de 35 de zile, împreună cu alți camarazi, am fost internat într-un lagăr german de lîngă Stralsund. La 1.I.1917 am fost mutați într-un lagăr de înfometare de lîngă Hanovera. În iulie, același an, a sosit aici — îmbrăcat civil — și trădătorul Sturza. Nouă, ofițerilor din lagăr cu care a discutat întreruind din zile, peste o oră, ne-a descris cu multă elocvență situația grea din țara ocupată, sfătuirile să ne întorcăm acasă spre a ajuta, colaborînd cu germanii. Tot timpul cît ne-a vorbit, nu și-a ridicat privirea din pămînt...”

Sosind în lagăr cîteva ofițeri români căzuți prizonieri pe frontul din Moldova. ne-am lămurit pe deplin, aceștia povestindu-ne cum trădase Sturza. Prin Ianuarie-februarie 1918 ni s-a comunicat sosirea a trei agenți ai trădătorului, dar nimeni n-a voit să discute cu ei. Atunci, am fost chemați în grupuri de cîte zece, la comandamentul lagărului și întrebați individual, de către cei trei indivizi, dacă nu dorim să ne întorcem «acasă».

Spre cinstea lor, cei 350 ofițeri români au răspuns categoric «NU».

Mai adaug că locotenentul Ciulei a fost reabilitat post-mortem și reînhamat cu onoruri militare”.

TR. ISBAȘOIU, Pitești; GH. NOVAC, Bacău: mulțumiri pentru detaliile ce ni le dați.

S. GROPPER, București, ne scrie: „În primul rînd cel executat nu cred că a fost locotenentul Ciulei, ci locotenentul Crălniceanu, fiul colonelului cu același nume... În ziua de 6 (dacă!) februarie 1917, ambuscada în care a fost prins Sturza nu a fost în realitate o «ambuscadă», ci o capturare a arrierărzii sale, respectiv a lt. Crălniceanu... Poate că ar merita să scrieți un articol mai amplu — ce credeți?”

Nu, tovarășe Gropper, nu este cazul unui alt articol și iată de ce:

— Locotenentul este într-adevăr Ciulei;

— Crălniceanu era colonel și fiu al generalului Crălniceanu;

— În ziua de 6 februarie, fără nici un „dacă”, Sturza a trecut în linie înamică;

— În ziua de 10 februarie, deci la patru zile după fuga lui Sturza, a fost prins și colonelul Crălniceanu.

COMPLETARI..

EUGEN DRAGHISTEANU, București, ne comunică în legătură cu articolul despre Zoe Ghica-Moruzzi (nr. 7/1973), o inscripție fragmentară găsită de dsa., dar care se referă la Ruxandra Ghica-Moruzzi, deci un personaj cu totul diferit. Îi mulțumim pentru scrisoare.

MIHAILA LENUTA, Bistrița, ne întreabă: „Oare nu mai există astăzi, în viață, urmași de-al lui Ștefan cel Mare?” Problema nu a fost încă studiată în amănunțime. Uрмаși în linie feminină se găsesc printre moldoveni, munteni, transilvăneni și chiar în familiile nobile maghiare. În schimb, urmași în linie bărbătească nu sînt cunoscuți.

Lt. col. V. TEBINCA, ne trimite o scrisoare primită de la colonelul francez DARU care, în 1917, alături de alți ofițeri francezi, s-a aflat în țara noastră în cadrul misiunii Berthelot, scrisoare în care sînt evocate emoționant acele zile ale frăției de arme româno-franceze.

MĂTEI TATIANA, Lugoj, ne scrie: „Sînt o pasionată cititoare a Magazinului istoric, am și întreaga colecție de la nr. 1 pînă la nr. 65 și aștept cu nerăbdare ziua în care apare această revistă de cultură, care a început să fie mult îndrăgită de tineret. În numărul din august 1972, la rubrica Cărți sositе la redacție se relatează despre cîteva cărți închinată metalurgiei. În ultimul alinaț este amintită lucrarea Uzina Oțelului Rogu 1796-1971, de Silvia Mărgon.

În realitate pe prima pagină a cărții sînt trecute numele autorilor astfel: Mărgon Serafim, Pepescu Dan, Mărgon Silvia".

După cum vedeți am operat completarea cuvenită.

Generalul în rezervă ANTON CONSTANTIN ne trimite o scrisoare în care precizează că în articolul domniei sale 23 august — unica soluție, apărut în nr. 8/1972 al revistei noastre s-a strecurat o eroare (la dactilografarea textului):

„În aliniatul antepenultim în care se arată contribuția eroică a celor două companii de elevi ai Școlii de subofițeri de jandarmi Drăgășani, stă scris: «trei subofițeri răniți, 21 elevi morți și tot alți răniți». În realitate cei trei erau ofițeri și anume căpitan Butua Victor, sublocot. Robu Traian și sublocot. Mărcușanu Mihai, toți decorați cu Ordinul Coroana României cu spade și panglică de Virtute Militară pentru fapte de arme în luptele de la Băneasa din August 1944".

...ȘI O SCRISOARE DIN PARIS

Din capitala Franței, președintele tălmăcitor de literatură română, dl. LEON NEGRUZZI, ne semnalează că: „În numărul din iulie 1972 al interesantului Magazin Istoric s-au strecurat unele erori pe care țin să vi le menționez, la articolul lui H. Dumitru, De trei ori fost prinț. Este vorba despre faptul că Matei Cantacuzino, profesor de drept civil al Facultății de drept din Iași, nu a fost

niciodată decan al baroului din București, cum se arată în articolul citat. A fost, în schimb, decan al Facultății de drept al Universității din Iași. De asemenea, el a fost acela care l-a apărut pe comunistul Tănase (1921), cînd acesta a fost judecat de Curtea Martilă din Iași." Cîntorul nostru partizan mai adaugă: „La Consiliul de Coroană ce s-a ținut la Iași (1917-1918), Matei Cantacuzino s-a ridicat aprigă contra Prințului moștenitor, i-a zis în față ceea ce el gîndea despre Carol care cu coada între picioare s-a retras, neîndrăznind să-l răspundă nici un cuvînt".

Am inserat aceste îndreptări cu precizarea că inadvertențele sesizate de nepotul lui Matei Cantacuzino se datoresc documentației din acea vreme, pe care colaboratorul nostru H. Dumitru a utilizat-o. De altfel, în numărul 12/1972 se fac referiri la apărarea pe care Matei Cantacuzino a rostit-o în procesul intentat «comunistului Tănase, în 1919, nu 1921, și pe care o amintim și dv. Cît despre faptul că Matei Cantacuzino făcea parte din lumea bună — în sensul monden dat de clasele stăpînitoare din România acelor ani — înclinăm să credem că nu e nimic greșit într-o asemenea afirmație.

Vă mulțumim, stimate Leon Negruzzi, pentru evidentul devotament și aprecierile pe care le formulați față de revista noastră.

Cristian POPIȘTEANU

Anul acesta revista noastră va organiza nu unul, ci **MAI MULTE CONCURSURI** cu numeroase premii.

Atenție, deci: pentru a putea răspunde cu succes la întrebările puse **PROCURAȚI-VĂ și PĂSTRAȚI** cele 12 numere ale **MAGAZINULUI ISTORIC** pe anul 1973.

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR AL REVISTEI

● 16 februarie 1933 — o dramatică zi din viața Capitalei ● Muncitorii din Ploiești formează „coloana solidarității" ● Preotul Alexandru Ionescu, martor al apărării muncitorești ● „Corespondența" lui Alexandru Lăpușneanu cu Sigismund August, regele Poloniei ● Stalingrad — începutul sfîrșitului Reichului nazist ● Ultima zi din viața generalului de Gaulle ● 1889: „cearta boierească... din Cameră" ● Gustav Augustini — un prieten al poporului român ● Ultima zi din viața unui titan: Nicolai Copernic ● Vîrsta omului — 14 milioane ani? ● Taina unui inel ● 1940: André Maurois, corespondent de război

CONTENTS

BARBU T. CÂMPINA "The Most Powerful and Valiant Prince": Mircea the Elder	2
M. FLORESCU, V. NICOLAE The Union of Wallachia and Moldavia in 1859 and the Traditions of the Socialist Movement	9
JEAN MAURIAU General de Gaulle's Death	12
CONSTANTIN ANTIP The Origin of a Romanian Book on Partisan Warfare	20
ION BULEI 1876: The Liberal and Conservative Parties of Romania Go to Law	25
GUY RACHET Archaeological Route in a Romania	31
RADU MANOLESCU Wat Tyler's Revolt	38
JORDÁKY LAJOS My Conversations with Dr. Petru Groza	48
* An Unpublished Letter of the Historian Hugh Seton-Watson to Dr. Petru Groza	52
VLADIMIR DUMITRESCU Tirana 1972: Colloquy on the Illyrians	53
JULES MICHELET Notes on the Romanians	60
ION DRAGOMIRESCU Churches in the Brincoveanu Style	71
J.C. GRAFT-JOHNSON Old African Empires: Ghana, Mali, Songhai	74
U. VĂLUREANU Bedouin of Wallachian Origin?	82
EMA NASTOVICI 1914: Romania Stands Neutral	89

SOMMAIRE

BARBU T. CÂMPINA "Le prince le plus puissant et le plus vaillant": Mircea l'Anclen	2
M. FLORESCU, V. NICOLAE L'Union de la Valachie et de la Moldavie en 1859 dans les traditions du mouvement socialiste	9
JEAN MAURIAU La mort du général de Gaulle	12
CONSTANTIN ANTIP La genèse d'un livre roumain sur la guerre des partisans	20

ION BULEI 1876: Les procès du parti libéral et du parti conservateur de Roumanie	25
GUY RACHET Itinéraire archéologique en Roumanie	31
RADU MANOLESCU La révolte de Wat Tyler	38
JORDÁKY LAJOS Mes entretiens avec le Dr. Petru Groza	48
* Une lettre inédite adressée par l'historien Hugh Seton-Watson au Dr. Petru Groza	52
VLADIMIR DUMITRESCU Tirana 1972: Colloque sur les Illyres	53
JULES MICHELET Notes sur les Roumains	60
ION DRAGOMIRESCU Eglises de style Brincoveanu	71
J.C. GRAFT-JOHNSON Anciens empires africains: le Ghana, le Mali, le Songhai	74
U. VĂLUREANU Bédouins d'origine... valaque?	82
EMA NASTOVICI 1914: La Roumanie reste neutre	89

СОДЕРЖАНИЕ

В. Т. КЫМПИНА "Сильнейший и храбрейший господарь" Мирча Старый	2
М. ФЛОРЕСКУ, В. НИКОЛАЕ Присоединение в 1859 году Валахии и Молдовы к традициям социалистического движения	9
Ж. МОРИАК Смерть генерала де Голя	12
К. АНТИП История румынской книги про партизанскую войну	20
И. БУЛЕЙ 1876: либеральная и консервативная партии Румынии на суде	25
Г. РАШЕ Археологический маршрут по Румынии	31
Р. МАНОЛЕСКУ Восстание Уата Тайлера	38
Ж. ЛАЙОШ Мои встречи с д-ром Петру Гроза	48
* Неопубликованное письмо историка Гюга Сетона-Уатсона к д-ру Петру Гроза	52

В. ДУМИТРЕСКУ Тирана 1972: дискуссии про иллиров	53
ДЖ. МИШЛЕ Заметки про румынов	60
И. ДРАГОМИРЕСКУ Строительства Бринковяну	71
ДЖ. К. ГРАФТ-ДЖОНСОН Древние африканские империи: Гана, Мали, Сонгай	74
У. ВЭЛЮРАНУ Бедуны... валахского происхождения	82
Е. НАСТОВИЧ 1914: Румыния сохраняет нейтралитет	89

INHALT

BARBU T. CÂMPINA "Der mächtigste und tapferste Prinz": Mircea der Ältere	2
M. FLORESCU, V. NICOLAE Die Vereinigung der Walachei und der Moldau in 1859 und die Traditionen der sozialistischen Bewegung	9
JEAN MAURIAU General de Gaulles Tod	12
CONSTANTIN ANTIP Die Entstehung eines rumänischen Buches über den Partisanenkrieg	20
ION BULEI 1876: Die liberale und die konservative Partei Rumäniens im Prozess	25
GUY RACHET Archäologischer Reiseweg in Rumänien	31
RADU MANOLESCU Wat Tylers Aufstand	38
JORDÁKY LAJOS Meine Unterhaltungen mit Dr. Petru Groza	48
* Ein unveröffentlichter Brief des Historikers Hugh Seton-Watson an Dr. Petru Groza	52
VLADIMIR DUMITRESCU Tirana 1972: Kolloquium über die Illyren	53
JULES MICHELET Anmerkungen über die Rumänen	60
ION DRAGOMIRESCU Kirchen im Brincoveanu-Styl	71
J.C. GRAFT-JOHNSON Alte Reiche Afrikas: Ghana, Mali, Songhai	74
U. VĂLUREANU Beduine walachischer Herkunft?	82
EMA NASTOVICI 1914: Rumänien bleibt neutral	89

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Serviciul Import — Export presă, București, Calea Griviței nr. 64-66, P.O.B. — 2001

magazin istoric

București, str. Onești, nr. 5 — Sectorul 1. Oficiul poștal Nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Vasile Șimandan, I. M. Ștefan, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

